

„Людзьмі звацца!“
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 8 чэрвеня 1990 г. № 23 (3537) ⊙ Цана 10 кап.

«Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча...»

Дзядзька Міхал ЛЯПЕХА ўрачыста адкрывае дом-музей песняра.

Кветкі на магілу.

Слова пра Мацея Бурачка гаворыць намеснік старшыні СП БССР Уладзімір ПАЎЛАЎ.

Узмоцненае дынамікамі, паэтава слова лунае над наваколлем, склікаючы людзей туды, дзе на паляне змайстравана сцэна і рады лавак, што не паспелі яшчэ страціць свайго смалістага водару:

Эх, скручу я дудку!
Такое зайграю,
Што ўсім будзе чутка
Ад краю да краю!

А дудка і сапраўды грае. І не толькі дудка, а і гармонік, і скрыпка. Ім уторыць бубен. Кранальная, чыстая, надта ж наская мелодыя чуваць і ля Трахімаў, і ля Вадацэчы, і ля Дубелішкаў, Лапішкаў...

Па інерцыі ледзь было не напісалася — мясцін, такіх знаёмых сэрцу кожнага беларуса. На жаль, хоць і знаходзяцца яны паблізу Кушлян, але большасць з нас ведаюць толькі пра самі Кушляны — колішнюю сядзібу Францішка Багушэвіча. Прыгадаюць хіба яшчэ Свіраны (цяпер тэрыторыя Літвы), дзе будучы класік нацыянальнай літаратуры нарадзіўся, і Жупраны — месца апошняга яго прыстанішча. Што ж, звыклае наша нацыянальнае нядбайства, ад якога мы ўсё ж пакрысе пачынаем пазбаўляцца. 150-годдзе з дня нараджэння Мацея Бурачка — нашага першага нацыянальнага паэта Францішка Багушэвіча — сталася яшчэ адной мажлівасцю далучыцца да нашых вытокаў.

У мінулую суботу ў Смаргонскім раёне прайшло Рэспубліканскае свята паэзіі, якое стала свайго роду падагульненнем багушэвічаўскіх юбілейных урачыстасцяў. Пачалося яно са згаданага паэтычнага прадстаўлення «Мая дудка», падрыхтаванага мясцовым народным паэтычным тэатрам

(Працяг на стар. 2—3).

У НУМАРЫ:

«ЧАКАЦЬ НАМ ЗАСТАЛОСЯ НЯДОЎГА...»
Сустрэча ў «Дэпутацкім клубе «ЛіМа» — 2

АЛЬТЭРНАТЫВА
Нататкі эканаміста — 3, 15

«ДЗЕЛЯ АГУЛЬНАЙ СПРАВЫ»
М. СЯДНЁЎ — госць рэдакцыі — 4

КНІГА З АБПАЛЕНЫМІ СТАРОНКАМІ
«КРЫВІЧЫ»: новае прачытанне — 6—7

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА»
Развагі пра манапалізм у навуцы — 13, 14—15

Дэпутацкі клуб «ЛіМа»

Рыгор ВЯЧЭРСКІ:

«ЧАКАЦЬ НАМ ЗАСТАЛОСЯ НЯДОЎГА...»

Слова «вылучэнец» трывала ўвайшло ў наш лексікон. Гэтаксама як і ўсё, што з ім звязана, замацавалася ў нашым жыцці. Прасоўванне не самага здольнага, ды найбольш зручнага па службовай лесвіцы аж да дасягнення ім «вышэйшага ўзроўню некампетэнтнасці» — вось вам і «вылучэнства». Інакш кажучы, кадравая палітыка.

А — «самавылучэнец»! Слова такога няма. І хоць я не заклікаю папоўніць ім слоўнікі, няма невыпадкова. Доўгі час вылучыцца са «шчыльных радоў» можна было ці не адзіным спосабам — узяць «самаадвод»...

Мой субяседнік — Рыгор Арсенцьевіч Вячэрскі. 1932 года нараджэння, беларус, доктар медыцынскіх навук, прафесар, загадчык кафедры Інстытута ўдасканалення ўрачоў, народны дэпутат БССР. 17 мая ён вылучыў сваю кандыдатуру на пасаду Старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі, выступіў з узважанай праграмай. 18 мая — зняў сваю кандыдатуру на карысць іншага прэтэндэнта.

Спадзяюся, не ў мяне аднаго тымі днямі дэпутат Вячэрскі выклікаў сімпатыю. Прычым, не столькі самім фактам самавылучэння, колькі тым, як правёў, выканаў Рыгор Арсенцьевіч сваю «партыю» — разважліва, грунтоўна, годна. Хоць, трэба думаць, учынак гэты каштаваў і нервовага, і інтэлектуальнага напружання. А таксама — мужнасці.

— Я рашыўся на гэты крок, выразна ўсведамляючы тыя праблемы, што востра паўсталі перад рэспублікай. Іх шмат. Жыццё стала надзвычай складаным і цяжкім. Людзі стаміліся ад абяцанняў, якія з лёгкасцю незвычайнай кідаліся ў натоўп. Але — міналі дзесяцігоддзі, а абяцанкі заставаліся абяцанкамі. Цяпер жа і рэшткі ілюзій знікаюць.

Ведаеце, мяне і па-чалавечы, і па-дэпутацку хвалюе, як хутка многія з нас, заняўшы крэслы ў парламенце, забыліся, у чым кляліся перад тысячамі выбаршчыкаў. Адказваю за свае словы, бо тут, у зале, бачу, як губляюцца ў пяску абыякавасці шматлікія прагрэсіўныя ідэі.

Лічу, што мой учынак у пэўнай ступені прымусіў калег па дэпутацкім корпусе задумацца, успомніць, дзеля чаго ўсе мы сабраліся разам. У маёй праграме, калі памятаеце, акцэнты былі зроблены на тых пытаннях, якія не закраналі астатнія прэтэндэнты. Найперш маю на ўвазе безабароннасць значнай часткі насельніцтва — старых, дзяцей, моладзі, у прыватнасці, студэнцтва. Ганебная сацыяльная несправядлівасць ракавай пухлінай раз'ядае наша грамадства. Колькі ж можна трываць абдзеленасць і зняважанасць адных і незаслужаныя прывілеі другіх?

З іншага боку, сваім самавылучэннем я імкнуўся стварыць спрыяльныя ўмовы для выбрання найбольш дэмакратычнага, кампетэнтнага, аўтарытэтнага Старшыні. У мяне, вядома, не было ні кроплі сумнення наконт дэмакратычнасці і прагрэсіўнасці дэпутата Шушкевіча, але быў я перакананы і ў тым, што ён не вытрымаў бы нават першага тура галасавання, калі б раптам зняў сваю кандыдатуру шаноўны Уладзімір Васільевіч Кавалёнак. Мяркую, што і цяпер Станіславу Станіслававічу не будзе лёгка жыць і працаваць.

— Цікава, як прарэагавалі на ваш учынак вашы выбаршчыкі! Ці быў ён для іх нечаканасцю?

— Так, гэтага я выбаршчыкам не абяцаў. Тым не менш, атрымаў шэраг лістоў і тэлеграм, у тым ліку і калектыўных, дзе мой учынак ухваляўся. А некаторыя выбаршчыкі нават выказалі расчараванне, калі я зняў сваю кандыдатуру. Але ж я быў паслядоўны...

— Калі вы бралі самаадвод, то, сярод іншага, сказалі такія словы: «Перабудова не здзейснілася». Ці не маглі б вы зараз больш падрабязна растлумачыць, што мелася на ўвазе?

— Я меў на ўвазе адступленне ад прыярытэту палітычнай перабудовы, якое лічу вялікай памылкай. Пытанне аб уладзе ўсё яшчэ не вырашана. Сам камуніст з амаль саракагадовым стажам, я, аднак, чакаў, што перабудова пачнецца менавіта з партыі, з партыйнага кіраўніцтва. Нельга не заўважаць крокаў у напрамку дэмакратызацыі, рэформы палітычнай сістэмы, але працэс гэты павінен быў адбывацца больш хутка, актыўна і надзейна. Нерашучасць, палавінчатасць перамен, іх расцягнутасць у часе прывялі да таго, што партыя яшчэ не аддала ўлады Саветам.

— Затое «перамясцілася» ў Саветы!

— Так, прычым надзвычай актыўна. Я сказаў бы — эшаланіравана. Зірніце, што сёння адбываецца. Стары апарат, валодаючы адпрацаваным механізмам улады, імкнецца перанесці сваю стратэгію і тактыку ў Саветы. А гэта згубны шлях для станаўлення сапраўднага народаўладдзя. Нават у Вярхоўным Савеце наш родны апарат дэманструе сваю хватку і вопыт, каб трымаць сітуацыю пад кантролем.

Хоць, як кажуць, дай божа, каб я памыліўся...

Вы не маглі не чуць, што некаторыя дэпутаты пастаянна абураюцца, маўляў, нас нехта падзяліў на дэмакратаў і кансерватараў. Але ніхто нікога не дзяліў. Дэпутаты размяжоўваюцца самі— паводле поглядаў, пад уплывам тых працэсаў, якія разгортваюцца ў парламенце і па-за яго сценамі. Усе мы навідавоку, і адразу відаць, хто шчыра жадае дэмакратычных перамен, а хто ім замінае.

— Але ж пагадзіцеся, Рыгор Арсенцьевіч, за плячамі кожнага дэпутата каля трыццаці тысяч выбаршчыкаў, для большасці перадвыбарчая кампанія была надзвычай гарачай, паўнамоцтвы ўсіх прызнаны... Можа, справа ў нас, выбаршчыках!

— Скажу так, — народ не цяля, бачыць круцяля. Людзі разбяруцца, хто змагаецца за іх інтарэсы, выконвае наказы, а хто — сыграў на народным даверы. Чакаць нам засталося нядоўга. Неўзабаве давядзецца разглядаць шэраг важных законапраектаў, пытанняў неадкладных і, адпаведна, займаць пэўную пазіцыю.

Трэба мець таксама на ўвазе тое, што масы імкліва палітызуюцца, уважліва сочаць за дзейнасцю парламента, востра рэагуюць. Хутка нам давядзецца і адказ трымаць — што зрабілі?

Усё, што адбываецца сёння ў грамадстве — пустыя магазіны, дэфіцыт, няўпэўненасць у заўтрашнім дні, — ліхаманіць нашых людзей. Незадаволенасць нарастае з хуткасцю снежнай лавіны, якая можа змесці ўсё на сваім шляху. Гэта ўжо рэальнасць, якую трэба цвяроза ацэньваць. Новым лозунгам, суровым вокрыкам ці нават сілай становішча не выправіш. Толькі магутным эканамічным рычагом.

Я выступаю за хуткія перамены, за кардынальныя рэформы. Жыць так, як мы жывём сёння, — крыўдна, сорамна і, сказаў бы, злачынна. І гэта пры той каласальнай працавітасці беларускага народа, пры тых спрыяльных магчымасцях, якімі валодае наша рэспубліка, нягледзячы нават на чарнобыльскую трагедыю! Перакананы, што ў нас ёсць усе падставы дабівацца сапраўднага палітычнага суверэнітэту і яго надзейнага эканамічнага забеспячэння — у рамках цалкам абноўленай федэрацыі. Якой будзе яна, сёння вырашаецца ў парламентах Расіі, Украіны, Малдавіі. Нам таксама неабходна больш актыўна выступаць у якасці суб'екта такога абнаўлення. Нашы ж крокі ў гэтым напрамку пакуль што больш чым сціплыя.

— Ці можна лічыць, што вашы погляды падзяляе большасць дэпутацкага корпусу?

— Мяркую, што многія прыйшлі ў гэтую залу з адзіным жаданнем — зрушыць справу з мёртвай кропкі. Сустрэў шмат аднадумцаў, якія паслядоўна спавядаюць дэмакратычныя прынцыпы.

Чаго хачу я, чаго хочуць мае выбаршчыкі? Сапраўднага народаўладдзя, шырокай дэмакратыі, галоснасці, сацыяльнай справядлівасці. Каб рэспубліка стала прававой, суверэннай, заняла «пачэсны пасад» у цывілізаваным свеце. Каб было надзейна забяспечана жыццё нашых дзяцей, унукаў, калі хочаце, і праўнукаў.

Ці ж на такой платформе магчыма не кансалідавацца?

— І апошняе. Наколькі ведаю, вы з'яўляецеся чытачом «ЛіМа». З мінулага нумара наша газета выходзіць з новым дэвізам — Купалавым запаветам «Людзьмі звацца!» Ваша меркаванне з гэтай нагоды!

— Так, «ЛіМ» чытаю пастаянна, разам з мноствам іншых выданняў. Найбольш падабаюцца публікацыі, у якіх ідзе палеміка, выкладаюцца розныя погляды, аднаўляецца гістарычная памяць, сцвярджаюцца дэмакратычныя ідэалы... У гэтай сувязі лічу, што новы лімаўскі дэвіз цалкам адпавядае патрабаванням жыцця, духу часу.

— Дзякуй за гутарку, поспехаў вам.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

«Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча...»

(Пачатак на стар. 1).

«Волат». У кампазіцыю ўвайшлі вершы Ф. Багушэвіча, урыўкі з яго апавяданняў, вытрымкі з лістоў да блізкіх і знаёмых. Кампазіцыя дазволіла прысутным перанесціся ў думках на дзесяткі гадоў назад, адчуць подых атмасферы, у якой тварыў адзін з найвялікшых нашых паэтаў, вярнуцца ў гады, калі новая хваля нацыянальнага адраджэння абуджала народ, клікала беларусаў «людзьмі звацца».

А потым пачалася другая частка свята — літаратурная. Адкрыў яе першы сакратар Смаргонскага райкома партыі І. Вельнашынскі. Без гучных слоў, без паперкі, шчыра, пабеларуску сказаў, хто такі Ф. Багушэвіч у роднай літаратуры і гісторыі Беларусі, а яшчэ і пра тое, кім з'яўляецца Мацей Бурачок для смаргонцаў, землякоў і наступнікаў песняра.

Цёплае, хвалюючае слова пра пачынальніка новай беларускай літаратуры сказаў старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. Зуёнак.

Так свята і доўжылася — шчыра, нязмушана. Выступаўшыя прызнаваліся ў любві не толькі да Ф. Багушэвіча, а і народа, выказнікам якога быў паэт. Гэта асабліва пранікнёна прагучала ў выступленні Я. Сіпакова:

Зразумець, што ты — народ,
І ад радасці ўзвінуцца,
На любы яго зварот,
Як на імя адгукнуцца.

Гаварылася на свяце пра неабходнасць захавання роднай мовы, памятаць Багушэвічаў запавет: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!», падкрэслівалася, што сёння мы перажываем момант, які дае беларусам ці не апошні шанц выжыць, зберагчыся як народ; чыталіся вершы, прысвечаныя аўтару «Дудкі беларускай».

Выступілі на свяце П. Макаль, У. Някляеў, М. Арочка, В. Швед (Беласточчына), С. Законнікаў, У. Паўлаў, Ю. Свірка, А. Пісьмянкоў, У. Марук, Г. Пашкоў, А. Емяльянаў, К. Камейша, Л. Левановіч, сакратар Гродзенскага абласнога аддзялення СП БССР А. Карпюк, малады паэт А. Чобат. А. Анішчык (Вільнюс), А. Жамойцін.

У свяце прыняла ўдзел дэлегацыя ленінградскіх пісьменнікаў. Галоўны рэдактар ленінградскага аддзялення выдавецтва «Советский писатель» Ю. Пампееў прызнаўся, што тут, на Смаргоншчыне, ён яшчэ раз пераканаўся, наколькі правільнае вызначэнне: цудоўная зямля — зямля вялікіх паэтаў. І. Сабіла і А. Левітан пазнаёмілі прысутных са сваімі перакладамі аднаго з вядомых твораў Ф. Багушэвіча, у якім ёсць такія радкі:

Жыццё — вандроўка на чоўне па моры,
Смерць — гэта прыстань пасля працы рупнай.
Многім даецца раскоша без гора.
Вось яны й лічаць, што ўсё ім даступна.

Працягам спаткання з зямлёй Ф. Багушэвіча стаў вялікі святочны канцэрт, у якім прынялі ўдзел паэт-бард Сяржук Сокалаў-Воюш, Дзяржаўны народны хор Беларускай ССР, ансамбль народнай музыкі, песні і танца «Свята», самадзейныя калектывы.

У гэты ж дзень першых наведвальнікаў прыняў пасля рэстаўрацыі дом-музей Ф. Багушэвіча. Права разрэзаць традыцыйную стужку атрымаў дзядзька Міхал — Міхаіл Сымонавіч Ляпеха, шматгадовы зберагальнік Багушэвічавай сядзібы. Пачаў ён рупівца аб паэтавай хаце яшчэ ў 1951 годзе, калі ў былым доме Ф. Багушэвіча адчынілася бібліятэка. Цяпер дзядзьку Міхалу пад дзевяноста, але па-ранейшаму ён без клопатаў не можа. А сёння дбаюць аб сядзібе паэта дырэктар музея А. Жамойцін і яго жонка Тарэза.

Першую экскурсію ў музеі правяла аўтар навуковай канцэпцыі рэстаўрацыі Багушэвічавай сядзібы Н. Цвірка. Адноўлена гасцёўня, кабінет, тры пакоі адведзены пад экспазіцыю. У афармленні дапамаглі Ашмянскі краязнаўчы музей, Дзяржаўны музей БССР, іншыя арганізацыі. Пісьменнікі падарылі музею свае кнігі, аўтографы твораў, прысвечаных Ф. Багушэвічу.

...Кожны, каму даводзіцца пабываць у Кушлянах, не абміне каменя, на якім выбіты словы: «Памяці Мацея Бурачка». Знаходзіцца гэты валун непадалёк ад паэтавай сядзібы. Да яго вядзе маляўнічая каштанавая алея. Ёсць у ёй і дрэвы, пасаджаныя ў свой час самім гаспадаром. Цяпер ля валуна дружна цягнуцца да сонца дубкі — іх шэсцьдзесят, столькі, колькі пражыў паэт. Дубкі ў 1983 годзе пасадзілі землякі Ф. Багушэвіча. Пісьменнікі, удзельнікі свята, усклалі да каменя кветкі.

Пабывалі літаратары і ў Жупранах, наведалі магілу Ф. Багушэвіча. Кветкі былі ўскладзены да мемарыяльнай дошкі памяці Ф. Багушэвіча, якая знаходзіцца ў Жупранскім касцёле, і да бюста песняра, устаноўленага ў цэнтры гарадскога пасёлка.

Свята, прысвечанае 150-годдзю з дня нараджэння Ф. Багушэвіча, паяднала ўсіх, хто ў гэты дзень наведаўся ў яго родныя мясціны. Інакш і не магло быць. Бо, як сказаў Адам Мальдзіс, «мы ўсе выйшлі з Багушэвіча, ён быў адзін з першых, хто думаў аб народзе».

Уладзімір КРУК (фота),
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
спецыяльныя карэспандэнты «ЛіМа».

□

Свіраны... Тут у незаможнай шляхецкай сям'і 9 сакавіка 1840 года нарадзіўся будучы паэт, тут ён зрабіў першыя крокі, адсюль пабеглі ў вялікі свет яго шляхі-дарогі.

Ніхто з мясцовых жыхароў нават старэйшага веку не ведаў аб тым, што на гэтай зямлі нарадзіўся вялікі паэт, што ў в. Рукойны, побач са Свіранамі, яго хрысцілі ў касцёле, які захаваўся да нашых дзён.

Час не зберог былога фальварку Багушэвічаў, і толькі старасвецкія ліпы на сядзібе памятаюць першыя крокі паэта.

Супрацоўнікі музея гісторыі беларускай літаратуры вырашылі наладзіць сумесна з мясцовымі ўладамі свята паэзіі, прысвечанае 150-гадоваму юбілею Францішка Багушэвіча. Вялікую дапамогу ў арганізацыі свята аказалі старэйшына Рукойненскай апілінкі (сельсавета) Л. Сапкевіч і загадчык ад-

ШТУРШОК, ЯШЧЭ ШТУРШОК

13-ы дзень работы сесіі Мінсавета супаў з нечаканай падзеяй. 30 мая ў 13 гадзін 42 мінуты па мясцовым часе будынак гарвыканкома страсянуўся ад серыі штуршкоў: гэта быў водгалас землятрасення ў Карпатах. (На тэрыторыі Беларусі сіла штуршкоў склала 3—4 балы). Але магу засведчыць — дэпутаты амаль не звярнулі ўвагі на падземную навальніцу, яны былі цалкам засяроджаны на абмеркаванні кандыдатур на пасаду старшыні гарадскога Савета...

Напярэдадні было вылучана адзінаццаць кандыдатур. Чацвёра ўзялі самаадвод. У дзень галасавання (у першым туры) яшчэ тры дэпутаты знялі свае кандыдатуры. У ходзе абмеркавання прэтэндэнтаў, якія засталіся ў спісе для галасавання, даволі хутка высветлілася: асноўная барацьба ідзе паміж двума кандыдатамі — другім сакратаром Мінскага ГК КПБ А. Герасіменкам і малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута тэхнічнай кібернетыкі АН БССР, беспартыйным А. Гурыновічам. Заўважу, што спрэчкі вакол гэтых кандыдатур вяліся ў прынцыповым *плане. Амаль ніхто з выступаючых дэпутатаў не апускаўся да асабістых выпадаў.* Галоўнае пытанне зводзілася вось да чаго: хто павінен узначаліць Савет — галоўнакамандуючы (гаворачы словамі аднаго з дэпутатаў-ваенных) ...ада-героя Мінска, або спікер, чалавек, які здолее аб'яднаць розныя плыні ў гарсавеце, скіраваць яго работу ў канструктыўнае рэчышча? Супраць перспектывы аказацца ў ролі падначаленых, так бы мовіць, генерал-губернатара дэпутаты выказаліся рашуча. А вось меркаванні пра тое, хто можа стаць дэмакратычным лідэрам гарсавета, хто зможа больш паслядоўна праводзіць курс на яго самастойнасць, незалежна ад палітычнай кан'юнктуры — рэзка падзяліліся. У канчатковым выніку (пры паўторным галасаванні) Герасіменка набраў 79 галасоў, Гурыновіч — 71, пры неабходнай колькасці 126.

Другі тур выбараў пачаўся ў абстаноўцы нейкай апатыі і нават абыякавасці многіх дэпутатаў. Усе добра ўсведамлялі, *што знайсці кампраміс* ва ўмовах падзелу дэпутацкага корпуса на розныя *лагеры* (а ўнутры ...кнага з іх таксама няма ...зінства) будзе архіскладана. Нездарма ў ходзе абмеркавання многія выступаючыя выказвалі спадзяванні на... цуд. («Цудаў, канешне, не бывае, але...», — так ці прыкладна так пачыналіся некаторыя выступленні. Адразу скажу, што цудаў у другім туры выбараў не здарылася. Ніхто з трох кандыдатаў, унесеных у спісы для галасавання, не набраў неабходнай колькасці галасоў. Бліжэй за *ўсіх да запаветнай мэты,* трэба адзначыць, быў М. Мясніковіч — міністр жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР. Яму пры паўторным галасаванні аддалі перавагу 105 дэпутатаў. Старшы выкладчык Рэспубліканскага міжгаліновага інстытута павышэння кваліфікацыі кіруючых работнікаў і спецыялістаў народнай гаспадаркі У. Карагін набраў у выніку 42 галасы (вядучы спецыяліст інспекцыі Дзяржкампрыроды рэспублікі М. Я. Образаў атрымаў пры першым галасаванні 22 галасы, і ў бюлетэні для паўторнага галасавання яго кандыдатура, зразумела, уключана не была).

Усе трое прадставілі свае адметныя праграмы, выказалі сваё разуменне ролі Савета, прапанавалі сваю канцэпцыю рашэння праблем двухмільённага горада. У Мясніковіча і Карагіна погляды аказаліся настолькі палярнымі (асабліва ў адносінах да кааператываў), што адзін з дэпутатаў ускліннуў: як жа так — абодва кандыдаты камуністы, а выступаюць з процілеглых пазіцый! Прыхільнікі Мясніковіча заклікалі дэпутатаў наогул забыць пра палітычныя амбіцыі ў імя кансалідацыі і не шукаць нейкага ідэальнага кандыдата на пасаду старшыні, бо такога чалавека ўсё адно не знойдзецца, а галасаваць за таго, хто мае вопыт гаспадарчай работы, мае сувязі з вышэйшым кіраўніцтвам рэспублікі, ведае ўсе «хады» і г. д. Але якая карысць *ад вопыту гаспадарчай,* або партыйна-апаратнай дзейнасці сёння, калі мы стаім на парозе новай сітуацыі ў грамадстве, якое пераходзіць да рынкавых адносін, да шматпартыйнасці? Ці не патрэбны нам у такой сітуацыі зусім новыя людзі, на якіх не ляжыць цяжар адказнасці за каманднa-адміністрацыйныя метады, за хібы і пралікі мінулага, у каго няма стэрэатыпаў і прадузятасці да новых з'яў жыцця? Такія пытанні таксама гучалі з трыбуны сесіі.

Але, як мне падалося, большасць дэпутатаў не толькі не пачула, але і не хацела чуць ніякіх пытанняў. Той, хто загадзя вырашыў для сябе, за каго ён будзе галасаваць, ніякія аргументы апанентаў ужо не ўспрымаў. І, думаецца, разумнай была прапанова дэпутата М. І. Стральцова ў самым пачатку абмеркавання вылучаных у другім туры кандыдатаў: спыніць работу сесіі, якая пачынае нагадваць спектакль, а прадстаўнікам усіх фракцый сесці за «стол перагавораў». З гэтай *прапановай* не згадзіліся. Аднак на наступны дзень пасля няўдалых выбараў дэпутаты вымушаны былі працаваць у камісіях і рабочых групах... А здавалася, што пасля «мандатнага крызісу», які напаткаў дэпутатаў у самым пачатку сесіі, яе работа пойдзе больш хутка і плённа. І сапраўды, на мінулым тыдні дэпутаты гарсавета прынялі некалькі важных рашэнняў. У прыватнасці — аб тым, каб з 1 студзеня 1991 года «Вячэрні Мінск» стаў газетай Мінсавета (цяпер яна — газета Мінскага гаркома КПБ і гарсавета).

Ну, і яшчэ адно важнае рашэнне, якое непасрэдна закранула ўсіх мінчан — аб часовых мерах па гандлі асобнымі відамі бакалейных тавараў і спіртнымі напіткамі. Мне здалося, што нават выбарчыя дэбаты на сесіі не былі такімі бурнымі, як абмеркаванне ўвядзення талонаў на спіртное. Гарэлачная дыскусія, калі так можна яе назваць, цягнулася некалькі дзён — паралельна з *выбарамі старшыні* гарсавета. І нават кандыдаты на гэты пост былі вымушаны прыняць у ёй удзел. Заклікі асобных дэпутатаў не губляць час і пакінуць рашэнне на поўную адказнасць гарвыканкома (які яго і рыхтаваў) патанулі ў шуме дыскусіі. Пытанні, канешне, узнікалі ў дэпутатаў немалаважныя — ці не прывядуць талоны да росту спекуляцыі, самагонаварэння, наркаманіі і таксікаманіі? Што будзе з «лішнім» спіртным? Куды падзецца неатаварaныя талоны?

Як бы то ні было, рашэнне прынята. Ці не давядзецца яго пераглядаць праз даволі хуткі час — пакажа жыццё.

...Можна не надаваць увагі падземным штуршкам, ці іншым прыродным з'явам. Куды больш небяспечна не прыслухацца да настрою жыхароў вялікага горада, праблемы якога патрабуюць неадкладнага вырашэння.

Віталь ТАРАС.

●

6 чэрвеня старшынёй Мінскага гарадскога Савета быў абраны А. М. Герасіменка, Намеснікам старшыні выбраны А. В. Гурыновіч.

Якое свята без танца?! Выступае Дзяржаўны народны хор БССР імя Г. І. ЦІТОВІЧА.

дзела культуры Вільнюскага раёна Н. Пераверзева.

27 мая ў Свіранах, на лясной паляне ля возера, мясцовыя жыхары хлебам-соллю віталі беларускіх пісьменнікаў, мастакоў, артыстаў, работнікаў музея, студэнцкую моладзь.

Пра значэнне творчасці Ф. Багушэвіча, яго барацьбу за развіццё роднай мовы і культуры, абарону правоў беларуса гаварылі пісьменнікі Кастусь Тарасаў і Кастусь Цвірка.

Вершы Ф. Багушэвіча на беларускай і польскай мовах гучалі ў выкананні вядучых свята Ірэны Малашэвіч і Алеся Свістуновіча, артыста Кастуся Сафроненкі. Паэт-бард Сяржук Сокалаў-Воюш выканаў свой цыкл песень, прысвечаных паўстанцам 1863 года.

З боку гаспадароў выступілі пісьменнікі Віленскага краю — палякі і літоўцы. Удзельнікі мастацкай самадзейнасці са Свіран, Рукойнаў, Мядзянікаў падрыхтавалі канцэрт, у якім прагучалі беларускія, польскія і літоўскія песні ў выкананні вучняў Рукойненскай школы і жаночага хору. Парадавалі ўсіх і танцоры з в. Мядзянікі.

Заключным акордам свята стала выступленне нашых знакамітых «Крупіцкіх музыкаў» пад кіраўніцтвам У. Грома.

У свяце бралі ўдзел мастакі М. Купава, Л. Ліпень, скульптар А. Шатэрнік, моладзь з *«Талакі»*, віленскія беларусы з «Сябрыны».

Людміла ЛАБАДА,
навуковы супрацоўнік Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры.

СТАНОВІШЧА нашай краіны нагадвае карабель, які церпіць аварыю. Найбольшую небяспеку ўяўляе «фінансавая прабоіна», якая ўсё больш пашыраецца. Дзяржбюджэт ніжэй «ватэрлініі». Прэвентыўная «надзвычайшчына», як заўсёды, раскладвае выдаткі «затратнай эканомікі» на плечы працоўных. Ці не стане, разлічанае на пятнаццаць месяцаў «прагрэсіўнае» адлічэнне з фонду заработнай платы, як калісьці «часовы» экспарт зерня, пастаяннай формай легалізаванага тайнага ўраўноўвання вытворцаў у даходах і дадатковай нелегальнай падпіткай «ценявых» эканамічных структур, што рэгенеруюць з'явы дамана*палістычнага капіталізму*?! Можа, хопіць ужо эксперыментаваць за кошт народа і займацца лataннем «трышкавага каптана»?! Ці не пара рэалізоўваць праграму эканамічнага пераўтварэння краіны, заснаваную ў перыяд нэпа? «Караблекрушэнне», якое набліжаецца, пагражае «каютам» розных «класаў», таму першапачатковая сацыяльная база гэтага пераўтварэння можа стаць вельмі шырокай: усе слаі і сілы лявей «цэнтра».

Іван ШЫРШОЎ,
кандыдат філасофскіх навук, дацэнт Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага

АЛЬТЭРНАТЫВА

Сутнасць указанага пераўтварэння можна коратка перадаць у форме пераходу ад аўтарытарна-бюракратычнага псеўдасацыялізму, што ўключае ў сябе рэстаўрыраваныя элементы азіяцкага феадалізму і даманапалістычнага капіталізму, праз дзяржаўны капіталізм сацыялістычнай арыентацыі да дэмакратычнага сацыялізму.

У свой час У. І. Ленін ставіў задачу, абапіраючыся на асабістую зацікаўленасць і гаспадарчы разлік, пабудаваць масткі, што вядуць у дробнасялянскай краіне ад дзяржаўнага капіталізму да сацыялізму і камунізму, гэта значыць, «пабудаваць любую значную галіну народнай гаспадаркі на асабістай зацікаўленасці» шляхам аб'яднання сацыялістычнага сектара з дзяржаўна - капіталістычным (канцэсіямі) для пераадолення прыватнаўласніцкай, дробнабуржуазнай стыхіі і актыўнага процістаяння бюракратычнаму самавольству. У 20-я гады гэта задача вырашалася, згодна наметкам У. І. Леніна, у адзінстве з праблемай разнастайнага і добраахвотнага кааперавання і невялікіх па маштабе працоўных гаспадарчых адзінак. Указаныя інтэграцыйныя працэсы як бы ішлі насустрач адзін аднаму. Па сведчанні А. Чаянава («Кароткі курс кааперацыі») у 1924 годзе больш як 4000 масларобчых таварыстваў некалькіх губерань аб'ядналіся ва Усерасійскі масласаюз, ускладўшы на яго продаж масла на ўнутраных рынках, а таксама ў Англіі і іншых замежных рынках. Гэта была, прызнаваў А. Чаянаў, ледзь не самая вялікая фірма на масляным рынку, *якая магла выкарыстаць* усе сучасныя тэхналагічныя ўдасканаленні і арганізацыйныя паляпшэнні. Непасрэднае ўрастанне дзяржкапіталізму «асобага тыпу» ў дэмакратычны сацыялізм сёння павінна адбывацца пры дапамозе інтэнсіўнага развіцця сацыялістычных канцэрнаў і карпарацый. Апошнія, як мяркуе савецкі гісторык Н. А. Сімонія («Вопросы философии», 1989, № 7), паскораць і гуманістычна зменяць дэфармаваны капіталістычнымі манаполіямі працэс «непасрэднага абагульнення працы», пераняўшы ў замежных грамадзян, розных змешаных прадпрыемстваў у рамках растучых міжнародных гаспадарчых аб'яднанняў узоры сусветнай тэхналогіі і навукова-тэхнічнай інфармацыі.

Фактар эканамічнага развіцця, які ў нас пакуль застаецца другарадным, «дапаможным» (удзельная вага ў народнай гаспадарцы трох дзеючых у Саюзе канцэрнаў «Нарыльскнікель», «Варкута-вугаль», «Бутэк» яшчэ вельмі невялікая), трэба ператварыць у асноўны. Аўтакратыя (якую сарамліва называюць дырэктыўнымі метадамі кіравання) і дэмакратыя ні ў эканоміцы, ні ў палітыцы несумяшчальныя. Калі, у прыватнасці, «цэнтр» будзе карыстацца «суверэнным правам» забіраць з Беларусі не 70 %, а колькі захоча прадукцыі шырокага спажывання, то рэспубліканскі (ды і саюзны) рынак і гаспадарчы разлік будуць адыгрываць толькі ролю «папяровага змея».

Як часам адносяцца да папярэджанняў грамадазнаўцаў? Прыносіць філосаф у рэдакцыю артыкул, а яму гавораць: «Вы вельмі складана пішаце. Нашы папулярныя выданні разлічаны на звычайнае, сітуацыйнае мысленне людзей «непатрабавальных». Вось і дрэнна, што яны на гэта разлічаны. За дрэвамі не бачым лесу. Яснае жыццёва-філасофскае, навукова-папулярнае (як у К. Маркса і У. І. Леніна) абагульненне нашых рэалій, зандаж перспектыў нам цяпер патрэбны, як паветра. Хіба, напрыклад, жыхары Мінска або Гродна не зразумеюць мяне, калі я скажу, што для сучаснага этапу развіцця нашага «змешанага грамадства» характэрна не канструктыўнае, а толькі частковае вырашэнне ўнутраных супярэчнасцей, або, інакш кажучы — іх амартызацыя, прычым грамадская сістэма не стабілізуецца, а «развінчваецца», сацыяльна-эканамічнае і сацыяльна-псіхалагічнае напружанне не зніжаецца, а нарастае?! Яшчэ як *зразумеюць,* ды яшчэ паспяшаюцца дадаць, што калі не прыняць рашучых тэрміновых мер, не змяніць форм грамадскага развіцця, то можа адбыцца выбух... Напружанне не можа ўзрастаць бясконца.

Сутнасць справы заключаецца ў тым, што пяць гадоў мы развіваемся метадам «спроб і памылак», адкрываем для сябе кожны новы этап, робім кожны новы крок на аснове, галоўным чынам, адмоўнага вопыту. Таму рух наперад па шляху развіцця эканамічных метадаў гаспадарання і дэмакратычнага пераўладкавання грамадства ўскладняецца баластам паразітызму, нацыянал - шавінізму, сацыялутапізму і бытавога апартунізму. Узрослая дэмакратыя дэфармуецца зніжэннем жыццёвага ўзроўню, скажаецца з'явамі групавога эгаізму і экстрэмізму. Што ж рабіць? Зварочваць!.. Неадкладна браць курс на новую (а дакладней, на «добра забытую старую») грамадска-эканамічную арганізацыю грамадскага жыцця. Я б узяў на сябе смеласць наметзіць асноўныя праграмныя напрамкі такой арганізацыі, абмаляваць яе, так сказаць, агульны контур.

(Працяг на стар. 15).

Нашы госці

Масей СЯДНЁЎ:
«Дзеля агульнай справы»

Масей Сяднёў... Імя гэтага беларускага паэта і празаіка, аднаго з тых пакутнікаў, што зведалі жахі сталінскіх турмаў і лагераў і вымушаны былі ў пасляваенны час апынуцца далёка за межамі роднай зямлі, паступова вяртаецца народу — дзякуючы клопатам Б. Сачанкі, В. Хомчанкі (апошні расказваў пра М. Сяднёва на старонках «ЛіМа»), І. Чыгрынаву. У раманах апошняга згадваецца Масей Зазыба, што прыйшоў з турмы «не падчыстую» і прататыпам якога быў М. Сяднёў.

І вось цяпер — непасрэдныя сустрэчы з пісьменнікам, які нарэшце прыехаў на бацькаўшчыну. Іх, гэтых сустрэч, адбылося некалькі. Быў вечар у Доме літаратара, былі сустрэчы ў рэдакцыях перыядычных выданняў і выдавецтвах. М. Сяднёў быў госцем і нашага штотыднёвіка. Завітаў Масей Ларыёнавіч да нас разам з Б. Сачанкам і В. Хомчанкам. Адбылася шчырая, зацікаўленая гаворка. Супрацоўнікі рэдакцыі задалі госцю нямала пытанняў. Вось толькі некаторыя з іх і адказы Масея Ларыёнавіча.

— Чулі, што выпісваеце там, у Злучаных Штатах, наш «ЛіМ»?

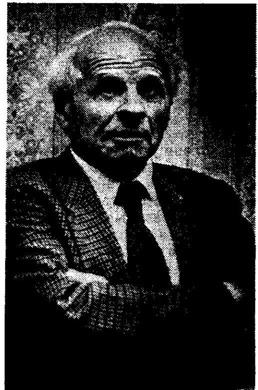
— Рэгулярна выпісваю і чытаю з асалодаю. З нецярпеннем чакаю вашу газету. Успрымаю яе, як па-сапраўднаму беларускую, нацыянальную.

— А ці шмат у Амерыцы лімаўскіх падпісчыкаў?

— Не сказаць, каб шмат. Але гэта свядомыя беларусы. Прабачце, загаварыў так, як у вас. У нас жа кажуць крыху інакш — сведамыя беларусы. Яны цікавяцца «ЛіМам» і іншымі беларускімі перыядычнымі выданнямі. А калі хто не выпісвае, бярэ пачытаць у таварыша. Асноўныя лімаўскія публікацыі перадрукоўвае наш «Беларус».

— А як даходзіць «ЛіМ» у ЗША?

— Звычайна праз тыдзень. Так што скардзіцца як быццам і няма прычыны. Праўда, горш з часопісамі. Скажам, снежаньскі нумар «Полымя» за мінулы

год атрымалі толькі ў красавіку. Тое ж самае можна сказаць і пра часопіс «Маладосць», які таксама затрымліваецца.

— А як там, Масей Ларыёнавіч, успрымаецца наша літаратура, паэзія? Як яна глядзіцца адтуль?

— Мне цяжка адказаць на гэтае пытанне. Усё мы чытаць не можам. Моладзь асімілявалася. Лічаць сябе беларусамі, але чытаць па-беларуску ўжо не могуць ці чытаюць з цяжкасцю. Больш цікавяцца прозай. Кожны жадае, так сказаць, пазнаць тую рэальнасць, якая ў наяўнасці. Уздзеянне беларускай літаратуры на нашу эміграцыю не столькі эстэтычнае, колькі палітычнае, сацыяльнае.

— А як вы выдаеце свае кнігі?

— За ўласны кошт, вядома. Спачатку шукаю выдаўца. Часцей супрацоўнічаю з украінцамі. Выплачваю аванс. Выданне кнігі абыходзіцца не танна. Напрыклад, за 500 экземпляраў свайго рамана «І той дзень надышоў» заплаціў пяць тысяч долараў.

— І самі распаўсюджваеце?

— Рассылаю асобныя экземпляры па адрасах беларусаў, якіх ведаю. Раней прасцей было, ды і тыраж можна было рабіць больш. Цяпер жа старой эміграцыі амаль не засталося. Але ж мы пішам і выдаём кнігі не дзеля нейкай матэрыяльнай выгоды, а дзеля патрыятызму, дзеля беларускай справы.

— А што вы можаце сказаць пра саму беларускую эміграцыю?

— Яна больш заходнебеларуская, у асноўным тыя, хто выехаў яшчэ ў даваенны час. Праслойка інтэлігенцыі невялікая. Народ працавіты, усе маюць уласныя хаты, дбаюць, каб дзеці набылі адукацыю. У штаце Нью-Джэрсі—своеасаблівы беларускі цэнтр. Адзначаем 25 сакавіка як свята ўтварэння БНР, як дзень нацыянальнай незалежнасці. Вывешваем у гэты дзень нацыянальныя сцягі, нават сам прэзідэнт ЗША віншуе нас.

— Якая ваша думка наконт ідэі агульнабеларускага кангрэса?

— Ідэя вартая падтрымання...

М. Сяднёў расказаў пра сябе і сваю сям'ю. Па прыездзе ў ЗША дзевяць гадоў працаваў на металаапрацоўчай фабрыцы. Потым выкладаў рускую мову ў Індыянскім універсітэце. Англійскую мову сёння ведае збольшага. Прафесійным літаратарам стаў, калі пайшоў на пенсію. Жонка — таксама беларуска. Дзеці — трое — дарослыя. Адна дачка займаецца банкаўскай справай, сын па прафесіі кухар, малодшая дачка прыязджала разам з бацькам у Беларусь. Пакуль пайшлі ў школу, дзеці размаўлялі толькі па-беларуску.

У заключэнне, перадаючы «ЛіМу» свае новыя вершы, госць зазначыў: «Тугой, настальгіяй па радзіме жывём. Гэта і надае сілы».

НАШ КАР.

НАЙПЕРШ — АСОБА

Пад уплывам моды апошнім часам усё больш настойліва сцвярджаецца: галоўныя беды краіны заключаны ў тым, што ў Саветах розных узроўняў мала юрыстаў. Пры абмеркаванні, скажам, кандыдатур на пост Старшыні Вярхоўнага Савета нашай рэспублікі ў многіх выступленнях скразіла думка: няхай, маўляў, вайсковец удасканальвае армейскія справы, вучоны забяспечвае навукова-тэхнічны прагрэс, а ўрач лечыць людзей.

Пад уздзеяннем такой тэндэнцыі некаторыя дэпутаты-юрысты, як у Маскве, так і ў нас, у Мінску, пачыналі свае прамовы з напамінку пра свой прафесіяналізм, пра асаблівую значнасць усяго, што яны гавораць, з прычыны наяўнасці ў іх юрыдычнай адукацыі. Але, на жаль, у гэтых выступленнях часам не было нічога змястоўнага, а часам — толькі ганарыстыя прэтэнзіі і заблытванні простых рэчаў. Успомнім у якасці прыкладу павучанні доктара юрыдычных навук на другі дзень пасяджэння Першага з'езда народных дэпутатаў РСФСР, што засведчылі яго поўную некампетэнтнасць як спецыяліста ў галіне дзяржавы і права. Гэта адзначыў наступны за ім прамоўца — не юрыст.

На карысць павелічэння колькасці юрыстаў у Саветах, звычайна прыводзяцца спасылкі на заходнія цывілізаваныя краіны. Але, па-першае, юрыдычная адукацыя там мае ў аснове не догматы нашай ідэалогіі, а творчае мысленне. Па-другое, у большасці выпадкаў на чале краін Захаду былі не юрысты, а Асобы, якія валодалі здольнасцямі да аналізу і пошуку патрэбных высноў. Імя, скажам, генерала дэ Голя не толькі ўславіла Францыю, але і ўвайшло ў сусветную гісторыю. Па гэтых жа прычынах народ ЗША даверыў свой лёс генералу Эйзенхаўэру. Прэм'ер-міністрам Англіі ў трэці раз стала настаўніца Маргарэт Тэтчар, з якой лічыцца ўвесь цывілізаваны свет. У свой час нямала іранічных стрэлаў было выпушчана з нашага боку ў адрас былога галівудскага акцёра Рэйгана. Але ён, у далёка ўжо не маладым узросце, за перыяд двухразовага знаходжання на пасадзе Прэзідэнта ЗША атрымаў такую папулярнасць у народзе, якую да яго не мелі іншыя прэзідэнты гэтай краіны.

Значыць, важная не столькі спецыяльнасць кіраўніка дзяржавы ці члена парламента, колькі іх патэнцыяльныя магчымасці, уменне бачыць і праланоўваць шляхі да лепшай будучыні. Іх духоўнасць, дзелавітасць, гуманізм. Менавіта такія людзі павінны правіць намі. І тады, будзем спадзявацца, знікне наш вечны матэрыяльны дэфіцыт і вырашацца многія маральныя праблемы.

А. САЛАМОНАЎ,
доктар тэхнічных навук,
прафесар.
г. Мінск.

І МЫ—ДЗЕЦІ БЕЛАРУСІ

Многіх чытачоў, відаць, зацікавіў артыкул «Лачо дывэс тумэн, гэ ромалэ». Ларысы Этэнкі ў газеце «Літаратура і мастацтва» ад 22 снежня 1989 г. Думаю, што ён дапоўніць ужо апублікаваныя матэрыялы пра жыццё цыганоў у нашай краіне—іх радасці, іх клопаты і праблемы (А. Геслер. Цыганскі міф. «Дружба народов», 1989, № 2, «Правда» ад 16 чэрвеня 1989 г., «Советская Белоруссия» ад 21 чэрвеня 1989 г. і г.д.). Праўда, пры ўсіх вартасцях гэтага артыкула, на вялікі жаль, у ім ёсць некалькі прынцыповых памылак, якія могуць выклікаць у чытачоў скажонае ўяўленне пра цыганоў.

Відаць, аўтар аповяду сама не выйшла з палону рамантычных стэрэатыпаў там, дзе яна піша пра цыганскіх баронаў. Баронаў не было і няма сярод беларускіх цыганоў! Іх увогуле не існуе сярод цыганоў Паўночна-Заходняга краю! Прыгаданы Этэнка М.У.Цыбульскі — паважаны чалавек, але баронам яго ніхто ў Мінску і тым больш за межамі сталіцы не лічыць.

Піша яна ў артыкуле пра цыганскі камітэт, касу... Ох, як добра было б, калі б яны існавалі ў рэальнасці! Пакуль гэта толькі салодкая мара...

Але, нягледзячы на вышэйпрыгаданыя памылкі, гэтая публікацыя Л.Этэнкі ў «ЛіМе» багатая на слушныя прапановы. Напрыклад, аб'яднанне цыганоў па тыпу зямляцтва. Падобныя грамадскія арганізацыі ўжо ёсць у РСФСР (пры тэатры «Рамэн»), Латвіі, Малдавіі. Існавалі ў 20-30 гады і «Саюз беларускіх цыганоў».

Рэальна гэта можа быць нейкая, скажам, секцыя пры Беларускім фондзе культуры. Напачатку яна можа быць культурна-асветніцкай. Сярод цыганоў нашай рэспублікі ёсць настаўнікі, урачы, інжынеры, культработнікі, ваеннаслужачыя, ветработнікі.

На нашу думку, трэба вырашыць праблему ўпарадкавання беларускіх цыганскіх гаворак у адзін уніфікаваны літаратурны варыянт. Дарэчы, гаворка прадстаўнікоў калінінска-маскоўскіх цыганоў у трыццатыя гады мела статус літаратурнай нормы для ўсіх цыганоў нашай краіны, на ёй выпускалася літаратура на аснове кірыліцы.

Важнай задачай з'яўляецца падрыхтоўка і напісанне ўжо існуючых падручнікаў—«Падручнік па беларускай мове» (для рускіх школ), «Світанак» для 1—4 класаў—дадатковага раздзела для цыганскіх дзяцей.

Старэйшае пакаленне цыганоў цудоўна гаворыць па-беларуску і па-цыганску. Сучасная ж моладзь не разумее беларускай мовы (у школах былі вызвалены ад яе вывучэння), а іх цыганская гаворка вельмі бедная і напоўнена запазычаннямі з рускай мовы.

Беларуская мова і беларуска-балтыйскі цыганскі дыялект павінны паралельна адраджацца! Патрэбны падручнікі. Патрэбны заказ Міністэрства народнай адукацыі, а людзі, якія жадаюць працаваць на ніве адукацыі цыганскіх дзяцей, знойдуцца.

Сярод цыганоў шмат веруючых. Але царква і яе служыцелі, на жаль, забылі пра сваю цыганскую паству: за больш чым 300-гадовую гісторыю знаходжання цыганоў у Расіі ні радка Слова Боскага не было выдадзена на цыганскай мове. Выключэнне складае праца латышскага багаслова-цыгана Я.Лейманіса, які пераклаў на латышска-цыганскі дыялект Евангелле ад Іаана (кніга была апублікавана ў Рызе ў 1933 годзе).

У краінах Заходняй Еўропы (Англіі, Францыі, Іспаніі, Швецыі; Румыніі, Венгрыі, Югаславіі) такія кнігі выпускаліся неадназова.

У Фінляндыі працуе нават Цыганская місія, якая выпускае як свецкую, так і духоўную літаратуру; яны ўжо актыўна ўдзельнічаюць у адраджэнні духоўна-маральнага выхавання цыганоў Ленінграда, Заходняй Украіны, Малдавіі.

Набожны цыган Фёдар Іосіфавіч Клімовіч з Баранавіч пераклаў Біблію на цыганскую мову, але нідзе не знайшоў выдаўца, ніхто нават не захацеў чытаць рукапісы.

Неабходна напісаць буквары для цыганскіх дзяцей, а таксама камбініраваныя самавучнікі для сямейнага чытання ў гуртках пры дамах піянераў ці дамах культуры.

Трэба выкарыстаць ужо існуючы вопыт суседзяў з Латвіі, дзе ў некаторых гарадах намаганнямі гарвыканкомаў (райвыканкомаў) і Латвійскага таварыства цыганскай культуры створаны бацькоўскія камітэты цыганоў, якія арганізуюць навучанне і вольны час цыганскіх школьнікаў.

У Вентспілсе працуе вячэрняя школа для дзяцей цыганскай нацыянальнасці. У мясцовай газеце «Вентас Балсс» («Голас Венты») ёсць пастаянная рубрыка, якая прысвечана многім пытанням жыцця цыганоў.

У Елгаве другі год працуе пачатковая школа для цыганскіх дзяцей, арганізаваная намаганнямі мясцовага цыганскага бацькоўскага камітэта.

Спявак-вакаліст інструментальна-музычнага ансамбля з Рыгі «Ямэ Рома» («Мы—цыганы») Санда (Віта) Рудзевіч у сваёй творчасці паспяхова ўжывае элементы фальклору беларуска-балтыйскіх цыганоў. Гучаць песні і музычныя імправізацыі і на словы сучасных цыганскіх паэтаў.

У 1989 годзе намі была арганізавана фальклорная група віцебскіх цыганоў самага рознага ўзросту—ад 9 да 76 гадоў. Рэпетыцыі праходзілі ў цыганскіх дамах, але калі група разраслася, спатрэбілася памяшканне, касцюмы. Вось тут мы і сутыкнуліся з глухатой некаторых чыноўнікаў.

Але свет, як кажуць, не без добрых людзей. Чулыя і сапраўдныя прыхільнікі мастацтва паэты Р. Барадулін, Д. Сімановіч, рэжысёр Л. Каваленка, жадаючы падтрымаць цыганскі фальклор сваіх землякоў, арганізавалі запіс на тэлебачанні нашай праграмы (перадача ад 20 ліпеня 1989 года).

Урэшце работнікі Палаца культуры трэста будаўнікоў № 9 г. Віцебска прынялі наш калектыў пад сваю апеку. Але, відаць, позна. Людзі стаміліся ад чакання, падману, вечных абяцанняў і расчараваліся. Засталася толькі невялікая група...

У Беларусі актыўна абмяркоўваўся праект закона «Аб мовах у Беларускай ССР». Пазначаны шляхі гарманізацыі міжнацыянальных адносін. Пры гэтым неаднаразова называюцца народы, якія жывуць у БССР: рускія, палякі, літоўцы, латышы, яўрэі, татары. А пра цыганоў ні слова! Парадокс... Вышэйпрыгаданыя меншасці (яўрэі, татары) не ведаюць ужо сваіх родных моў, і толькі адзнака ў пашпарце вылучае іх сярод беларусаў. А цыганы, якія і размаўляюць, і думаюць на роднай мове, зусім выпалі з поля зроку закона. Як быццам і не існуе ўвогуле дзесяцітысячная цыганская насельніцтва БССР!

Таму мы прапануем разглядзець у Вярхоўным Савеце БССР пытанне аб мерах па рэалізацыі беларуска-цыганскага двухмоўя. Мы ж таксама дзеці нашай маці-Беларусі!

Вальдэмар КАЛІНІН,
выкладчык,
кіраўнік фальклорнай
групы «Вячорка».
г. Віцебск.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзванні

Уладзімір МАЛІШЭЎСКІ

ШЛЯХ ДА «СВЕТЛАГА БУДУЧАГА»

Якім ён будзе на гэты раз! Каму запальваць ліхтары на яго скрыжаваннях!

У НАШЫМ СКЛАДАНЫМ, у многім неўладкаваным і бязладным жыцці мы прывыклі да ўсяго. Змірыліся з шэрасцю побыту, нізкай зарплатай (па ацэнцы раду эканамістаў савецкі рабочы атрымлівае на рукі ўсяго 15 працэнтаў ад заробленага), пастаянным дэфіцытам прадуктаў харчавання і прадметаў першай неабходнасці, ростам цэн, пра які нас не заўсёды нават інфармуюць (з 1 студзеня гэтага года, напрыклад, у дзесяткі(!) разоў павялічылася аплата паслуг у натарыяльных канторах, але хто і дзе пра гэта паведамляў?). Маўчым, калі нас прыніжаюць на рабоце, абражаюць у магазіне, у нашым ненадакучлівым сэрвісе, у паліклініках, зневажаюць на вуліцы... І пералік гэтай пакорлівасці бясконцы, як дарога да камунізму.

Не дачакаліся абяцанага тыя, хто дзеля яго рабіў рэвалюцыю, усё менш застаецца тых, хто дзякуючы гэтай веры перамог у самай жорсткай сутычцы з фашызмам, ціха дажываюць свой век і тыя, хто затым аднаўляў разбуранае, узводзіў вялікія будоўлі веку ў гады «пераўтварэння і пакарэння».

Сёння некаторыя называюць гэтыя пакаленні ашуканымі і няшчаснымі. З апошнім цяжка згадзіцца. Так, большасць з іх пражылі жыццё ў беднасці і нястачы, хоць працавалі за дзесяцёх, часта ў найцяжэйшых умовах. Але былі людзі мэтанакіраваныя, працавітыя, без пачуцця зайздрасці, чаго залішне ў цяперашняга пакалення, словам, людзі з той, як іншы раз гаворым, старой загартоўкай. Яны аддавалі жыццё, «выконвалі і перавыконвалі» ў сваім шчырым, я б сказаў, прыгожым і маладзецкім парыве, сапраўды верачы, што ўсё гэта яны робяць дзеля «светлага будучага». Ну а з такой верай у душы адносіць людзей да няшчасных было б, на мой погляд, для іх зняважальна.

Майму бацьку за восемдзесят. Ён бачыў многае: як здзекаваліся з сумленнага працавітага мужыка захапіўшыя ўладу на вёсцы ўчарашнія гультаі і выпівохі, на яго вачах па начах забіралі суседзяў, аб'яўляючы іх ворагамі Савецкай улады, усякага наглядзеўся і нацярпеўся ён за чатыры гады акопнага жыцця ў Айчынную, а ў пасляваенныя гады яго самога ўжо даводзілі да суда, выключалі і аднаўлялі ў партыі за «перагібы» ў станаўленні калгаснага жыцця. Далёка не ў сацыяльным раі жыве ён і сёння. Аднак той светлы ідэал у ім моцна сядзіць і дагэтуль. І паспрабуйце яму сказаць, што яго вера—утопія, што пабудавалі яны грамадства антыгуманнае і антыдэмакратычнае. З запалам абараняе ён ад сённяшніх абвінавачванняў «правадыра ўсіх народаў». «Прынамсі, дысцыпліна, парадак былі. Усе працавалі, гультаёў, п'яніц менш было. А што цяпер? Анархію развялі, працаваць ніхто не хоча, балбочуць толькі, а на зямлі старых пакінулі...»

Па-жыцейску, пагадзіцеся, ён у многім кажа праўду. Таму штосьці даводзіць, папракаць, а тым больш абвінавачваць такіх людзей у нас няма права— ні маральнага, ні юрыдычнага. Кожнае пакаленне жыве згодна сваёй маралі, сваіх перакананняў і ідэалаў. У каго ўсё гэта больш чалавечнае—меркаваць гісторыі.

Так, сёння іншы час, іншае пакаленне. Яно на многае стала відушчым, на многія рэчы глядзіць іншымі вачамі і ўжо не хоча надрывацца дзеля і ў імя утопіі.

Ілюзорнымі былі многія нашы сацыяльныя перавагі, чым выхваляліся доўгія гады. Наш чалавек не абаронены ні ад якога самавольства. Яго можна выгнаць з работы, адправіць у псіхушку, пасадзіць у турму і ён, калі выйдзе адтуль у здаровым розуме, будзе гадамі біцца лбом у дзверы чыноўнікаў, але нічога не дакажа. Бо там, даведваемся мы сёння з жахам, нават у крэслах міністраў сядзелі «паханы» крымінальнага свету («ЛГ», № 4, 1990 г.).

Запала ў сэрца вось такая гісторыя. Больш дзесяці гадоў назад мая сям'я атрымала кватэру ў новым мікрараёне, размешчаным на месцы невялікай прыгараднай вёсачкі, шэраг хатак якой яшчэ з год суседнічалі побач з вышыннымі каробкамі. З гаспадаром адной давялося пазнаёміцца. Пацікавіўся, чаму так доўга не зносяць яго хаціну. Высветлілася, што яму на сям'ю з чатырох чалавек прапаноўваюць двухпакаёвую кватэру на другім канцы Мінска, ён з гэтым не згодны, патрабуе перанесці яго хату ў любую прылеглую вёску, паколькі ён з сям'ёй з'яўляюцца вясковымі жыхарамі і яны не хочуць быць гараджанамі. Згодны нават перавезці дом сваімі сіламі, але—выканком супраць.

І вось праз пару тыдняў станаўлюся сведкам такой сітуацыі. У двары дома майго знаёмага, а размешчаны ён быў побач з аўтобусным прыпынкам, стаіць трактар з прычэпам, нейкія мужыкі грузяць у яго рэчы, навокал, галосячы, кідаецца жанчына з двума маленькімі дзецьмі. Што ж здарылася? Блуканні ў выканком і іншыя органы ўлады настолькі знервавалі майго знаёмага, што дзесьці ці ў кагосьці ён не стрымаўся, вылаяўся. За гэта яго хуценька ўпяклі на пару гадоў у мясціны не такія далёкія. Ну а з сям'ёй зрабілі, як у старыя добрыя часіны, пра якія з сумам успамінаюць сёння некаторыя таварышы.

Друкуючы гэтыя радкі, я раптам падумаў: а якія, браце, ёсць правы ў цябе самога? Вось выкіне гэты матэрыял рэдактар у кошык і каму ты паскардзішся? Нікому. Увогуле, наш брат, журналіст, сёння адзін, бадай, з самых неабароненых законам членаў грамадства. Ён ніколі не ведае, колькі заплацяць за яго працу, яго заўсёды могуць звольніць па адным званку з вышэйстаячага ідэалагічнага органа як «маральна няўстойлівага», яму нават водпуск аплачваюць з разліку не больш як 220 рублёў, хоць усім астатнім нашым працаўнікам—з разліку сярэдняга заробку.

НЯРОЎНАСЦЬ ЛЮДЗЕЙ перад законам—сёння самая пільная і балючая несправядлівасць нашага грамадства. У краіне з'явілася вялізная праслойка людзей, асабліва сярод савецкага і партыйнага апарату, якая паставіла сябе вышэй закона, вышэй маралі. Нічога не вырабляючы, прадстаўнікі гэтага Эльдарада распараджаюцца ўсім. Для іх лепшыя прадукты, жывуць яны, як правіла, у лепшых раёнах і лепшых дамах, на работу і з работы, на дачу ездзяць на дзяржаўных чорных «Волгах», іх дзеці вучацца ў прэстыжных школах і ВНУ, ім забяспечана кар'ера на службе.

Я асабіста не адношу сябе да тых, хто, сустрэўшы лепш за сябе апранутага чалавека, гатовы хапаць яго за горла, бачачы ў гэтым сацыяльную несправядлівасць. Агульная роўнасць па прынцыпе «дрэнна аднаму—дрэнна ўсім», гэткая абшчынная мараль—глупства. Усе мы розныя і розныя ў нас магчымасці і патрэбнасці. Імкненне ж да ўраўнілаўкі, на маю думку, лёс лянівых, няздольных і зайздрослівых. Роўнасці няма нават у прыродзе—самым дасканалым стварэнні.

Дык што ж нам патрэбна? Чаму мы так абураемся, калі бачым, што ў суседа, скажам, дом на два паверхі, з чарапічным дахам, у гаражы «Волга», а ў нас гэтага няма?

Справядлівасць ладу любога грамадства—роўнасць яго членаў перад законам, роўныя магчымасці кожнага праявіць свой індывідуум. Гэтага ў нас няма, гэтым мы і абураемся. Вядома, не бывае правілаў без выключэнняў. Хто, скажыце, сёння супраць, што член урада, буйны гаспадарчы работнік мае нейкія прывілеі: кватэру большай плошчы, персанальны аўтамабіль, пуцёўку без чаргі, а ўлічваючы дэфіцыт прадуктаў, тавараў, то і магчымасць іх ільготнага набыцця? А вось тое, што гэтыя асобы ў выніку сваіх службовых магчымасцей распаўсюджваюць ільготы, якія ім належаць, на членаў сваіх сем'яў, сваякоў, сакратарак, вадзіцеляў і іншых прыбліжаных, тут грамадская думка справядліва кіпіць. Тым больш, што ў нас усё гэта зайшло нашмат далей. Сёння многія, у каго ёсць магчымасць, імкнуцца штосьці загрэбці. І дайшло ж да таго, што памяркоўнае заграбанне батона каўбасы з роднага мясакамбіната, жалязякі з завода, пачкі паперы з канторы—гэта ўжо не абурае грамадскую мараль. Гэта нармальная з'ява. Ненармальным іншыя лічаць, калі чалавек нічога не нясе, нічога не парушае. На такога ўжо касавурацца. Народны гнеў сёння выклікаюць толькі тыя, хто сцягнуў мільён, не менш. Што ж тычыцца хапання правоў, магчымасцей, нейкіх ільгот, прывілей—дык гэта ўвогуле кваліфікуецца як учынак, ды і то толькі тады, калі гэтыя факты атрымалі грамадскую агалоску.

Прывяду бяскрыўдны на на першы погляд прыклад. Многім прадпрыемствам дадзена сёння права самастойнага выхаду на замежны рынак. Справа патрэбная, ніхто не будзе спрачацца. Але ў што ж ператварылі гэтае права іншыя «дзелавыя» людзі!

Летась, напрыклад, кіраўнікі аб'яднання «Наваполацкнафтааргсінтэз» набылі за мяжой для сябе некалькі персанальных аўтамашын «Таёта», а начальнікі з Аршанскага льнокамбіната і Гомельскага папярова-лесахімічнага завода—«Мерсэдэсы» і «Форды». Рабочыя гэтых прадпрыемстваў, натуральна, абурыліся. Бо купляліся прэстыжныя легкавушкі за валюту, зробленую ўсім калектывам, прычым ад продажу той прадукцыі, якой так не стае на прылаўках нашых магазінаў. І як, вы думаеце, пакаралі гэтых «аўтааматараў»? «Відаць, —заявіў на сходзе рэспубліканскага актыву былы кіраўнік урада рэспублікі М. В. Кавалёў,—падобныя факты асабістай нясціпласці не павінны заставацца без увагі партыйных камітэтаў». Вось так. Нават не ўчынкі, а ўсяго толькі «факты асабістай нясціпласці». Хоць, калі глядзець у корань, як раіў незабыўны наш Казьма Пруткоў, то тут яўнае хапанне, назва якому—звычайная крымінальшчына, прыкрытая маскай службовага злоўжывання. Чаму такое бацькоўскае «ківанне пальчыкам»? Усё проста. Падобныя факты «асабістай нясціпласці»—сістэма сярод жыхароў Эльдарада. Калі б я пачаў пералічваць, да прыкладу, толькі тых, хто з рэспубліканскай наменклатуры пабыў за народныя грошыкі ў закардонных ваяжах, скажам, за апошнія пару гадоў, то, упэўнены, для некаторых чытачоў адкрыў бы невядомыя старонкі геаграфіі (пра адзін з падобных круізаў расказала ў канцы студзеня гэтага года газета «Звязда»).

Любое злачынства, парушэнне законнасці, злоўжыванне на службе—гэта ўсё, гавораць юрысты, вынік нейкіх прычын. У прыведзеным прыкладзе я іх бачу вось у чым. У нас, асабліва за апошнія дзесяцігоддзі, зацвердзіўся нейкі своеасаблівы стэрэатып начальніка— службовая «Волга», персанальны шафёр, цэлы комплекс усялякіх ільгот і прывілей. Чаму? Адкуль? Па якому гэта ўсё праву? І самае абуральнае, што падобнымі атрыбутамі акружылі сябе нават начальнікі ўбогіх кантор, існаванне якіх часам увогуле сумніцельнае. У свой час мне давялося працаваць на адным з невялікіх прадпрыемстваў. Персанальнага аўтамабіля ў нашага дырэктара не было, для службовых паездак ён выкарыстоўваў старэнькі «УАЗ», якім карысталіся і іншыя спецыялісты завода. Але вось прыйшоў да нас іншы дырэктар—з былых начальнікаў высокага рангу. Сваю дзейнасць пачаў ён з персанальнай «Волгі». Выменяў яе на прадукцыю завода (а выпускалі мы будаўнічыя вырабы) у адной з воінскіх часцей. Са службы механіка былі адразу ж выдзелены два слесары, якія толькі і займаліся машынай шэфа. І крый божа, калі яна была не на хаду. Пасля таго дырэктара на заводзе змянілася іх вялікае мноства, але «Волга» стала ўжо абавязковым атрыбутам кожнага. Вынік гэтых заганных з'яў—размыванне маральных асноў грамадства, з'яўленне вялікай колькасці ўсялякіх язваў у матэрыяльнай сферы, побыце людзей. Акружыўшы сябе дабротамі і прывілеямі, іншы начальнік ужо як барчук глядзіць і на сваіх падначаленых, з халадком ставіцца да службовых абавязкаў. Ён можа дазволіць сабе ў рабочы час выехаць з «патрэбнымі» людзьмі на ўлонне прыроды, папарыцца ў лазні, адпачыць дзень-два дома, спаслаўшыся на дрэннае самаадчуванне.

Мы часта абураемся страшэнным станам нашых гарадоў і вёсак, дрэннай работай транспарту, гандлю, устаноў быту. Крытыкуем начальства гэтых служб, але лепш не становіцца. І не стане. Да таго часу, пакуль той жа дырэктар аўтапарка, які абслугоўвае пэўныя гарадскія маршруты, будзе на работу і з работы ездзіць не на службовай «Волзе», а начальнікі, якія адказваюць за работу сталовых, магазінаў, не стануць такімі ж іх кліентамі, як і ўсе мы. Чакаць жа, што ў іх прачнецца сумленне, што адчуюць яны адказнасць за даручаную ім справу, у атмасферы той беспакаранасці, усёдаравальнасці, якую яны самі стварылі, нам давядзецца вельмі доўга. Пакуль, як кажуць, певень не дзеўбане іх у адно месца.

І што дзіўна. Гэтыя ж начальнікі сёння крычаць: нізы разбэсціліся, працаваць не хочуць, не паважаюць кіраўнікоў, п'янствуюць, крадуць, хуліганяць. Хочацца тут спытаць: а хто ў гэтым вінаваты? Непарадак, як мне здаецца, трэба выпраўляць, пачынаючы не са славутага стрэлачніка. Калі агідна пабудаваны, скажам, дом, хіба вінаваты муляр, цясляр, тынкоўшчык? Вінаваты прараб, праекціроўшчык, усе тыя, хто стаяць над простымі будаўнікамі. Рыба гніе з галавы — ісціна даўняя. Адкуль, скажыце, з'явіўся лозунг — «ім можна, а нам што — нельга?»

Становіцца смешна, калі павальную ў краіне расхлябанасць і разбэшчанасць іншыя тлумачаць нашымі нейкімі традыцыямі: маўляў, на Русі заўсёды было разгільдзяйства, п'янства, крадзяжы. Скажам, цягнулі таму, што заўсёды не хапала, а сёння цягнем па інерцыі. Не. Віной усяму той лозунг, які нарадзіўся ў выніку самавольства апарату, яго бессаромнай усёдазволенасці, крывадушнасці, беспакаранасці, а апошнім часам і карумпіраванасці.

У канцы мінулага года прэзідыум Савета Міністраў рэспублікі разглядаў пытанне аб рабоце Мінскага аблвыканкома па паляпшэнні забеспячэння насельніцтва прадуктамі харчавання. Адзначалася, што кіраўнікі гэтага органа з-за нізкай патрабавальнасці да кадраў, зніжэння выканаўчай дысцыпліны не забяспечылі выканання дзяржаўнага плана продажу цэлага шэрагу прадуктаў дзяржаве. Па гэтай прычыне гораду Мінску, напрыклад, недапастаўлена значная колькасць мясных і малочных прадуктаў. Бедны асартымент і нізкая якасць плодаагароднінай прадукцыі. Сарваны план вырошчвання агародніны і за чатыры мінулыя гады пяцігодкі, не выкананы заданні па ўводу ў строй аб'ектаў перапрацоўчых галін, вялікія страты ў працэсе нарыхтоўкі і захоўвання агародніны і бульбы. Словам, поўны завал. Прачытаўшы падобнае, чытач чакае сур'ёзных вывадаў з усяго гэтага, у першую чаргу — пакарання вінаватых. Аднак рашэнне ўрад прымае тыповае для адміністрацыйнай сістэмы: распрацаваць, ажыццявіць, прыняць меры, узмацніць кантроль, заслухаць і г. д.

З поўнай упэўненасцю можна сцвярджаць, што ў такім жа духу, з такімі ж вывадамі прайшлі затым з гэтым парадкам дня і нарады ў самім аблвыканкоме, ва ўсіх яго ніжэйстаячых падраздзяленнях. Паколькі сітуацыя, асабліва на паліцах з агароднінай, у лепшы бок не змянілася. Больш таго, пасля «прынятых мер» на базах Мінскага аграпрома, гэтага надуманага гарадскога «міністэрства», змаглі ў цяперашнюю безмарозную зіму замарозіць тысячы тон капусты, морквы, не менш мінулагодняга згніло там бульбы, іншай прадукцыі. Аднак і гэтыя факты прызнаны як «хібы ў рабоце».

Нядаўна Бюро ЦК Кампартыі Беларусі разглядала пытанне падбору і выхавання кадраў у Навагрудскім гаркоме партыі. Адзначалася, што перабудова кадравай работы ў партарганізацыі ажыццяўляецца марудна. Падбор кіраўнікоў, іх назначэнне і зняцце з пасады вырашаецца сярод вузкага кола асоб. «Маюць месца» факты лібералізму, выпадкі перамяшчэння работнікаў, што скампраметавалі сябе, з адной кіруючай пасады на другую. Не даецца належная ацэнка фактам бюракратычных, чэрствых і няўважлівых адносін да людзей, адсутнічае патра-

(Працяг на стар. 12).

Старонкі спадчыны: новыя прачытанні

Міхась МУШЫНСКІ

Кніга з абпаленымі старонкамі

Раман М. Зарэцкага «КРЫВІЧЫ»

Жыццёвы і творчы шлях Міхася Зарэцкага трагічна абарваўся ў гады сталінскага беззаконня. Пісьменніку ішоў тады толькі трыццаць шосты год, але яго імя трывала замацавалася ў гісторыі нацыянальнага прыгожага пісьменства. Яго апавяданні, п'есы, аповесці і асабліва раманы «Сцежкі-дарожкі» і «Вязьмо» складаюць адну з найболей цікавых і багатых на змест старонак летапісу народнага жыцця.

Ёсць, аднак, у літаратурна-мастацкай спадчыне М. Зарэцкага творы, вакол якіх ходзяць розныя легенды. Адзін з такіх твораў — раман «Крывічы». Пра яго і сёння мала што вядома нават гісторыкам літаратуры, не кажучы ўжо пра шырокую грамадскасць. Тут бясспрэчна толькі тое, што ў чацвёртым нумары «Полымя» за 1929 год М. Зарэцкі апублікаваў пачатак рамана, а тыя раздзелы, якія павінны былі з'явіцца ў наступным нумары, свету не ўбачылі. Друкаванне твора было гвалтоўна спынена. Дзе падзяваліся рукапісныя часткі, падрыхтаваныя да друку, і ці быў раман увогуле завершаны — на гэты конт існуюць розныя погляды і меркаванні.

Так, паводле адной версіі, М. Зарэцкі нібыта паспеў завяршыць раман, але на асобнае яго выданне адпаведныя інстанцыі наклалі арышт і тыраж быў знішчаны. Аўтары другой версіі лічаць, што за выключэннем «палымянскіх» раздзелаў раман цалкам не друкаваўся, але яго поўны рукапісны тэкст трэба шукаць у архівах устаноў, якія ведалі арыштамі і допытамі творчай інтэлігенцыі. Так, у артыкуле «Гараць ці не гараць рукапісы?..» Барыс Сачанка зазначаў: «Мяркуючы па адным з артыкулаў А. Канакоціна, што змешчаны ў яго кнізе «Літаратура — зброя класавай барацьбы» (Мн., 1933), гэты раман ён, тады загадчык аддзела ЦК КП(б)Б, чытаў. Значыцца, раман быў закончаны...» («ЛіМ», 10 сакавіка 1989 г.). Трэцяя версія сцвярджае, што суседзі Зарэцкіх у часе вайны пусцілі на цыгаркі рукапісы трох неапублікаваных твораў пісьменніка, сярод якіх нібыта быў і раман «Крывічы».

Чый жа пункт гледжання найболей верагодны?

Так, ёсць сэнс у тым, што неапублікаваныя творы М. Зарэцкі перад арыштам мог аддаць на захаванне знаёмым. Прымальныя і заклікі шукаць рукапіс «Крывічоў» у спецархівах. Што ж датычыць нібыта цалкам закончанага рамана, а тым болей — знішчанага тыражу, дык у нас узнікаюць вялікія сумненні: ці не адбылася тут блытаніна, ці не маюцца на ўвазе толькі пачатковыя раздзелы, якія М. Зарэцкі падрыхтаваў да чарговага нумара часопіса?

Сапраўды, публікацыя пралога пад назвай «Смерць Андрэя Беразоўскага» і чатырох раздзелаў першай часткі заканчвалася паметкай: «працяг будзе». Аднак далейшае друкаванне «Крывічоў» у часопісе было забаронена, а тыя раздзелы, якія аўтар здаў у чарговы нумар «Полымя», пачалі фігураваць у публічных выступленнях адказных ідэалагічных работнікаў як крымінальны матэрыял супраць пісьменніка. Пэўна, А. Канакоцін і меў на ўвазе менавіта гэтыя прызначаныя для пятага нумара раздзелы, а не тэкст цалкам завершанага твора. На нашу думку, у 1929 годзе закончанага твора не існавала, бо, як вынікае з матэрыялаў друку, М. Зарэцкі абурыўся рашэннем забараніць публікацыю рамана і прасіў даць яму магчымасць дапісаць «Крывічы», каб расставіць неабходныя ідэйна-сэнсавыя акцэнты. Але гэтая просьба была з пагардай сустрэта афіцыёзам. Паслухайце, у якім абразлівым тоне гаварыў С. Будзінскі пра аўтара «Крывічоў»: «Зарэцкі трусліва мармыча пра Галаўліт і пра тое, што Галаўліт перашкодзіў яму ў наступных частках выявіць усю гнілась герояў «Крывічоў» і загубіць іх. Бедны Зарэцкі, жорсткі Галаўліт, які забараняе Зарэцкаму «загубіць» сваіх герояў. Ну, што ж, прыйдзецца меркаваць аб рамане «Крывічы» па тым, што было ўжо надрукавана ў «Полымі» за красавік 1929 г. Па тым, ад друкавання чаго «Полымя» адмовілася».

Нават з прыведзеных тут слоў бачна, што пісьменнік не мог спадзявацца на тое, каб завяршыць працу, бо яе пачатак быў прызнаны ідэйна заганным і палітычна шкодным, а сам ён публічна абвінавачваўся ня прапаведнік ідэалогіі нацыянал-дэмакратызму, «лаутчык класавага ворага», палітычны дыверсант, антыпартыйны, антысавецкі, антыпралетарскі пісьменнік і нават нацыянал-фашыст. Фактычна ўвесь лексікон тагачасных выкрывальнікаў «нацдэмаўшчыны» быў адрасаваны асабіста М. Зарэцкаму.

Што ж сабой уяўлялі пачатковыя раздзелы «Крывічоў» і чаму яны выклікалі такую хваравітую рэакцыю і спарадзілі такую жорсткую крытыку? **Тлумачэнне гэтым антыгуманным, антычалавечым акцыям трэба шукаць у антынароднай палітыцы камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якая праз службу ідэалагічнага кантролю, а затым і праз карныя органы імкнулася задушыць любыя праявы свабоды думкі, праявы нацыянальнай свядомасці народа.**

Ужо назва рамана «Крывічы» — крэўныя, блізкія па крыві — выклікала ў абаронцаў сістэмы пачуцці нянавісці: яна была нібыта апалітычнай, пазбаўленай класавай напоўненасці. А між тым гэта лаканічная, ёмістая назва ўспрымалася як паэтычны сінонім аднаго са старадаўніх найменняў Беларусаў, падкрэслівала самабытны характар той народнасці, якая пазней і склала беларускую нацыю. Працэс фарміравання крывічоў, як вядома, пачаўся ў сярэдзіне першага тысячагоддзя новай эры і скончыўся прыкладна ў дзевятым стагоддзі. Потым крывічы ўвайшлі ў склад Кіеўскай Русі. Гэтай назвай падкрэслівалася прыналежнасць герояў рамана да нацыі, якая мае даўнюю гісторыю.

Раман «Крывічы» абяцаў стаць выдатнай з'явай не *толькі ўласна літаратурнага*, але і нацыянальна-культурнага, духоўнага жыцця Беларусі. Гэта быў, напэўна, і этапны твор у станаўленні М. Гарэцкага як нацыянальнага мастака слова, бо менавіта ў другой палове 20-х гадоў адбыўся яго рашучы паварот да нацыянальнай праблематыкі, да асэнсавання тэмы гістарычных каранёў беларускага народа, да вытокаў нацыянальнага характару беларуса.

Пра што ж, аднак, ідзе гаворка ў «Крывічах»? Які яго змест? Галоўныя героі рамана — члены гуртка маладых адраджэнцаў, што аб'ядналіся вакол Зены Беразоўскай — дачкі Андрэя Іванавіча Беразоўскага. Гэта — Аржановіч, Сляпень, Пражэня, Ліпін, удзельнік рэвалюцыйна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі Лявон Камяга. Раман пачынаецца сцэнай, якая мае глыбокае сімволіка-алегарычнае гучанне, — сцэнай смерці Андрэя Беразоўскага, старога рэвалюцыянера-народніка, які шмат сядзеў у царскіх турмах, шмат зведаў гора і пакут. Паміраючы, Беразоўскі пакідае сваім аднадумцам духоўны запавет — рукапісную кнігу пад назвай «Пра бацькаўшчыну». Мы, на вялікі жаль, так і не ведаем, які быў змест гэтае кнігі, але пачціва адносіны герояў да рукапісу шмат аб чым гавораць: Аржановіч «стаў, як скамянелы, і, забыўшыся на ўсё, моўчкі глядзеў на гэту цьмяную паперу, на гэты таемны тэстамент незабыўна-дарагога настаўніка».

Сапраўды, тое, што пакінуў пасля сябе Беразоўскі, — не прыватная перапіска, а кніга, адрасаваная ўсім шчырым прыхільнікам адраджэння роднага краю. Над гэтай кнігай Зена і Аржановіч даюць клятву вернасці справе адраджэння Бацькаўшчыны.

Аб маштабнасці аўтарскай задумы сведчыць і тое, што ва ўяўленні Аржановіча Зена Беразоўская паўстае як сімвал Бацькаўшчыны. Міжвольна прыгадваецца паэтычная аналогія з вобразамі Сымона-музыкі і Ганны, якая таксама ўвасабляла маладую Беларусь. У рамане М. Зарэцкага Аржановіч кажа так: «Ведаеш, Зена. Вось гэта наша... самае галоўнае... чаму я прысягаў служыць... яно таксама злучана з табой... **Беларусь і ты...** Я не магу падзяліць Вас... Вы адно... Ты для мяне, Зена, вобраз Беларусі... Калі я думаю пра яе, яна ўстае жывая ў маім уяўленні, — прыгожая, любая... Гэта ты, я цябе тады бачу...».

Мяркуючы па тых раздзелах, якія М. Зарэцкі паспеў надрукаваць, у рамане накрэслівалася галерэя цікавых, *арыгінальна задуманых вобразаў* беларускіх інтэлігентаў. Вось адзін з іх па імені Сляпень. Гарачы прыхільнік адраджэння, ён у глыбіні душы носіць неўсвядомленую трывогу, адчувае страх, няўпэўненасць у яе канчатковых выніках і спрабуе гэты страх схаваць у іроніі і сарказме. Паслухайце адзін з яго няструмных, эмацыянальна ўзрушаных маналогаў: «— Анекдоцікі! Жарцікі!.. Беларусізацыя!.. Дзяржаўнасць будуем... Узрываем пласты гісторыі, адраджаем мінулае... вольнасць Полацку, бляск залатога веку Літвы... чарадзейную сілу Усеслава... гордую непакорнасць Рагнеды... Ха-ха-ха!.. Ужо ўецца высока ў хмарах магутная постаць «Пагоні»... Крэкча бабулька Крывія, узнімаецца, лезе на свой старадаўні пасад... Ха-ха-ха».

Не меней цікавымі абяцалі стаць і вобразы Аржановіча, Зены Беразоўскай, Ліпіна, Пражэні і яго жонкі Таццяны, вобраз Саўкі Малахавіча. Яскравымі фарбамі намаляваны ў рамане сцэны сяброўскай вечарыны, якую арганізоўваў у сябе на кватэры Саўка Малахавіч, чалавек, які любіць і разумее літаратуру. У гэтых раздзелах рамана М. Зарэцкім узнімалася праблема нацыянальнай культуры і яе ролі ў духоўным жыцці народа. Пісьменнік працягваў, паглыбляў тэму, закранутую ім у нарысе «Падарожжа на новую зямлю» і ў так званай тэатральнай дыскусіі. Ён крытычна ставіўся да вершаў, песень, драматургічных твораў, якія сваім зместам і пафасам не адпавядалі традыцыям духоўнага жыцця беларуса і таму не маглі ўплываць на фарміраванне яго нацыянальнай свядомасці. Шматзначна прагучаў на вечарыне верш Я. Купалы ў выкананні гаспадара кватэры — «Маладая Беларусь». Прычым, дэкламавалася рэдакцыя першага выдання зборніка «Шляхам жыцця» (1913):

Падымайся з нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, НАД КУРГАНАМІ!
Занімай, Беларусь, малая мая,
Свой пачэсны пасад МІЖ СЛАВЯНАМІ!

Верш Янкі Купалы ў кантэксце рамана ўспрымаўся як праграма грамадска-культурнай дзейнасці ўсёй беларускай інтэлігенцыі, як яе маніфест.

Разнастайныя праявы сучаснага М. Зарэцкаму літаратурна-творчага жыцця, гарачыя спрэчкі і дыскусіі аб шляхах станаўлення нацыянальнай літаратуры таксама знайшлі свой адбітак у рамане, асабліва ў сцэнах, дзе чытае вершы малады паэт Кухцік. Як успрымаецца беларускае вершаванае слова гарадскім асяроддзем, каларытна паказана ў апошнім з апублікаваных раздзелаў.

Шмат увагі аддадзена пісьменнікам вобразу Лявона Камягі, пачынаючы ад ягоных уцёкаў з польскай турмы і заканчваючы ўзаемаадносінамі з членамі гуртка.

Пра змест раздзелаў, якія павінны былі з'явіцца ў пятым нумары «Полымя», мы сёння можам меркаваць толькі па тых адзінкавых урыўках, што прыведзены крытыкам С. Будзінскім у яго артыкуле пад пагрозлівай, злавеснай назвай —«Вораг у доме» («Полымя» 1929, № 11—12). Фрагменты гэтыя сведчаць: дзеянне «Крывічоў» разгортвалася ў кірунку, ужо вызначаным першапачатковымі раздзеламі, а вобразы герояў значна ўзбагаціліся, іх унутраны свет паглыбіўся. Напрыклад, канкрэтызаваны адносіны Сляпеня да беларусізацыі, якая ўспрымаецца ім як замаскаваны падман грамадскасці з боку афіцыйных колаў. «Аржановіч запытаў у Ліпіна, адкуль ён прыехаў. За яго адказаў Сляпень. — Прыехаў з вёскі ў Менск шукаць Беларусь. З ліхтаром у руках, як некалі Дыяген — чалавека. І вось... шукаў Беларусь, а знайшоў бе-ла-ру-сі-за-цы-ю... А вы ведаеце, што такое бе-ла-ру-сі-за-цы-я, га? Охо-хо! Гэта, брат, хітрая, ой хітрая штука. Гэта стаўка на форму: так... так, на форму... ауладаць формай, адлучыць яе ад зместу, вылегчыць яе, выкруціць, высушыць... і выкінуць вон. Ах-ха-ха!.. што, хітра? га? тонка!»

Нацдэмаўскім маніфестам лічылі палітыканы ад літаратуры наступнае выказванне Сляпеня: «Беларускае адраджэнне будзе ісці з карэнняў *беларускага народа*. Усякія штучныя формы, у якія б захацеў хто-небудзь укласці яго, адпадуць, рассыплюцца ў прах. У сваім магутным поступе яно знойдзе свае асаблівыя формы, якія арганічна вырастуць з самае сутнасці гэтага гістарычнага працэсу... Разумееце вы мяне, хлопцы, га?.. Усякія апекуны беларускага руху, хто б яны ні былі і з якой бы, ці добрай ці дрэннай мэтай яны над намі ні апекаваліся, усе яны адмятуцца гісторыяй. Знізу, з зямлі вырасце наш рэнесанс...».

Гэтую ж сваю думку Сляпень развіваў і ў наступным закліку: «Малайцы, хлопцы, працуйце, ліха на вас, працуйце! Знізу браць трэба, знізу! — З зямлі, з балота... Ага! растуць брат, растуць, як грыбы... Нічога, *Мікола, не бядуй. Тысячы* ёсць ужо, будуць дзесяткі тысяч і сотні... Толькі ўзварушыць трэба, кліч клікнуць на ўсю *нашу сонную* Крывію...»

Прыведзеныя ў артыкуле Будзінскага ўрыўкі, на жаль, нешматлікія. Але і яны сведчаць аб сур'ёзнасці намераў пісьменніка, аб яго імкненні намаляваць герояў, якія мысляць глыбока. Іх думкі засяроджваліся на складаных праблемах часу, на лёсе Бацькаўшчыны, яе будучыні. Як бачым, раман «Крывічы» паступова разгортваўся і набіраў моц.

Аднак замест абяцанага працягу «Крывічоў» са старонак друку на М. Зарэцкага як на аўтара распачатага рамана і аўтара нарыса «Падарожжа на новую зямлю» абрынуўся сапраўдны шквал небяспечных палітычных абвінавачванняў і бессаромнай хлусні. Пісьменнік абвінавачваўся ва ўсіх смяротных грахах — у падтрымцы высунутай наркамземам З. Х. Прышчэпавым ідэі мэтазгоднасці развіцця індывідуальных

сельскіх гаспадарак, у недаацэнцы рускай культуры, у прапагандзе антысавецкіх, антыпартыйных поглядаў, распаўсюджванні нацыянал-дэмакратычных ідэй бяскласавасці, самабытнасці беларускай нацыі.

Цікавы момант: калі нарыс «Падарожжа на новую зямлю» друкаваўся ў газеце «Савецкая Беларусь» на працягу кастрычніка-лістапада 1928 года, афіцыйная крытыка не бачыла ў ім ідэйных заган. Яна іх раптам угледзела ў 1929 годзе: сталінская авантурная ўстаноўка на фарсіраваную калектывізацыю прымусіла афіцыйныя колы рашуча змяніць арыенціры. Для палітыканаў, якія рашуча адмяжоўваліся ад ленінскага шляху развіцця сельскай гаспадаркі, ад доўгага, пакутлівага шляху фарміравання класа цывілізаваных кааператараў, творы М. Зарэцкага, у якіх праўдзіва малявалася тагачасная рэчаіснасць, імкненне працоўнага селяніна да сваёй зямлі, і сапраўды ўяўлялі вялікую палітычную небяспеку, а іх аўтар станавіўся і «лазутчыкам класавага ворага», і «ворагам у доме». На знішчэнне вось такіх «ворагаў» і была скіравана ўся моц тагачасных рэпрэсіўных органаў, прапагандысцкага апарату і друку.

Пачыналася смяртэльная барацьба праўды са злом, ісціны з ілжывымі лозунгамі, сумленнасці з крывадушшам і прыстасавальніцтвам. Фізічную перамогу ў гэтым духоўным супрацьстаянні атрымалі, вядома ж, сілы зла і прымусу. Але перамога маральная засталася на баку тых, хто бараніў ідэалы чалавечнасці, гуманізму, хто ўнутраным празарлівым поглядам прадбачыў і прадчуваў трагічныя вынікі часоў сталінскага беззаконня, крызіс палітычнай улады, развал эканомікі і разбурэнне сельскай гаспадаркі. У ліку тагачасных правідцаў, якія не збіраліся здаваць свае пазіцыі без бою, знаходзіўся і М. Зарэцкі.

Сярод шматлікіх артыкулаў, скіраваных на выкрыццё «нацдэмаўскай» ідэалогіі М. Зарэцкага як аўтара «Падарожжа...» і «Крывічоў», сваёй антыгуманнасцю і бесчалавечнасцю вылучаецца ўжо згаданы артыкул «Вораг у доме» С. Будзінскага (1894—1937), вядомага дзеяча польскага рэвалюцыйнага руху, публіцыста, члена Польскага бюро ЦК ВКП(б), рэдактара «Звязды» і члена рэдкалегіі часопіса «Бальшавік Беларусі». Вось якога калібру палітычная фігура была накіравана на беларускі «літаратурны фронт» для барацьбы з мясцовымі «нацыяналістамі»! Паглядзіце, як пагрозліва — і разам з тым як бяздоказна, галаслоўна — гучалі абвінавачванні ў С. Будзінскага: «Трэба гаварыць аб антыпартыйным і антысавецкім характары творчасці М. Зарэцкага і аб несумяшчальнасці поглядаў, якія пашыраюцца на старонках яго раманаў — асабліва ў «Крывічах», з прыналежнасці Зарэцкага да бальшавіцкай партыі». Або: «гэты чалавек з партбілетам у кішэні скажаў лінію партыі і, прыкрываючыся годнасцю члена партыі, прапаведваў погляды, варожыя рэвалюцыі і савецкай краіне. Толькі дзякуючы партбілету яго творы маглі набыць сілу атруты, якая разлагае нашу ўласную рэвалюцыйную моладзь». І яшчэ: «Тое, што надрукавана і што аўтар падрыхтаваў да друку, заключае ў сабе бессаромную ідэалізацыю нацыянал-дэмакратызму і нацыянал-фашызму. Мы маем паклёп на камуністычную партыю, якая ў адрозненне ад «адмоўных» герояў Зарэцкага, апісаных з любоўю і пачуццём найвялікшай ідэёвай блізкасці да іх, — атрымала збіральнае імя «хамаў» — Хамелевічаў».

Вось у якой змрочнай атмасферы бессаромнага паклёпу і шальмавання вымушаны быў аўтар «Крывічоў» жыць і працаваць на пачатку 30-х гадоў. Афіцыёз настойліва падштурхоўваў М. Зарэцкага да таго, каб ён выракся свайго рамана, каб абвясціў аб адказе ад ранейшых перакананняў. Унутраны пафас выступленняў С. Будзінскага, Я. Сякерскай, П. Галавача і А. Звонака, Л. Бэндэ, А. Канакоціна і іншых сведчыў аб тым, што ад публічнага пакаяння М. Зарэцкага залежаў яго далейшы лёс як пісьменніка. Але на такі крок М. Зарэцкі — да яго гонару — не пайшоў ні ў 1929-м, ні ў 1930 годзе. І толькі ў 1931 годзе ў другім нумары часопіса «Полымя» з'явіўся ўрывак з рамана «Смерць Андрэя Беразоўскага» пад назвай «Рубеж», у якім пісьменнік зрабіў спробу як бы апраўдацца, пакаяцца ў неіснуючых грахах. Тут ён паабяцаў стварыць «новы раман са старымі героямі» і «развеяць туман рамантычнай ідэалізацыі, у які атулены былі персанажы «Крывічоў», і паказаць іх у іхняй праўдзівай сутнасці».

На пэўныя ўступкі, якія служба ідэалагічнага кантролю дабівалася ад М. Зарэцкага як ад «лазутчыка класавага ворага» і «ідэолага нацыянал-дэмакратызму», ён вымушаны быў пайсці. Пра гэта сведчаць асобныя фрагменты ўрыўка «Рубеж», дзе героі «Крывічоў» — Лявон Камяга і Пражэня — прызнаюць свае ранейшыя памылкі, становяцца выразнікамі артадаксальных поглядаў. І тым не менш «нястрымныя рупліўцы», якія справу выкрыцця «нацдэмаўшчыны» зрабілі сваёй прафесіяй, жаданай мэты не дасягнулі: «Рубеж» не стаў «Антыкрывічамі», на што яны так спадзяваліся. Сапраўднага адрачэння ад ранейшых ідэйных перакананняў не адбылося. М. Зарэцкі даў няхай і таленавіта выкананую, але ўсё ж адпіску! А што «Рубеж» быў вымушанай публічнай адпіскай, відно на кожным кроку: прамовы герояў аб сваім перавыхаванні гучаць дэкларацыйна, бо ніякіх падстаў для светапогляднай іх эвалюцыі не было. І, нарэшце, найболей істотнае: «урывак з рамана» так і застаўся «ўрыўкам», бо абяцанага «новага рамана са старымі героямі» ў друку не з'явілася. І гэты факт мы таксама павінны ацаніць па вялікім рахунку як пераканальны доказ нескаронасці таленту Міхася Зарэцкага. У самых неспрыяльных абставінах, ва ўмовах татальнай дыскрэдытацыі правоў чалавека, ігнаравання дэмакратычных прынцыпаў і гуманістычных ідэалаў ён мужна бараніў гонар беларускай літаратуры і высокую годнасць пісьменніка. І гэтым заслужыў нашу любоў і павагу.

А пошукі твораў, якія лічацца страчанымі, павінны працягвацца, каб Кніга, якую ўсё сваё кароткае жыццё пісаў Міхась Зарэцкі, нават з абпаленымі старонкамі, стала неад'емным спадарожнікам духоўных пошукаў кожнага сумленнага беларуса, кожнага чалавека, які нясе ў сваім сэрцы пачуцці горычы ад невымерных страт і пакут, што давялося перажыць беларускаму народу.

ЗБОРНІК вершаў, апавяданняў, эсэ складзены з твораў тых маладых літаратараў, якія адразу ж з юнацкай задзірыстасцю заявілі пра сябе як пра прынцыпова новую плынь у беларускай літаратуры. Нярэдка ў сваіх публіцыстычных выступленнях яны рашуча чаплялі сваіх папярэднікаў у прыгожым пісьменстве, прымушаючы тых калі-нікалі даваць «адлуп», як сказаў бы дзед Шчукар. Так бы мовіць, вечны канфлікт бацькоў і дзяцей. Ну, скажам, калі «бацькі» мудрыя, то яны разумеюць, што «дзеці» ва ўсе часы адмаўляюць іх. Праўда, бывае, што і ад маладога павявае старызнай, але ў «дзяцей» усё ж ёсць яшчэ перспектыва паразумнець. Дык паспрабуем разабрацца, што стаіць за іхнімі прэтэнзіямі.

Бацькі ці дзеці?..

Трэба адзначыць, што ўкладальнік трапна падабраў чатырохрадкоўе, што адкрывае зборнік:

Ноч. Павуцінне сноў.
Дзень. Павуцінне спраў.
Скажаш, нібыта ўкраў
Некалькі нечых слоў...

Можна было б згадаць вядомае цютчаўскае «мысль изреченная есть ложь», калі б не іронія, што, на мой погляд, гучыць у гэтых радках Сержука Сыса і задае ў нейкай меры танальнасць усяму зборніку.

Перагорнем старонку і прачытаем імя, якое стала ўжо даволі вядомым,—Адам Глобус. Ён застаўся верным сваёй гарадской тэме — не без мараў уцячы ў зімовы лес. Яго можна зразумець — і проста па-чалавечы, уважаючы на наша вірлівае жыццё, і таму, што працуе ён, напэўна, даволі напружана. Ва ўсялякім выпадку, адчуваецца паглыбленне сэнсу ягоных вершаў, калі параўноўваць з тым жа «Паркам».

Паколькі гаворка зайшла пра А. Глобуса, то трэба яе заводзіць і пра Анатоля Сыса. Сяргей Дубавец вызначыў і іхнюю ўзаемадапаўняльнасць, і іхнюю процілегласць даволі дакладна (другі нумар «Крыніцы», крытычны агляд «Хто там?»). Асабіста я схільны дараваць паэту прароцкія прэтэнзіі. На тое ён і паэт. Дый хто ведае, наколькі абвостраныя пачуцці стаяць за гэтым?.. Верш «Наступніку Уладзіміра Караткевіча»—адзін з лепшых сярод тых, з якімі чытач меў магчымасць пазнаёміцца па паэтычных зборніках «Агмень» ды «Пан лес». Аднак тое, што А. Сысу не хапае культуры працы і ўпартай цярплівасці пошуку А. Глобуса, С. Дубавец заўважае, на маю думку, слушна. У рэшце рэшт, Радзіму можа самаахвярна любіць і не паэт. Як ні прызнавайся ў сваёй любові, а можаш не заўважыць, калі тэма пачне гучаць банальна. Тут за прыклад можна ўзяць рэдкі не толькі ў беларускай літаратуры духоўны, філасофска-паэтычны рост Алеся Разанава. Які б цяжкі ні быў кожны ягоны наступны крок, але ён моцна адчуваецца ад зборніка да зборніка, нават ад верша да верша. Усё гэта я выказаў таму, што надта ж не хацелася б, каб цудоўны дар Анатоля Сыса аказаўся разменены на дробязі.

Раз ужо мы закранулі крытыка Дубаўца, то самы час перайсці да Дубаўца-пісьменніка. Парадаксалізму ды іроніі яму не пазычаць. Ну, чаго вартыя хаця б разважанні пра творчае натхненне ў ложку з жанчынай і пра галаву, што забіта жанчынамі, калі трэба было б пісаць, у апавяданні «Немач». Пазнаёміўшыся з публіцыстыкай ці інтэрв'ю С. Дубаўца, можна падумаць, што гэтай іроніі, якая перарастае ў крытычнасць, у яго бывае звыш меры. Тым не менш, меру мы тут шукаць не будзем, а ў дачыненні да апавядання, што змешчана ў «Тутэйшых», я б адзначыў трапны канчатак.

Парушаючы паслядоўнасць, у якой размешчаны творы, а цяпер і «лагічную» нітачку, звернемся да перакладаў Алеся Жлуткі ды Ігара Бабкова. Яны стаяць на шляху запаўнення таго прабела, які не лепшым чынам адбіваецца на беларускай літаратуры. Гаворка ідзе пра апрацоўку сусветнай класікі. На вялікі жаль, дагэтуль мы не маем перакладаў твораў, да якіх звяртаецца ўвесь цывілізаваны свет. Я маю на ўвазе хоць бы індыйскія «Махабхарату» ды «Рамаяну», вавілонскі эпас, Гамера (за выключэннем невялічкага ўрыўка, што захаваўся ад Б. Тарашкевіча). Ды й не толькі названае. Увогуле ж дзеля таго, каб выкрышталізаваць ды развіваць уласна нацыянальную літаратуру, трэба ўцягваць яе ў дыялог з літаратурамі іншымі. У гэтым сэнсе названыя пераклады заслугоўваюць высокай адзнакі. Прычым у перакладах са старажытнагрэчаскай ды лацінскай А. Жлуткі я адзначыў бы іх высокую кваліфікацыю, у перакладах І. Бабкова—уменне перадаць унутраны настрой старажытнакітайскага верша. Настрой, здаецца, адбіўся і на ўласнай элегіі І. Бабкова:

Распусны, халодны,
пранізлівы бляск ліхтара!
Адчай даўгавейны, самота,
рыпенне пяра...

Сусвет сусветам, але ж трэба, каб было і ўласнае літаратурнае аблічча. Яно ў зборніку вымалявалася даволі выразна. А найлепшым чынам гэтае аблічча вызначае апавяданне Уладзіміра Сцяпана «На вуліцы». Тэма, якая балюча адбіваецца на ўсіх баках нашага жыцця...

Філосафы нямала разважалі на той конт, што адрознівае чалавека ад жывёлы. Дэкарт лічыў, што мысленне. Вядомы пісьменнік А. Платонаў у гэткай сувязі адзначаў, што калі Дэкарту і забаранілі дзейнічаць, то ўжо ж ніхто не мог забараніць яму думаць. Атрымліваем новую пастаноўку праблемы, якая ставілася ды плённа распрацоўвалася ў межах нямецкай класічнай філасофіі ад Канта да Гегеля, — праблемы свабоды.

У Гегеля на гэты конт ёсць вельмі глыбокія разважанні пра рабства. Ні раб, ні рабаўладальнік не існуюць адзін без аднаго. Уладзімір Сцяпан своеасабліва зірнуў на гэтую сітуацыю. Сабака стварае свайго жорсткага гаспадара, які мала чым адрозніваецца ад жывёлы. Ці не падобна тое на нешта добра знаёмае ў нашым жыцці? Хіба што ў сваім імкненні апраўдаць сябе мы часта называем тую з'яву аб'ектыўнымі абставінамі...

Завяршаючы размову пра творчасць У. Сцяпана, я яшчэ адзначыў бы меладычнасць аднаго з ягоных вершаў «Гатычная вежа». Скрозь радкі верша чуваць сам гістарычны звон:

І падаюць долу кавалкі іржы.
Крывёю гараць над зямлёй
вітражы.
І чуецца ў звоне магутны
харал.
Магутны харал.
І плавіцца ружы чырвоны
карал..

Такім чынам, мы вызначылі дзве рысы, што з'яўляюцца характэрнымі для «Тутэйшых». Адна з іх — імкненне да незалежнасці, абвостранае пачуццё свабоды — гэтай векавечнай філасофскай праблемы. Другая рыса непарыўна звязана з першай. Як можна было заўважыць па разгледжаных творах. Гэта гістарызм, прага да абнаўлення гістарычнай памяці, да яе адраджэння ў свядомасці беларусаў. Таму й не дзіўна, што сярод апавяданняў ды вершаў змешчаны гістарычны нарыс Генадзя Сагановіча «З паляўшай славы», фалькларазнаўчая замалёўка «Ярылавіца» Алеся Лозкі, археалагічны нарыс Эдварда Зайкоўскага. Яны арганічна ўплятаюцца ў кола прадстаўленых у зборніку твораў. Сюды ж варта дадаць разважанні пра адсутнасць у доме радзімы Вітаўта Мартыненкі («Спроба»), зварот А. Бяляцкага да забытай паэзіі Алеся Смаленца. Названых вышэй аўтараў, а таксама ўсіх астатніх відавочна аб'ядноўвае абуджаная нацыянальная самасвядомасць. Клопат пра будучыню сваёй Радзімы, яе культуры і, адпаведна, мовы. Гэта якраз тое, чаго нам сёння вельмі і вельмі не хапае. Прычым нават гістарычны нарыс Г. Сагановіча адрознівае жывая літаратурная мова, што для такога роду пісьменства не частая з'ява.

Калі паспрабаваць разгледзець своеасаблівасць «Тутэйшых» па-за вылучанымі рысамі агульнага характару, то і кожны з іх паасобку не падобны на другога. Наўрад ці зблытаеш уласцівую Сержуку Сокалаву-Воюшу экспрэсію з меладычна-задумлівай танальнасцю вершаў Таццяны Сапач.

Я закрануў адзін з адметных прыкладаў своеасаблівасці паэтычнага стылю. Аднак пры некаторым падабенстве вершаў ці апавяданняў (прынамсі, згадваецца разанаўскі стыль) кожны з аўтараў не імкнецца схаваць сваё ўласнае «я». Гэта можна сказаць і пра вершы Хведара Кашкурэвіча, Ларысы Раманавай дый іншых. Хацелася б спадзявацца, што «адбудзецца яшчэ кветка» Сержука Вераціла.

У кароткай рэцэнзіі немагчыма падрабязна прааналізаваць усе змешчаныя ў зборніку творы, а таму ў першую чаргу я імкнуўся вылучыць тое, што з'яўляецца характэрным для «Тутэйшых» у станоўчым сэнсе. Тым не менш, цяжка абысціся і без песімістычнай ноты. Крытык Сяргей Кавалёў далёка небеспадстаўна кранае праблему крызісу беларускамоўнай літаратуры. Трапнай з'яўляецца наступная ягоная заўвага: «Прычын гэткага крызіснага становішча літаратуры шмат, але галоўнай з'яўляецца ўсё ж не прычына ўнутрылітаратурная, а занядбанае становішча беларускай мовы ў палітычным, эканамічным і культурным жыцці рэспублікі». Пра гэта пісалася шмат. І калі-нікалі чуеш аргументацыю: пішыце творы, якія б адпавядалі лепшым узорам сусветнай літаратуры! Дык такія творы, якія ведаюць у многіх краінах свету, ужо й зараз ёсць. Але трэба, каб быў і чытач. А дзе яго ўзяць ва ўмовах пануючага нацыянальнага нігілізму?..

Зборнік творчасці «Тутэйшых» сведчыць пра тое, што ўнутраныя магчымасці літаратуры не вычарпаны. Узнікла новая плынь, якая ў пэўным сэнсе можа быць асэнсавана ў сувязі з авангардам. Для яе з'яўляецца характэрным імкненне да роздуму, што нярэдка адбіваецца нават на назве твора (апавяданне Барыса Пятровіча мае назву «Людзі доўга не жывуць»). Тым не менш, не надта рашучая заяўка, пра якую мы вялі гаворку спачатку, мае пад сабой трывалы грунт. Справа не толькі ў тым, што некаторыя творы зборніка даводзілася чытаць раней (няўжо ў такой колькасці аўтараў не хапае сіл пісаць новае?), але і ў празмернай замкнёнасці на сабе.

Сяргей КУПЦОЎ.
г. Гомель.

«Тутэйшыя». Творчасць сяброў таварыства. Мінск. «Мастацкая літаратура». 1989.

Васіль ХОМЧАНКА

МАТРОС

Быль

У НАШУ брыгаду грузчыкаў ён трапіў са штрафной калоны, дзе служыў нарадчыкам. Казалі, нарадчык ён быў люты, хадзіў з дубінай па бараках і выганяў на развод дахадзяг. Той дубінай нават забіў аднаго.

Гэтаму я верыў: высокі, пад два метры здаравіла, з доўгімі, як у арангутанга, рукамі, ён мог і без дубіны забіць чалавека. Прозвішча ў яго было Матросаў, але ўсе звалі Матросам. Ён і сапраўды некалі служыў матросам на балтыйскім ваенным судне. На шырокіх кісцях у яго з таго часу засталіся наколкі — якар і караблік. І яшчэ ён насіў цяльняшку. Дзе Матрос яе дастаў, невядома: ці яму прыслалі з волі, ці садраў у якога зэка-навабранца.

Яго пабойваліся мы ўсе, у тым ліку і брыгадзір. А прычына баяцца яго была.

На другі ці трэці дзень работы ў нашай брыгадзе ён ледзь не адправіў на той свет зэка-шафёра. Мы загружалі машыну мяхамі з мукой для нейкай калоны. Шафёр паставіў грузавік коса да дзвярэй склада, і было нам не зусім зручна падаваць мяхі ў кузаў. Брыгадзір папрасіў шафёра паставіць машыну бліжэй і прамей. А той, улёгшыся на рагожы, устаць паленаваўся, сказаў, што і так можна грузіць.

І тут не сцярпеў Матрос.

— Гніда, гад, ляжыш? Падыму зараз. — Ён схапіў са штабеля цяжкую скрынку з бляшанкамі-кансервамі і шпурнуў яе на ляжачага шафёра.

Уратавала таго спрытнасць — паспеў адкаціцца ўбок. Шафёр адразу ж ускочыў у кабіну, паставіў грузавік прамей, а сам з кабіны больш не вылазіў.

І другі выпадак, які адбыўся ў першыя дні знаходжання Матроса ў брыгадзе, яшчэ больш насцярожыў нас — Матроса трэба баяцца. Той аб выніках сваіх нечаканых, можа, і для яго самога, учынкаў не думае і сілу сваіх удараў не разлічвае. Мы абедалі на базе, седзячы ўсёй брыгадай за двума доўгімі дашчанымі сталамі. Абед быў мясны, добры, усё ж такі мы працавалі на прадуктовай базе і сябе маглі не крыўдзіць. Матросу, з яго вялікім целам, адной порцыі, канечне, было мала, яму і давалі больш. Так і той раз кухар — наш жа брыгадны грузчык — паднёс Матросу вялікую алюмініевую міску густой рысавай крупені, з якой тырчаў масол. У місцы былі і яшчэ кавалкі мяса, але Матросу іх не было відаць. Матрос дастаў масол, падумаў, што гэта і ўся порцыя мяса, і пляснуў ім па твары кухара. Нічога не сказаў кухар, прынёс з кухні кавалак мяса без касцей.

Нічога не сказаў і брыгадзір. А ўсё ж адзін грузчык, сябра і зямляк кухара, не стрываў.

— Завошта ты яго ўдарыў? — спытаў ён.

Матрос ляніва павярнуў невялікую, вельмі непрапарцыянальную для свайго вялікага цела галаву на таго грузчыка, паглядзеў нейкі момант, як бы рашаючы, варта ўстаць, каб падысці ды ўдарыць, ці не, і схіліўся над міскай з крупеняй. Паленаваўся ўставаць.

Праз які тыдзень мы з расказаў самога Матроса даведаліся пра яго многае. Служыў ён на нейкім эсмінцы. А калі пачалася рэвалюцыя, то матросы-балтыйцы сталі ў Петраградзе яе ўдарнай сілай. Наш Матрос таксама разам са сваімі карабельнымі братушкамі ўдзельнічаў у рэвалюцыйных падзеях, заваёўваў для нас свабоду і шчаслівую будучыню.

Ён неяк дастаў з кішэні курткі загорнуты ў паперу выразаны з часопіса фотаздымак. На ім тры матросы на нейкім мосце ў Петраградзе. На іх — традыцыйныя кулямётныя стужкі, гранаты на поясе. Сярод тых трох матросаў быў і наш Матрос.

Як высветлілася, нейкі журналіст знайшоў у архівах гэты здымак і змясціў у часопісе. І якія ўзнёслыя каментарыі даў журналіст пад гэтым здымкам! «Вось зірніце на гэтых арлоў маракоў-балтыйцаў, — захлёбваўся той журналіст. — Гэта іх гераізм, адвага і бязлітасная нянавісць да ворагаў рэвалюцыі далі нам перамогу... Гэта яны, сумленныя рыцары рэвалюцыі, легендарныя барацьбіты, адстаялі заваёвы Кастрычніка і на франтах грамадзянскай вайны. Яны сталі потым і байцамі чэка...» І гэтак далей.

Матрос нам сам прачытаў той тэкст.

— Я тут пасяродку, — паказаў ён на здымак. — Гэта злева мой кораш Міцька, у адным кубрыку спалі. Трэці таксама з нашага эсмінца.

— А навошта ў цябе фінка на поясе? — спыталіся ў яго.

— Як навошта? Рэзаць.

— Каго?

— Буржуяў.

— І многа іх парэзаў?

— Хапала, — ухмыльнуўся Матрос. — Але засталіся і недарэзаныя. — Ён зноў тыцнуў пальцам у здымак. — Вось бачыце мост. На ім нейкі тып нас і зняў. Сказаў, для гісторыі. Дык на гэтым мосце ў той жа дзень, калі мы зняліся, адна штучка палучылася. Абрагочашся. Ну стаім мы на мосце, ахоўваем яго. Паддалі добра. Кораш Міцька і кажа: «Бабу хочацца. Давай якую-небудзь буржуйку на мосце распластаем». Ну ён ужо занадта захацеў, каб днём на вачах усяго Петраграда такое зрабіць. Калі б цёмна было, то можна. Але пазабавіцца хацелася. Рукі ў мяне зачасаліся. Нешта б такое адчыбучыць... Бачым, ідзе з партфелем, у акулярах, нейкі буржуй у шынялі. Падышоў, вецер расхінуў крысо шыняля, а падкладка чырвоная. Генерал, значыць. «Брацішкі, — узрадаваўся Міцька, — генерал недарэзаны». Мы за яго: стой, што нясеш у партфелі, можа, дынаміт, мост узарваць хочаш? Ён нешта сказаў нам не тое, крыўднае, мы за яго, раз-два ды ў рэчку з моста. Толькі булькнуў...

Матрос зарагатаў, запрашаючы і нас пасмяяцца, і вельмі здзівіўся, што нам было не смешна. Вылаяўся.

Ён і потым, калі расказваў і смяяўся, а смех яго не падтрымлівалі, злаваўся.

— Маць вашу, сяўкі, шоблы, вам нецікава, як я рэвалюцыю рабіў?

Расказаў пра тыя крывавыя гады я ад яго даволі наслухаўся і ў час работы на базе, і ў бараку, дзе я ляжаў паблізу ад яго нар. Не ведаю, можа, многае з таго, што ён баяў, было баландай, як называлі ў лагеры хлусню. Але ж, упэўнены, што было шмат і праўды ў яго расказах. Цяпер жа шмат чаго ўсплыло, адкрылася пра тыя гады новага і па-новаму мы сталі ацэньваць ранейшыя падзеі. Пра брацішак-матросаў, якіх столькі гадоў рамантызавалі паэты і гісторыкі, даведаліся шмат чаго і страшнага. Так, яны ўмелі люта распраўляцца з так званымі эксплуататарамі. З матросаў стваралiся карныя атрады для расправы над сялянамі, замучанымі харчразвёрсткамі. З матросаў папаўняліся «чрэзвычайкі», якія на практыцы ажыццяўлялі чырвоны тэрор.

Наш Матрос служыў адзін час і ў Петраградзе ў чэка, займаў пасаду старшыні раённага чэка. А чэкістам тады былі дадзены выключныя правы. Яны арыштоўвалі, самі вялі следства, самі выносілі пастанову аб расстрэле, самі і расстрэльвалі. Вось і ўявім нашага Матроса следчым і суддзёй.

Днявальным у бараку быў зэк, якога звалі меншавіком, бо ён і сапраўды да рэвалюцыі прымыкаў да Пляханава і ставіў яго вышэй за Леніна. Партрэцік свайго настаўніка і правадыра днявальны павесіў над сваімі нарамі на сцяне. Яму, гэтаму днявальнаму, было гадоў шэсцьдзесят. Аблысеў ён начыста, толькі каля шыі на патыліцы сівеў вузкі абадок валасоў. Гэта лысіна рабіла яго непрыгожым і нават страшнаватым, быццам чэрап голы, і таму днявальны пашыў сабе шапачку, накшталт яўрэйскай ярмолкі, і здымаў яе, калі клаўся спаць.

Я зваў гэтага меншавіка, канечне, па імю і па бацьку і любіў з ім пагаварыць, бо чалавек ён быў адукаваны, ведаў французскую і нямецкую мовы, шмат чытаў. А кнігі яму прыносіў начальнік аховы калоны, які вучыўся ў вячэрняй школе і кожны дзень звяртаўся да днявальнага за кансультацыяй па розных прадметах. У днявальнага браў сёе-тое чытаць і я, за што быў вельмі яму ўдзячны.

Матрос днявальнага чамусьці асабліва не залюбіў, як і днявальны Матроса. Пры кожным выпадку Матрос чапляўся да яго, напамінаў яму яго мінулую партыйную прыналежнасць.

— Эй, меншавіцкая душа, шкада, што ты мне ў тыя гады не трапіўся. І ўляпіў бы я ў тваю лысіну з маўзера.

І рагатаў.

Ён, можа, і пабіў бы днявальнага, ды баяўся начальніка аховы, з якім у меншавіка былі добрыя адносіны.

Нам, старажылам, слухаць расказы Матроса пра расстрэлы, арышты надакучыла. Ён нам ужо і не расказваў. Але вось прыбыло папаўненне з Бесарабіі, далучанай намі ў саракавым годзе. Матрос і знайшоў сярод іх слухачоў.

Быў якраз выхадны, на вуліцы ліў дождж, і я ляжаў на нарах, вымушаны слухаць Матросавы росказні бесарабам, што згурціліся вакол яго.

— Схапілі мы, чэкісты, аднаго буржуйчыка-студэнта, — расказваў Матрос. — А ў яго нявеста была, з благародных дзявіц. Вучылася ў благародным інстытуце. Прыйшла яна да нас прасіць, каб адпусцілі яе жаніха. Даказвала нам, што ён невінаваты. Раз прыйшла, другі. А скажу вам, была яна прыгожая краля. Вось мой памочнік, таксама марачок, і гаворыць ёй: «Вызвалім жаніха, калі ляжаш са мной у пасцель». Яна ў слёзы: як вы можаце такое мне прапанаваць, я ж не вулічная, а вы не манголы якія... Ну і яшчэ там пра гуманнасць, законнасць чырыкала. А мой памочнік ёй: «Ну, як хочаш, сёння ноччу твайго жанішка шлёпнем». Яна парумзала, парумзала, спытала: «І тады яго адпусціце?» — «Канечне, адпусцім». Дзяўчына згадзілася.

Матрос расказваў, лежачы на нарах, а дайшоўшы да гэтага месца, сеў, ляпнуў далонямі аб далонь, пацёр імі з гэтакай жывёльнай радасцю.

— Ой, і раскашоўваліся мы тады з ёю. Утрох, канвеерам. А памочніку майму яшчэ і пацехі захацелася. Ён прывёў таго студэнта-жаніха. «Глядзі, як твая нявеста рэвалюцыі служыць...»

Матрос зарагатаў, ляпнуў яшчэ раз у далоні, некалькі разоў паўтараў, успамінаючы тую сцэну:

ВЕРШАКАЗЫ

Алесь РАЗАНАЎ

Цвік

Занятак у цвіка цывільны, а постаць вайсковая: ён, як вінтовачны патрон, мае вострае, доўгае і пляскатае, але, у адрозненне ад патрона, ён цэласны, ён суцэльны, і часткі яго не дзеляцца між сабою: дзе адно, там усё.

Цвік цікаўны: усё яго тычыць, усюды ён утыкаецца, каб даўмецца, ці ёсць недзе нешта, чаго б ён не ведаў, ці няма.

І калі яго цюкае па плешцы малаток, калі вішчыць дошка, квічыць масніца альбо скавыча аполак, ён, «гучна» ўцякаючы ад малатковага націску, ціха дзякуе яму за паслугу.

Цвік ні на кога не мае злосці, нікога ні на кога не нацкоўвае, нікога не цвеліць, ён толькі выконвае сваю місію—місію цывілізатара: сцвярджае ў драўляным царстве, што ўжо адцвіло і не здольна цвісці нанова, прыйсце жалезнага веку.

Цвіка не цікавіць ні спарахнелае, ні гнілое, але і скамянелае, зацятае на сабе, не цікавіць таксама: тады ён спыняецца, тады ён скрыўляецца і просіцца ў абцугоў, каб яны яго выцягнулі назад.

У цвіку спалучаюцца функцыі ключа і замка: ён—ключ, але на адзін раз, замок — але назаўсёды, і ўсё, замкнёнае ім, трымаецца на ім, пакуль не скончыцца цыкл часу і пакуль драўлянае і жалезнае не скажуць адно аднаму: мы—квіты.

Смага

Смага—«мага»: яна можа тое, чаго не могуць звычайныя станы, і там, дзе яны прызнаюць сваё паражэнне і згаджаюцца, што магіла магутнейшая за ўсіх і за ўсё, смага змагаецца і пасягае на перамогу.

У смагі няма ні масы, ні вагі, аднак яна прымушае «самазадаволеную» матэрыю хацець, мучыцца, намагацца, змяняцца і, перавыхоўваючы стыхіі, якія ў прыродзе варагуюць паміж сабой, прымушае агонь любіць ваду, а Магелана — тварыць немагчымае, і, як да магніта, цягнуцца да неадкрытых мацерыкоў.

Яна перайначвае многае ў адзінае, імгненнае — у працяглае, гаму — у магму, альфу — у амегу, пякельнае — у пекнае, смалу — у смарагды, а плоць— у дух.

— Ну і маліна была, ну і пацеха...

— А студэнта потым выпусцілі? — спытаў нехта з бесарабаў.

— Ха, чаго захацеў. У тую ж ноч і пусцілі ў распыл.

Тады ж ён тым бесарабам расказаў таксама, як недзе на Украіне атрад маракоў узяў у палон белых афіцэраў. Іх запрэглі ў калёсы, хвасталі бізунамі, каталіся па вуліцы, а калі палонныя ўпалі знясіленыя, іх пастралялі.

Чуў усё гэта і днявальны і зрэагаваў па-свойму. Ён накінуўся не на Матроса, а на бесарабаў, што сабраліся вакол яго, з крыкам і лаянкай.

— Што вы тут стоўпіліся, раты паразяўлялі? Слухаць цікава? Навалаклі мне сюды гразі. А ну марш па сваіх нарах!

Матрос гэтага не сцярпеў, саўгануўся на край нар і нагой ударыў днявальнага ў спіну. Стары грымнуўся на падлогу, нейкі час не мог устаць сам, яму памаглі.

— Гніда меншавіцкая, яшчэ слова — і прыдушу! — крычаў Матрос.

Днявальны змоўчаў, лёг на нары і не ўставаў да вячэры.

Прайшло дні тры пасля гэтага выпадку. І вось раніцай барак прачнуўся ад крыку і шуму. Матрос ляжаў з перарэзаным горлам. Каля яго на нарах валялася акрываўленая брытва. Брытву гэту ўсе ведалі, яна належала Матросу.

— Сам зарэзаўся, сам! — асабліва крычаў кухар з брыгады грузчыкаў. — Сам сябе чыкнуў.

За ім міжвольна пачалі паўтараць гэтую ж версію і іншыя. І калі вестка дайшла да іншых баракаў і да начальства, то версія тая трансфармавалася ўжо, як канчатковае заключэнне — Матрос скончыў жыццё самагубствам. Тым больш, што знайшліся сведкі, нібыта Матрос не раз гаварыў, што жыць яму надакучыла. Версію такую прыняло і начальства.

Яго закапалі на зэкаўскіх могілках, убілі ў зямлю кавалак жалезнай трубы з адпаведным нумарам.

Праз тыдні два пра Матроса ніхто і не ўспомніў. У лагеры, дзе людскія смерці не навіна, такое забываецца хутка. А аднойчы, відаць, ужо праз месяц, мой сусед па нарах — ціхі, наіўны хлопец-мардвін — сказаў мне шэптам:

— А Матрос не сам зарэзаўся. Такія не рэжуцца. Яго зарэзалі.

Я і сам пра гэта думаў, падазраваў у забойстве брыгаднага кухара і яго земляка.

— Хто ж такі адчайны знайшоўся? — спытаў я.

— Меншавік. Яй-богу. Я прачнуўся тады ўначы, на двор сабраўся выйсці па патрэбе і бачу: светлая лысая галава на нарах Матроса шарыць нешта. Ну, я назіраю. Потым Матрос раптам як усхліпне, ускінецца і зноў упадзе. А лысая галава — юрк пад нары, да па праходзе да сваіх нар бягом. Лёг і ляжыць. А Матрос пахрыпеў і сціх. Ты ж маўчы, — папярэдзіў ён мяне.

— Маўчу.

— І правільна, што яго зарэзалі. Праўда ж? Зусім не шкада гэтага бандзюгу.

— Не шкада.

Мне сапраўды не было шкада яго. Думаю, што не знойдзецца ніводная душа на зямлі, якая б успомніла добрым словам гэтага Матроса.

СМЕРЦЬ І ЎВАСКРАШЭННЕ СПАДЧЫНЫ

Менавіта пад такім лозунгам праходзіў вечар прэм'еры новай кнігі «Шляхам гадоў», які адбыўся ў Доме літаратара. Адкрыў і вёў вечар загадчык рэдакцыі крытыкі, літаратуразнаўства і драматургіі выдавецтва «Мастацкая літаратура», пісьменнік Яўген Лецка.

Ён нагадаў прысутным, што ідэя выдання штогодніка, дзе б друкаваліся новыя літаратурныя матэрыялы, цікавыя архіўныя знаходкі і дакументы, давалася аб'ектыўнае асэнсаванне зацемненых ці сфальсіфікаваных старонак гісторыі і яго культуры, вітала ў грамадстве даўно. Яна, у прыватнасці, актыўна абмяркоўвалася на пісьменніцкіх сходах і з'ездах. Нарэшце, падтрыманая кіраўніцтвам выдавецтва «Мастацкая літаратура», ідэя пачала ўвасабляцца ў жыццё. Складаць зборнік, названы ёмістым і дакладным словам «Спадчына», узяўся гісторык і літаратар Міхась Чарняўскі. Але... «Спадчыну» напаткаў увогуле тыповы для ўсёй нашай нацыянальнай спадчыны лёс — яе забаранілі. Зроблена гэта было стандартным для каманднa-адміністрацыйнай сістэмы спосабам: тэлефонны званок з усемагутнай «гары», выклік на ідэалагічную прapаботку, меры адміністрацыйнага спагнання ў дачыненні да неслухаў і... набраны, гатовы да выхаду зборнік забараняецца. Дарэчы, ужо быў складзены Уладзімірам Мархелем і падрыхтаваны да друку і другі выпуск «Спадчыны». Складальнік расказаў пра тое, як яму разам з Адамам Мальдзісам таксама «прамывалі мазгі» за «злачынную» акцыю, і яны ў роспачы вырашылі зайсці ў Траецкае прадмесце і справіць хаўтуры па спадчыне. Як горкі ўспамін застаўся рахунак, які на сённяшні дзень таксама з'яўляецца своеасаблівым гістарычным дакументам, вартым публікацыі ў гісторыка-літаратурным зборніку з адпаведнымі каментарыямі...

Тады, калі ў ідэалогіі і культуры правіў баль Суслаў са сваімі вернымі памагатымі на месцах, цяжка было спадзявацца на ўваскрашэнне гвалтоўна загубленай «Спадчыны». Але нарэшце прыйшлі доўгачаканыя змены і зноў стала актуальным выданне так патрэбнага штогодніка. І на гэты раз ініцыятарам стала «Мастацкая літаратура», а наш слынны даследчык і архівіст Генадзь Кісялёў узяўся за складанне зборніка і ўзначаліў яго рэдкалегію.

Можа ўзнікнуць пытанне: чаму адмовіліся ад такой усім блізкай і роднай, агучанай музыкай на несмяротныя словы Купалы, назвы? Паэзію перамагла грубая проза жыцця, страх перад тымі, хто некалі рэзаў «Спадчыну» і застаўся сядзець на сваіх месцах. Вось, каб не назаляцца ім і не рызыкаваць выданнем, і вырашана было назваць зборнік «Шляхам гадоў». Рэшткі абачлівасці перад тымі, хто ўладна распараджаўся лёсам беларускай культуры, выявіліся і ў факце змяшчэння ў кнізе неабавязковых тут матэрыялаў, якімі рэдкалегія засланялася перад магчымымі нядобразычліўцамі. Ва ўсім гэтым ёсць свая логіка, бо няпроста пераходзіць «чыстымі» з адной эпохі ў другую...

На вечары выступіла каля дзесяці чалавек, сярод іх і тры складальнікі—Г. Кісялёў, У. Мархель, Я. Янушкевіч. Тры, бо, як вядома, выдавецтва працуе наперад, тут падрыхтаваны яшчэ два наступныя зборнікі, а чацвёрты праходзіць стадыю складання. Пра тое, як выпрацоўваецца канцэпцыя выдання, якія людзі і з якімі набыткамі сюды залучаны, а таксама пра свае ўласныя пошукі гаварылі названыя даследчыкі літаратуры.

З цікавасцю слухалася і выступленне дырэктара літаратурнага архіва Ганны Сурмач. Яшчэ ў той нядобрай памяці час яна імкнулася збіраць па свеце беларускія духоўныя скарбы, здолела, у прыватнасці, вярнуць з чэшскай Прагі архіў славутага на ўвесь свет спевака - беларуса Забэйды-Суміцкага, калі само яго імя было на Радзіме пад забаронай. Тым, што назапашана і папаўняецца, супрацоўнікі архіва шчодра дзеляцца з даследчыкамі — многія старонкі «Шляхам гадоў» узбагаціліся пачэрпнутым адсюль.

Цікава пра свае пошукі новых матэрыялаў, новых фактаў з жыцця людзей, што самаахвярна працавалі на ніве роднай культуры, але лёс якіх склаўся няўдзячна, распавёў Віталь Скалабан, а Анатоль Верабей — пра сваё адкрыццё невядомых старонак творчасці Уладзіміра Караткевіча.

Ірына Багдановіч вядома і як даследчыца, і як паэтэса. У гэтых дзвюх іпастасях яна і выступіла на вечары. Спачатку расказала пра ўласныя пошукі забытых твораў, аўтары якіх трапілі пад сякеру сталінскіх рэпрэсій, а потым прачытала свой верш «Ахвяры».

На заканчэнне дацэнт Мінскага педінстытута Э. Іофе прамовіў своеасаблівую вусную рэцэнзію на «Шляхам гадоў». Высока ацаніўшы выданне, ён нямала зрабіў і слушных закідаў. Калі гаварыць увогуле пра крытыку, дык, бадай, аднадушнымі былі выступоўцы ў ацэнцы мастацкага афармлення кнігі, якое атрымалася досыць шэрым, на фоне іншых кніг па-мастацку невыразным. Як прыкрасць адзначалася і тое, што мы, маючы найбагацейшыя нацыянальныя традыцыі кніжнай графікі, чамусьці ігнаруем іх, звяртаемся да чужога. І ў гэтым выданні выкарыстоўваюцца элементы мастацкага афармлення фёдараўскіх кніг, а спадчына Скарыны і яго наступнікаў, уласна беларуская мастацкая школа ігнаруецца...

У выступленні гісторыкаў, архівістаў і літаратуразнаўцаў хораша ўпляталіся галасы артыстаў В. Шушкевіча, В. Галузы, І. Нікалаева, якія прачула данеслі да чытачоў старонкі забытай, адшуканай і вернутай людзям спадчыны. Застаецца толькі пашкадаваць, што на вечары прысутнічала няшмат людзей. Справа ў тым, што дата яго правядзення была перанесена, а ахвочыя не былі па належнаму праінфармаваны. Уваскрэшаная ж спадчына просіцца да жывых людзей...

Я. ВАРАНЕЦ.

ПАДАБЕНСТВА І РОЗНАСЦЬ

Беларускія даследчыкі, літаратуразнаўцы, хоць, магчыма, і не так часта, як таго хацелася б, праводзяць параўнальны аналіз, вывучэнне найбольш значных твораў розных нацыянальных літаратур, у якіх можна знайсці блізкія праблемы, тыпалагічна падобныя вобразы. Найчасцей гэта назіраецца, як вядома, у кнігах прадстаўнікоў народаў, што даўно паяднаны цеснымі сувязямі. Сярод гэтых кніг — даследаванне Людмілы Толчыкавай «Лёсы людскія — лёсы народныя», выпушчанае выдавецтвам «Навука і тэхніка».

Разглядаючы праблему народнага характару, яго ўвасабленне на сучасным этапе, аўтар звяртаецца да такіх вядомых твораў савецкай шматнацыянальнай літаратуры, як трылогія Івана Мележа «Палеская хроніка», тэтралогія Фёдара Абрамава «Браты і сёстры» і трылогія Пятра Праскурына «Лёс».

«Выбар твораў І. Мележа, Ф. Абрамава і П. Праскурына для параўнальна-тыпалагічнага аналізу абумоўлены, з аднаго боку, сацыяльна-гістарычнымі фактарамі, тымі, што пісьменнікі ўзнаўляюць гістарычныя перыяды, станаўленне новага чалавека, рэалізуюць падобныя ідэйна-мастацкія задумы, а з другога боку — жанравай тыпалогіяй: створаны эпічныя шматпланавыя раманы (тэтралогія і трылогія), якія могуць быць асновай для шматграннага глыбокага даследавання народнага характару ў працэсе яго росту і развіцця», — гаворыць даследчыца.

У кнізе — два раздзелы: «Дыялектыка ўзаемасувязі спакон-традыцыйных і новых пачаткаў у народным характары» і «Характар і абставіны». Даючы высокую ацэнку і творчасці гэтых пісьменнікаў у цэлым, і творам, якія даследуюцца, аўтарка разам з тым выходзіць і на іншыя літаратурныя пласты. У прыватнасці, прасочвае, як паказаны ўзаемаадносіны галоўных герояў у «Ціхім Доне» М. Шолахава і «Палескай хроніцы» І. Мележа, наколькі Грыгорый Мелехаў, Аксіння — з аднаго боку і Васіль Дзяцел, Ганна — з другога, хоць у нечым і пастаўлены ў падобныя ўмовы, розняцца сваімі ўзаемаадносінамі.

Падабенства і розначсць... Падабенства — у глабальных, вызначальных праблемах, а розначсць... Не толькі таму, што любы талент — па-свойму індывідуальны. Кожны з пісьменнікаў браў сваіх герояў з самога жыцця, значыць, паказваў іх тыповымі прадстаўнікамі свайго народа, нацыі. Некаторыя з гэтых характараў сталі сапраўднымі тыпамі. Як зазначаецца ў кнізе, «у мележаўскай трылогіі яркімі прадстаўнікамі народнага асяродка, народнай свядомасці, народнай маральнасці, выступаюць характары індывідуальна самабытных герояў Васіля Дзятла, Ганны Чарнушкі, Апейкі. Народны характар у Мележа і Абрамава набывае шматгранную форму выражэння. Народны характар у Праскурына шматцэнтрычны, ён сінтэзуе спакон-традыцыйнае ў свядомасці».

Героі твораў І. Мележа, Ф. Абрамава, П. Праскурына — беларусы і рускія. Іх вытокі — у славянскім адзінстве. Іх будучыня — у найбольш поўным нацыянальным самавызначэнні. Гэтая думка таксама праходзіць у кнізе Л. Толчыкавай.

А. ВІШНЕЎСКІ.

Магістр магічных навук, смага пасвячае таго, хто згодны ў яе вучыцца, у асновы касмагоніі і дае пакаштаваць веды самым праўдзівым і першасным чынам—на смак.

Гліна

Гліна — «мгліна»: яна спіць у імглістай глыбіні і сніць свае запаветныя «маглівасці».

Для каменя гліна — адліга, для вады — «лыга», але чаго нельга зрабіць з каменю ці з вады, льга з гліны.

Гліна гнуткая, як галіна, і лінія яе паводзін супадае з лініяй паводзін надвор'я: загаспадарыць спёка — і гліна спякаецца, нібы крыца, ліне дождж — і гліна «ліняе» і ліпне да ботаў, да пахлапнёў, да галёшаў, якімі, як лінатыпамі, вандроўнікі выдрукоўваюць свой «глінапіс».

Гліна — галетніца: у ёй няма нічога лішняга, і гніль не здольная да яе падступіцца, і голад не здольны яе праглынуць.

Чалавек вырабляе з гліны ўсялякія рэчы: кафлю, цагліны, гляkі, — але і сам ён з гліны, і да канца сваіх дзён ён лепіць з сябе такі твор, які адпавядае яго ўяўленням, задумам і ўчынкам: нягеглы і глёўкі — калі яны глёўкія і нягеглыя, «гімалайны» і «галілейны» — калі гэтакія яны.

З гліны ўсё паўстае, і ў гліну ўсё гіне.

Гліна—нігіль, ніштo, але ў боскіх руках яна становіцца геніяльнай.

Дым

Безмаёмасны, бы манах-дамініканец, і багаты, бы цар Мідас, дым падымаецца ўгору і падымае з сабою, што ўзняцца само не можа: бадылле, іглііцу, галіны, а часам нават будынкі.

Але калі ў паднябессі ён адтуляе абдымкі, каб адняць ад сябе свой набытак, каб адмыцца і ачысціцца ад яго, ён адымаецца і сам: становіцца проста яснасцю, проста «невідзімнасцю», і паднябессе, як мытня, бесперашкодна прапускае яго ў свой эдэм.

Дым думае, і хоць на мадэль яго думання ўплываюць шмат якія ўмовы і абставіны: адкуль ён распачынае сваю вандроўку — з даліны, з гары, ці з выдмы, якія «модлы» — каінавы ці авелевы — нясе з сабою і каму прысвячаецца — дэману ці дэміургу, — найпершая, найдамінантная ўмова — каб ён рухаўся, каб падымаўся, каб быў дынамічны, бо нерухомы — ён толькі сажа, толькі курадым, толькі туман.

Дзе дым, там дом, і калі агонь для дома — дыямент, дык дым — дыядэма.

Дым дамаўляецца і знаходзіць супольную мову з усімі стагоддзямі і гадамі і ўпадабняецца то матыльку, то гатычнай бажніцы, то пірамідзе, то дзьмухаўцу, то, урэшце, Дамоклаваму мячу, і па дыме, нібы па здымку, можна даўмецца, якія гэта стагоддзі і якія гады.

Дым не падманвае нас: ён — матыў, які вынаходзіцца намі самімі і ў якім ёсць мы, ты і вы...

Кіно

Хто ўзарваў Круглянскі мост?

З ДРУКУ даведаўся, што дакументальная стужка беларускага кінарэжысёра А. Мароза атрымала Галоўны прыз кінафестывалю ў бельгійскім горадзе Юі. Не без гонару паведамлялася, што новая яго работа — мастацкі фільм «Круглянскі мост» паводле аповесці В. Быкава — будзе прадстаўлена тамтэйшым гледачам у якасці прэм'еры. Пасля такога анонса грэх было не паспяшацца ў сталічны кінатэатр.

Даўно вядома, што спачатку было Слова. Слова Васіля Быкава. Важкае і непарушнае. Беларускае... Зразумелае імкненне стваральнікаў стужкі экранізаваць гэтую аповесць пісьменніка (датаваную 1968 годам), стварыць на яе аснове такі кінатвор, які б сярод плыні кан'юнктурнага «чарнощця» змог бы нагадаць гледачу пра ідэал гуманізму — пра спачуванне да лёсу маленькага чалавека і зрабіць гэта без дэкларацый «любові да чалавецтва ўвогуле». На маю думку, тут адыграла сваю ролю і тое, што аповесць «Круглянскі мост» вельмі «зручная» для экранізацыі. Сапраўды, у творы «пракручваецца» цікавы літаратурны матыў «жоўтай цаглянай дарогі», які мы можам заўважыць у творах Стругацкіх, Караткевіча і іншых пісьменнікаў.

Творы з гэтым матывам вельмі прыцягальныя тым, што ў іх ёсць магчымасць адлюстраваць змены чалавечай асобы на шляху да мэты. Крочыць па такім шляху можна самым... парадаксальным чынам! Тым і цікавыя такія творы. Памятаеце, як у вядомай казцы «Чараўнік Смарагдавага горада»? Толькі ў творы В. Быкава гэтыя пераўтварэнні асобы адбываюцца на мяжы са смерцю, што вельмі прыцягальна для шукальнікаў сюжэтаў.

Вядома, што сцэнарый — аснова экранізацыі. У дадзеным выпадку зроблены ён з веданнем справы і надзвычай прафесійна М. Шэлехавым. Амаль увесь матэрыял аповесці, які знаходзіцца па-за дзеяннем (*успаміны партызан, іх расказы*) і які складае эмацыянальны фон твора В. Быкава, рэалізуецца ў дзеянні на экране, становіцца своеасаблівай рэтардацыяй. Гэтыя кінематаграфічныя прыёмы адсоўваюць развязку канфлікту, ствараюць эмацыянальнае напружанне, робяць сцэнарый кінематаграфічным у самым добрым сэнсе слова.

Але. напэўна, дзеля большае драматызацыі сцэнарыст уводзіць у фінальную сцэну яшчэ адну немалаважную кінаасобу — паліцая. Ён — бацька хлопчыка Міці, якому даручана даламагчы ўзарваць мост. У выніку такіх пераўтварэнняў перамясціліся акцэнты твора: Міця гіне, кідаючыся на дапамогу свайму паранenаму бацьку-паліцаю. Гэтакі «фініш» хоць і надае яшчэ больш трагізму вобразу Міці, *але ў значнай ступені* знімае адказнасць за яго Брытвіна. Адказ на пытанне: «Хто ўзарваў Круглянскі мост?» стваральнікі стужкі ставяць пад сумненне.

Асноўная трагічная лінія твора — узаемаадносіны хлапчукоў Сцёпкі і Міці. Зразумела, А. Мароз добра памятаў тыя ўзорныя стужкі, дзе праблема вайны і скалечанага дзяцінства паўстае ў выдатным мастацкім увасабленні. Нагадаю дзве з іх: «Ідзі і глядзі» Э. Клімава і «Сведка» В. Рыбарава... І вось «Круглянскі мост» А. Мароза. Рэжысёр вельмі ўдала сканцэнтраваў сваю ўвагу на гульні падлеткаў у выкананні А. Кукарэнкі і А. Маеўскага. Сцёпка ў фільме — натапыраны і няскладны, яму ўвесь час не шанцуе, але ў душы яго гарыць чысты і зыркі агонь. Міця зусім іншы: просты, працавіты і — даверлівы. І калі ў творы В. Быкава падлеткі апякуюцца адзін адным, дык стваральнікі фільма праграміруюць і ўтвараюць паміж імі канфлікт. Але менавіта з іх канфлікту вырастае кранальнае сваёй чысцінёй сяброўства, і гэта набліжае рэжысёрскую работу А. Мароза да вышэйзгаданых узораў. Падлеткі ў фільме — ахвяры вайны і яе пераможцы...

Упэўнены: шмат хто з чытачоў чакае крытычнага разбору кінадэбюту даволі вядомага аўтара і выканаўцы сваіх песень У. Бобрыкава, які ў фільме выканаў ролю Маслакова. Тут я губляюся: а раптам Бобрыкаў-кінаакцёр зробіцца для беларускага кіно тым, чым... Высоцкі для савецкага? Бо менавіта ягоны «іміджа» «здымае» Бобрыкаў у сцэнічным жыцці. Але ж эстраднасць далёка ад рэалізму ваеннага жыцця. Характар Маслакова гранічна суровы, мужны і чалавечны, а тут... У фільме, падалося, спявак блытае эстраду і кіно, *некрытычна пераносіць* свае сцэнічныя метады на экран. Таму замест мужнага партызана на экране мы бачым, даруйце, нейкага юродзівага. Напэўна, у працы кожнага акцёра ёсць нешта такое, што нельга выказаць словамі, што падпадае *пад значэнне слова «трансцэдэнтальнае»*. Яно без слоў, без натужнай эмацыянальнасці нараджаецца пякельнай працай рэжысёра. А ў даным выпадку яе не адчуваецца. Рэжысёр А. Мароз давярыўся папулярнасці спевака, яго эстраднаму вопыту, і кінатвор шмат згубіў праз гэта. Паспрабую праілюстраваць гэта на прыкладзе эпізода, дзе Маслакоў (Бобрыкаў) існуе ў кадры, але «выключаны» з яго дзеяння. Гэта сцэна смерці і пахавання Маслакова. У ёй акцёрамі мінімальнымі сродкамі (кадр перадсмяротнага позірку Маслакова, імкненне Брытвіна хутчэй пахаваць партызана, яловыя галінкі, якімі Сцёпка паспявае акрыць у магіле цела Маслакова) знойдзены дакладны эквівалент аповесці В. Быкава. Эпізод хоць і выклікае супярэчлівыя пачуцці, але зразумелы гледачу, бо за ўсім угадваецца ўнутраны сэнс, якім кіруецца той ці іншы герой кінааповесці.

Выклікае пытанне не толькі акцёрскі «падзел» стужкі, але і «падзел» моўны. Сапраўды, чым растлумачыць, што ў фільме Сцёпка, Міця і Даніла-паліцай размаўляюць па-беларуску, а Маслакоў і Брытвін — па-руску? Як яны разумеюць адзін аднаго пры такім моўным размежаванні? Тут пытанняў задаць можна было б шмат. Але ў каго шукаць адказу? Вядома, цяжка ўявіць, што У. Бобрыкаў размаўляе альбо спявае па-беларуску. Але ж мова твора — не прэрагатыва Бобрыкава, рэжысёра альбо сцэнарыста. Мова твора В. Быкава — беларуская. І гэтая акалічнасць павінна была б стаць законам для беларускіх кінематаграфістаў.

Магчыма, пасля прэм'ернага паказу стужкі ў Бельгіі тамтэйшая прэса назаве работу А. Мароза не менш як «Наступленне савецкага кіно на заходні кінарынак!» Але не будзем перабольшваць у *прагнозах і чаканнях*. Для нас больш важным застаецца ўклад таленавітых майстроў у скарбонку нацыянальнага адраджэння. Гэты ўклад можна канстатаваць, хоць і з вялікімі пытаннямі да аўтараў стужкі. І перш за ўсё таму, што праблематычным застаўся адказ на пытанне: «Дык хто ж узарваў Круглянскі мост?»

Анатоль МЯЛЬГУЙ.

Меламаны ды тэатралы Мінска даўно чакалі новую пастаноўку оперы Ж. Бізэ «Кармэн». І вось — прэм'ера. Уражанні яе першых гледачоў неадназначныя, пра што сведчыць і сённяшняя наша публікацыя. Гэты водгук на спектакль прынёс у рэдакцыю госць Мінска, югаслаўскі прафесар К. Віскавіч, які паглядзеў адзін з прэм'ерных паказаў оперы. Чытачам, безумоўна, будзе цікавы погляд спецыяліста «збоку». Рэдакцыя ж на гэтым не спыняе абмеркаванне прэм'еры: грунтоўная размова пра новую пастаноўку «Кармэн» ужо рыхтуецца да друку.

НА ПЕРШЫ ПОГЛЯД

«КАРМЭН» у Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР

Характэрнае для пастаноўкі оперы Ж. Бізэ «Кармэн» на мінскай сцэне рэжысёрам В. Цюпам — імкненне да новага поруч з чымсьці супрацьлеглым. Так, відавочныя два супрацьлеглыя стылі ды прыёмы працы з выканаўцамі: мадэрнізм і даўно аджылы класіцызм. Прытым і тое, і другое падаецца празмерна і— з памылковым разуменнем і таго, і другога. Калі прыняць як новае сцэнаграфію (У. Жданаў), блізкую да абстрактнай плыні ў жывапісе, дык гэта не значыць, што яна не магла б быць адначасова і больш натуральнай, як, зрэшты, і сама пастаноўка. Гэта было б і лягчэй для выканаўцаў, і больш прымальна для гледачоў. Ды, на жаль, у пастаноўцы «Кармэн» арыгінальнасць падменена арыгінальнічаннем — арыгінальнасцю любой цаной, дзе яна патрэбная і дзе непатрэбная, цаной ажно сутыкнення з асноўнымі заканамернасцямі мастацтва.

Найбольшая бяда ў тым, што спевакі былі да таго запраграміраваныя рэжысёрам, што для сваёй чыста акцёрскай інтэрпрэтацыі не мелі амаль ніякіх магчымасцей. Дуэты Кармэн — Хазэ і Кармэн — Тарэадора выконваліся часцей за ўсё ў ненатуральнай гутарковай сітуацыі, калі суразмоўнікі адвярнуліся адно да аднаго спіной. Гэта скрэслівала асноўнае патрабаванне і асноўную перадумову камунікацыі псіхалагічна абгрунтаванай. Гэта тым больш недаравальна, калі гаворка ідзе пра выкананне геніяльнага твора Ж. Бізэ, кампазітара, як вядома, адметнага псіхалагічнай глыбінёй, рэалізмам, што перадаецца ва ўсіх арыях, заснаваных на народных мелодыях.

Агульнавядома, што паміж стылем кампазіцыі і стылем яе выканання мае быць наладжана гармонія, павінен быць максімальна захаваны прынцып узаемасувязі паміж імі. Аднaчасова той самы прынцып павінен дзейнічаць і ў стасунках рэжысёра ды інтэрпрэтатара. І тады са сцэны публіцы перадаецца цесная ўзаемасувязь знешніх, акалічнасных, сітуацыйных ды ўнутраных, драматычных і вакальных якасцей інтэрпрэтацыі твора.

Але менавіта гэтага і не было!

Да болю ў душы адчувалася, што спевакі, асабліва салісты, былі выканаўцамі прыхамаці рэжысёра, а не задумы і не ідэі Ж. Бізэ. Яны бышцам нябачнымі нітачкамі былі звя-

МЕНЕДЖЭР ДЛЯ... КУЛЬТУРЫ

Выпуск слухачоў школы менеджэраў адбыўся ў Рэспубліканскім інстытуце павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры. Першымі слухачамі яе сталі дырэктары дамоў культуры, загадчыкі арганізацыйна-метадычных сектараў аддзелаў культуры, дырэктары паркаў культуры і адпачынку.

— Задачай нашай школы, — гаворыць куратар групы менеджэраў В. Бутэнка, — мы лічым падрыхтоўку высокакваліфікаваных, ініцыятыўных спецыялістаў-практыкаў у галіне арганізацыі вольнага часу насельніцтва. Імкнёмся даць ім арганізацыйныя і эканамічныя навыкі правядзення свят, фестываляў, конкурсаў, выставак, укаранення новых перспектыўных мадэляў і форм работы (у тым ліку і платных). Паколькі справа гэта новая, школа адкрыта ўпершыню, праблем хапала. Галоўная цяжкасць, што ў рэспубліцы няма выкладчыкаў, якія спецыялізуюцца па менеджменту ў гэтай галіне, не хапае спецыяльнай літаратуры. Але школа такая патрэбна і яна будзе працягваць работу. Сёлета плануецца падрыхтаваць дзве групы: арганізатараў вольнага часу ў культасветустановах і кіраўнікоў бібліятэк. Адбор у школу будзе праводзіцца на конкурснай аснове.

Заняткі праходзілі на базе ўстаноў культуры Вільнюса, Тракая, Рыгі. Асаблівую карысць слухачы атрымалі ад знаёмства з эксперыментальным цэнтрам «Форум» (Рыга), які займаецца арганізацыяй конкурсаў прыгажосці, канцэртаў, выставак жывапісу.

Шмат карыснага пераймалі слухачы ў час знаёмства з маладзёжным цэнтрам «Арыенцір» у Мінску, Творчай лабараторыяй фальклорных інструментаў у МІК, фірмай «Адпачынак».

— Практычную карысць вучобы мы адчулі, калі непасрэдна прыступілі да працы, — расказвае слухач першага выпуску загадчык Слуцкага райаддзела культуры А. Грэкаў. — Асабліва запомнілася стажыроўка на базе Цэнтра культуры і адпачынку ў Віцебску, якім кіруе Р. Бас. Для нашага раёна перанялі вопыт віцяблян па выкарыстанню пустуючых будынкаў.

Чым выклікана неабходнасць такой вучобы? З гэтым пытаннем звяртаюся да намесніка міністра культуры рэспублікі У. Мацвеева:

— У апошні час назіраецца абвостраная цікавасць да нацыянальнай культуры, яе гісторыі, мерапрыемстваў, звязаных з адраджэннем народных традыцый, такіх як свята «Каляды», «Купалле» і інш. Але ў нас падобныя святы аднастайныя, бо ў рэспубліцы мала таленавітых рэжысёраў, арганізатараў правядзення вольнага часу насельніцтва. Менеджэр — чалавек, здатны думаць нестандартна, здатны на творчы пошук. Гэта вельмі неабходныя рысы сёння для работнікаў культуры. У сувязі з вострым дэфіцытам бюджэта на патрэбы культуры пашыраюцца платныя паслугі. І тут ёсць рызыка пераўтварыць дамы культуры ў танцпляцоўкі. А арганізаваць па-сапраўднаму вольны час насельніцтва значна цяжэй. Тут ёсць чаму павучыцца. Мы ў рэспубліцы, напрыклад, выкарыстоўваем не больш дзесяці відаў адпачынку, у той час як сусветная практыка ведае амаль трыста. Трэба вывучаць і прапагандаваць гэты вопыт. Таму на школу менеджэраў ускладаецца вялікая задача і вялікія надзеі...

Д. ГУСЕВА,
старшы рэдактар ІПК работнікаў культуры.

заны ненатуральнымі пазіцыямі ў сітуацыях, дзе акрэслівалася стаўленне адно да аднаго. Колькі б яны ні намагаліся данесці да публікі, якая не толькі слухач, але і глядач, сапраўдныя чалавечыя сітуацыі ды пачуцці, што выражаюцца ў гэтых сітуацыях музыкай, спевамі, — яны не маглі цалкам зламаць нябачны, але адчувальны бар'ер паміж інтэрпрэтацыяй партытуры роляў і самой пастаноўкай. Рэжысёр не даваў спевакам, так бы мовіць, з месца рушыць. Таму і ігра была не на той вышыні, на якой было іхняе спяванне. Ігра нагадвала плаванне рыбак у маленькім акварыуме. З пункту гледжання вакалу «плавалі» яны прыгожа, але не надта ўжо весела, бо ім цесна было ў вузкіх рамках «акварыума рэжысуры».

Можна адзначыць новае вырашэнне рэжысёра: сімвалічнае прадстаўленне забойства Кармэн. Яно само па сабе апраўданае — і псіхалагічна, і сцэнічна. Але ў любым мастацтве ўсё залежыць ад пачуцця меры. Тут бяда ў тым, што нож як сімвал забойства пастаянна, ад пачатку да канца оперы, з'яўляецца адасоблена ад ходу дзеяння. Напрошваецца выснова, што Хазэ... прафесійны забойца накшталт Спарафучыле ў «Рыгалета». Ці выснова такая: што ў гэтым народзе, у гэтым асяроддзі, дзе адбываюцца падзеі «Кармэн», нож стаіць на нейкім асаблівым, высокім п'едэстале.

Сцэны з дзецьмі замест балета, прадугледжанага аўтарам, можна было б ухваліць, калі б рэжысёр гэтым не злоўжываў надта бязлітасна. Ён і тут даваў волю сваёй адвольнай фантазіі, адарванай як ад жыццёвай, так і ад тэатральнай рэчаіснасці.

Аднак спектакль меў поспех дзякуючы высокім вартасцям вакалістаў і аркестра (дырыжор А. Анісімаў), асабліва — выкананню ролі Кармэн Н. Галеевай. Я меў магчымасць

слухаць Кармэн у выкананні розных спявачак сусветнай славы, такіх, як Берганса Тэрэза (Іспанія), Ф'ёрэнса Касота (Італія), Малібран Марыя Фелісіто (Францыя), Алена Абразцова (СССР), Аніта Мезетова (СФРЮ), Шырле Верэт (ЗША) і інш. І ўпэўнена магу сказаць, што з пункту гледжання вакалу Н. Галеева ім не саступае.

На жаль, пастаноўка толькі абцяжарыла выкананне задач мінскімі салістамі і ў псіхалагічна-акцёрскім плане, і ў чыста фізічным. Апроч іншага, я ніяк не магу зразумець і такое. Тэатр афішыраваў толькі дзвюх спявачак у галоўнай партыі, салістка Н. Галеева, якая выканала ролю Кармэн з самым высокім майстэрствам, — не афішыраваная. Гэта проста недапушчальна. Але каб мае словы пра яе майстэрства не падаліся пустымі, дазволю сабе іх абгрунтаваць.

Перадусім, у Н. Галеевай высокая тэхніка, майстэрства спявання, выяўленае ў тым, што яна пяе заўжды «легата», ніколі не фарсіруе, моц яе голасу ў ягоным рэзанансе, а не ў фізічным напружанні. Адсюль і палётнасць, нябесная празрыстасць і лёгкасць яе голасу, разам з яго агромністай сілай. І ўсё гэта — да месца. Калі трэба, гэта ўсмешлівы, калі трэба — збянтэжаны, змрочны або пагрозлівы голас і тон. Але гэта заўсёды адна і тая ж лінія голасу, ураўнаважаная ва ўсіх відах «піяна», «меццa фортэ» і «фортэ» на ўсім рэгістры гучання. Галоўнае — гэты голас з дзівоснай лёгкасцю «накрывае» ўвесь хор ды аркестр, узлятаючы над імі нават пры самым моцным іх гучанні.

Да таго ж (а можа, гэта і самае істотнае), адчуваецца, што артыстка пяе з душой, што яна глыбока разумее і вельмі чула перадае сутнасць характару сваёй гераіні. Падкрэслю, што ў інтэрпрэтацыі Н. Галеевай Кармэн атрымала багата душэўнай чысціні пры ўласцівай для яе страснасці, што ўзвышае гэты характар і надае яму новую каштоўную рысу.

Такім чынам, асноўнае ў пастаноўцы оперы — узаемасувязь усіх яе элементаў (кампазіцыйных, літаратурных, выканаўчых, аркестравых і г. д.) была і галоўнай задачай. Вырашэнне гэтай задачы ў дадзеным выпадку залежала пераважна ад выканаўцаў, асабліва выканаўцаў галоўных роляў і ролі Кармэн...

К. ВІСКАВІЧ,
прафесар, доктар філалагічных навук, літаратурны і музычны крытык (СФРЮ).

З пошты аддзела музыкі

Якая ж ты, радзіма бацькоў?

Яшчэ адзін фестываль «Мінская вясна» адышоў у мінулае. Ці стаў ён падзеяй у мастацкім жыцці Беларусі? Я не імкнуся адказаць зараз на гэтае пытанне. Толькі падзялюся некаторымі думкамі наконт вечара беларускай музыкі і паэзіі «О, радзіма бацькоў», прысвечанага, як і ўвесь фестываль, 500-годдзю Скарыны.

Самое імкненне арганізатараў такога канцэрта неяк далучыцца да нацыянальных каранёў, ушанаваць памяць нашага славутага першадрукара, надаць у пэўным сэнсе і ўсяму фестывалю нацыянальны накірунак, — гэта можна толькі вітаць. Але ж ці атрымалася задуманае?

Прынамсі, у мяне згаданы канцэрт выклікаў пытанні, на якія даволі цяжка адказаць. Чаму «Вечар беларускай музыкі і паэзіі»? Асобна беларускія вершы ніхто не чытаў, ды і ў вакальных творах яны гучалі не так часта. Ці варта наогул вечар беларускай музыкі і паэзіі весці на рускай мове? Згадзіцеся, не зусім пераканальна ўспрымаюцца словы пра захаванне родных крыніц, роднай культуры, роднай спадчыны, выказаныя не на роднай мове. Незразумелым, дарэчы, засталося і прысвячэнне Ф. Скарыне: пры чым ён тут? Музыка ягонага часу не гучала, твораў, яму прысвечаных ці неяк асацыятыўна звязаных з ім, — таксама, ды і размова пра яго ў той вечар скончылася на ўступным слове вядучай І. Зубрыч (якая гаварыла, дарэчы, добра, цёпла і праніклів а — шкада, усё ж па-руску). І наконт тэкстаў у творах: калі Я. Баратынскага ці А. Пушкіна яшчэ можна звязаць з Белай Руссю праз агульныя ўсходнеславянскія карані, ды ніяк не магу даўмецца, якое дачыненне да «Радзімы бацькоў» маюць Н. Бараташвілі, С. Капуцікян, Р. Гамзатаў?

Карацей кажучы, гучная і шматабяцаўшая назва на працягу вечара трохі забылася, нагадаўшы пра сябе толькі аднойчы, у час выканання аднайменнага вакальнага цыкла І. Лучанка.

У цэлым жа канцэрт атрымаўся даволі цікавы. Гучала музыка двух беларускіх кампазітараў — Ігара Лучанка і Андрэя Бандарэнкі. Суседства не зусім звыклае, але, здаецца, малады аўтар адчуваў сябе ўпэўнена побач з вядомым «маэстра», а ягоныя творы хутка знаходзілі водгук у слухачоў, асабліва харавыя, выкананыя Мінскім дзяржаўным камерным хорам пад кіраўніцтвам І. Мацюхова.

Праўда, узвышаная, духоўна чыстая і прыгожая музыка А. Бандарэнкі, якая зачаравала залу, нягледзячы на яўную сувязь з праваслаўнымі традыцыямі, надта спрэчна спалучалася з назвай канцэртнай праграмы, як і ягоныя ж фантазія для віяланчэлі і фартэпіяна «Славянская даўніна», Струнны квартэт, як і часткі з Санаты для скрыпкі і фартэпіяна і Струннага квартэта яго старэйшага калегі. Не выратавала і тое, што напачатку гучалі беларускія цымбалы (п'еса І. Лучанка «Успамін»), а на заканчэнне—прэм'ера хору І. Лучанка «Курапаты» (дарэчы, чамусьці таксама на рускай мове) і добра знаёмая цудоўная «Спадчына».

Не надта была прадумана праграма, бо атрымаўся канцэрт вельмі ўжо вялікім (першае аддзяленне, напрыклад, працягвалася значна болей за гадзіну). І, канешне, самае сумнае пытанне — ад напалову пустой залы. Чаму не прыцягнула ні імя І. Лучанка, ні магчымасць знаёмства з талентам А. Бандарэнкі, ні сама назва? Кажуць, аднак, — усе білеты былі прададзены...

Вось такі цікавы, але шмат у чым спрэчны вечар беларускай музыкі і паэзіі. Аб'яўляючы першы нумар («Успамін» І. Лучанка), музыказнаўца І. Зубрыч паведаміла, што аднойчы пад час канцэрта ў Сярэдняй Азіі пасля выканання гэтага твора на сцэну выбег захоплены слухач і ўсклікнуў: «Цяпер я ведаю, якая яна, ваша беларуская зямля!» Шчыра кажучы, я б не адважыўся сказаць такое ні пасля п'есы «Успамін», ні пасля ўсяго канцэрта.

Думаю, усялякае імкненне надаць канцэрту, фестывалю, іншай падзеі нацыянальнае аблічча трэба толькі вітаць. Але калі ўжо брацца за справу нацыянальнага адраджэння, дык неабходна рабіць гэта больш далікатна і пераканана, да канца адказна і сумленна.

Аляксей САЛАДУХІН.
г. Гродна.

КАНЦЭРТНАЯ МАЗАІКА

Увасоблена ў вучнях

Ёсць людзі, значнасць спраў якіх не змяншае нават непазбежны рух жыцця. Час быццам высвечвае іх імёны, надаючы ўсё большую важкасць, рэльефнасць. Такое для беларускай духавой музыкі імя Уладзіміра Харытонава, прызнанага лідэра флейтавага выканальніцтва рэспублікі.

Выпускнік Ленінградскай кансерваторыі У. Харытонаў прыехаў у Мінск у 1936 годзе; тады ж стаў салістам сімфанічнага аркестра БССР. А з 1937 г. пачынаецца яго саракагадовая педагагічная дзейнасць на кафедры духавых і ўдарных інструментаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. З 1946 г. ён — дацэнт кафедры, на працягу 17 гадоў узначальвае яе.

Асноўныя якасці Харытонава-педагога — адданасць мастацтву, прафесіяналізм, мэтанакіраванасць, здольнасць зацікавіць моладзь. Сёння не адно пакаленне музыкантаў-флейтыстаў можа назваць сябе паслядоўнікамі яго школы. Выхаванцы Уладзіміра Васільевіча працуюць у большасці аркестравых калектываў рэспублікі, выкладаюць у многіх музычных навучальных установах.

Усе вучні У. Харытонава ўспамінаюць пра яго з гарачай удзячнасцю, імя настаўніка — тое звяно, якое з'яднала іх у вялікую дружную сям'ю аднадумцаў, адданых музыцы. Шмат цёплых слоў было сказана Уладзіміру Васільевічу ў той вечар, калі ў Вялікай зале Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі адзначаўся яго 80-гадовы юбілей. Але лепшым доказам прызнання і ўдзячнасці любімаму педагогу быў канцэрт, падрыхтаваны старшым выкладчыкам Н. Аўраменкай, якая пераняла музычную эстафету ад свайго настаўніка. Ігралі яе вучні — музычныя ўнукі У. Харытонава: навучэнцы ССМШ пры БДК і студэнты кафедры духавых і ўдарных інструментаў кансерваторыі.

Віртуознасць, тэхнічная дасканаласць, што спалучаюцца з прыгажосцю тэмбра і вялікім мастацкім густам, паказалі многія з выканаўцаў. Але асабліва ўразілі выступленні Л. Ласоцкай, дыпламанта Усесаюзнага конкурсу; студэнтаў БДК Я. Віданава, С. Балыкі, Я. Гелера; навучэнцаў ССМШ С. Картэса, А. Груздзева... Аздобілі праграму флейтавыя ансамблі — квартэты, квінтэты, секстэт, якія цудоўна выканалі пералажэнні «Вячэрняй серэнады» і «Музычнага моманту» Ф. Шуберта; «Музычную табакерку» А. Лядава і інш.

Л. ЛЯШЧЭВІЧ,
выкладчык аддзялення тэорыі музыкі музычнага вучылішча.

г. Маладзечна.

За пяць гадоў

Прайшло 5 гадоў, як пачалося сцэнічнае жыццё Струннага квартэта Беларускай дзяржаўнай філармоніі, калі ўпершыню мінчан парадавала добрая сыгранасць, высокі тэхнічны ўзровень і сталасць маладых выканаўцаў. Мінуў час, пазначаны ўпартай працай, улюбёнасцю ў сваю далікатную прафесію, удасканаленнем ведаў, папаўненнем рэпертуару складанымі творамі класічнай і сучаснай музыкі. Квартэт гастраляваў на Беларусі, знаёміў слухачоў з разнастайнымі праграмамі, несучы высокую культуру і густ, дорачы слухачам хвалюючыя хвіліны радасці ды і гонару за сваіх музыкантаў — усе ж удзельнікі квартэта скончылі Беларускую кансерваторыю.

Згадваю іх выступленне пад час фестывалю «Мінская вясна». Канцэрт прайшоў з вялікім поспехам, пад гром апладысментаў. Людзі слухалі з захапленнем. Выканаўцаў выклікалі на сцэну па некалькі разоў, адорвалі кветкамі, дзякавалі. У ансамблі арганічна раскрыліся і індывідуальныя магчымасці музыкантаў: Ігара Астроўскага (1-я скрыпка), Сяргея Громава (2-я скрыпка), Юрыя Крылова (альт), Ільі Жукоўскага (віяланчэль). Пры выкананні складанай музыкі XX стагоддзя Д. Шастаковіча, К. Шымаsłоўскага і Б. Бартака выявілася высокае майстэрства, артыстызм квартэта.

На жаль, у горадзе амаль не было належнай рэкламы, афіш гэтага канцэрта, з-за чаго многія прыхільнікі жанру абмінулі сустрэчу са струнным квартэтам БДФ.

Пяць гадоў — гэта многа ці мала для такіх дасягненняў, якіх дабіліся нашы музыканты? Дык пажадаем ім далейшых поспехаў!

А. ГРЫШКОВА.

Трапяткія гукі рамансa

Рамансa — невыказнае хараство музыкі і слова. Гэта тэатр паэта, кампазітара і выканаўцы ў адной асобе. Мастацтва рамансa гаворыць само за сябе зліццём высокай паэзіі і музыкі.

У такой уладзе гармоніі верша і «стройных октав» знаходзіліся сэрцы гараджан, што сабраліся ў ДК прафсаюзаў на гэты вечар. А між тым, стваральнікі літаратурна-музычнай кампазіцыі нават сумняваліся, што рускі рамансa збярэ публіку, тым больш, было гэта пасля правядзення двухгадзіннай канцэртнай праграмы...

Прагучалі першыя акорды рамансa А. Абазы на тэкст І. Тургенева «Утро туманное» — і цуд здзейсніўся! У імправізаванай гасцёўні ўстанавілася атмасфера яднання думак, атмасфера даверу і дабра паміж аматарамі рамансa і артыстамі Брэсцкай абласной філармоніі.

Рускі рамансa — феномен рускай нацыянальнай культуры, які, аднак, мае ўласцівасць выходзіць за рамкі гэтай культуры ў асобным чалавечым лёсе. Таму, нягледзячы на вострыя сучасныя праблемы, ад якіх кругам ідзе галава, застаецца ўсё-такі месца для «ілюзіі прыгожага цяперашняга», што выяўляецца праз імкненне чалавека да музыкі і слова. Хочацца верыць, што семсот аматараў рамансa — гэта толькі малая частка чалавецтва, гатовага вярнуцца да страчанага адчування дабра праз магію гуку і слова. Мо і сапраўды — «Прыгажосць уратуе свет!»

У. ЯШЧУК.

г. Брэст.

Сустрэча прынесла радасць

Вялікай радасцю для навучэнцаў і педагогаў нашай музычнай школы была сустрэча з салісткай ДАВТа БССР заслужанай артысткай рэспублікі Людмілай Колас. Аматары мастацтва ведаюць яе як выканаўцу вядучых партый опернага рэпертуару.

На гэты раз спявачка парадавала слухачоў выкананнем камернага рэпертуару. Яе прыезд у маленькі Слонім—прыемная нечаканасць і радасць для сапраўдных аматараў музыкі. У XVIII стагоддзі ў нашым горадзе паспяхова працаваў оперны тэатр пры двары гетмана Агінскага, дзядзькі вядомага кампазітара, ставіліся оперы і балеты, была музычная і балетная школы, якія рыхтавалі артыстаў для трупы. Слонім быў адным з буйных культурных асяродкаў не толькі Беларусі, а і Еўропы.

У гутарцы са слонімскімі слухачамі і юнымі музыкантамі Л. Колас заўважыла: «Вельмі шкада, што Слонім страціў сваю ролю аднаго з вядучых культурных асяродкаў Беларусі. У вас так многа людзей, якія любяць оперу, што свой оперны тэатр для вас быў бы дарэчы. На жаль, відаць, гэта толькі цудоўная мара...»

А. МАСЛЯНІЦЫН,
выкладчык музычнай школы.

г. Слонім.

ШЛЯХ ДА «СВЕТЛАГА БУДУЧАГА»

(Пачатак на стар. 5).

бавальнасць за стан працоўнай дысцыпліны, правапарадку, маральна-псіхалагічнага клімату. І вось што цікава. Адзначаючы непатрабавальнасць, пасіўнасць партыйнага апарату горада, вышэйстаячы орган сам дэманструе тое ж самае, прымаючы вось такое рашэнне: абавязаць гарком партыі ажыццявіць меры па далейшай дэмакратызацыі работы з кадрамі.

Сёння ўрад рэспублікі спрабуе разабрацца ў прычынах зніжэння многімі прадпрыемствамі аб'ёмаў выпуску тавараў народнага спажывання, раздзімання цэн, шукае шляхі, як спыніць прамысловыя здзелкі, а проста кажучы, спекуляцыю, якая прыняла шматгаліновы характар. Як спыніць неапраўданы працэс росту грашовых даходаў насельніцтва (з яго я б хацеў выключыць простых працаўнікоў — у іх зарплата не расце), няспынную безгаспадарчасць літаральна ва ўсіх сферах вытворчасці, разгул злачыннасці? Прычыны гэтых негатыўных з'яў можна вытлумачыць многім. Але зразумела адно: да таго часу, пакуль сярод шматлікай наменклатуры, што зраслася на глебе сваяцкіх, сяброўскіх «лазневых» і іншых «вузаў», будзе панаваць атмасфера кругавой зарукі, усёдаравальнасці, да бяздарных кіраўнікоў, якія зарваліся, будуць прымацца меры тыпу «ўказаць», «звярнуць увагу», нічога, дарагія таварышы, у нас не атрымаецца. Без сапраўднай дысцыпліны, найстражэйшай патрабавальнасці за даручаную справу будзе працягвацца і дэградацыя эканомікі, і разгул анархіі, і падзенне маралі, і грамадска-палітычны хаос.

НА ДВАРЫ — пяты год перабудовы, але і сёння людзі здольныя думаць і дзейнічаць нешаблонна, творчыя, ініцыятыўныя часта адцясняюцца на абочыну з дарогі, па якой пад зялёнае святло рухаюцца тыя, хто адзначаны старанным паслушэнствам і дагаджэннем, хто прайшоў гэтую школу ў камсамольскім і партыйным апараце. Часта гэтыя людзі ведаюць наперад, якія пасады і дзе займуць яны праз год-два, як будуць расці далей. Памятаю, гадоў 15 таму знаёмы работнік ЦК камсамола рэспублікі выхваляўся, што ў будучым яго чакае як мінімум палкоўніцкае званне ў органах міліцыі. Ведаючы, якім «божым дарам» ён валодае, я засумняваўся. Але была яго праўда.

У гэтым корань многіх сённяшніх бед грамадства. Спецыялісты, здольныя кіраваць усімі і ўсім — ад міліцыі да атамнай энергетыкі, — давялі нас да Чарнобыля, да хаосу ў эканоміцы, на іх сумленні — шэрасць нашага жыцця, нацыянальная варожасць, азлобленасць людзей.

Увесь свет у жаху ад трагедыі ў Закаўказзі. Ці можна было яе пазбегнуць? Вырашыць праблемы рэгіёна мірным шляхам? Думаю, так. Але для гэтага яшчэ ў зародку канфлікту туды трэба было паслаць іншую армію — ідэалагічную. Паслаць столькі яе байцоў, колькі там сёл, аулаў, гарадскіх кварталаў. І няхай у кожным яны кватаравалі б тыдзень, месяц, але да таго часу, пакуль не згладзілі б спрэчкі. Для партыі гэта быў бы своеасаблівы экзамен на права называць сваіх членаў ідэалагічнымі байцамі, якое апошнім часам мала чым падмацоўваецца. У свой час, успомнім, бальшавікі менавіта такім метадам здолелі прыцягнуць на свой бок цэлую царскую армію і перамагчы.

Камандная сістэма паслала туды танкі і верталёты, прадэманстраваўшы ў каторы раз сваю жорсткасць і бесчалавечнасць. Чаму так здарылася? Не буду гадаць — дала сябе адчуць прыхільнасць апарату праверанымі у такіх выпадках метадам, не вынайшлі іншых, але гэты факт яшчэ раз выстаўляе на авансцэну думку: адміністрацыйны апарат у цяперашнім выглядзе не апраўдвае сябе, патрэбна рашучая яго ломка. Новы час, новае мысленне грамадства, урэшце, вопыт развіцця іншых краін патрабуюць іншай структуры кіравання, іншых кадраў.

Вось ужо шмат гадоў мяне, напрыклад, мучыць такая «ерэсь»: навошта ў нашай рэспубліканскай кіраўніцкай структуры абласное звяно. З'яўляючыся «перадатачным» паміж рэспублікай і раёнам, яно за апошнія гады абрасло вялізнай колькасцю ўсялякіх кантор і сёння цалкам капіруе цэнтр. Тут свой «белы дом», поўны асартымент «міні-міністэрстваў», свае вартаўнікі правапарадку. Сваё няпростае пытанне я задаваў на розных узроўнях. Многія пагаджаліся: маўляў, можна і без гэтага звяна, але, ведаеце, неяк нязвычна. Ды ці мала што?

Што ж, для мяне асабіста тут усё зразумела. Сіла і жывучасць каманднай сістэмы — у шматлікасці яе звёнаў. Адчуўшы рэальную пагрозу скарачэння, яе апарат імгненна перамяшчаецца або па вертыкалі, або па гарызанталі. Успомнім апошняе скарачэнне рэспубліканскіх міністэрстваў і ведамстваў. Хіба хоць адзін чыноўнік пазбавіўся свайго месца? Хіба хто толькі з тых, што «не дагаджалі». Частка іх адразу ж «прасела» ўніз — у абласныя інстанцыі, для тых, каму не знайшлося там месца, тэрмінова сфарміраваліся новыя падраздзяленні «пад соусам», натуральна, неабходных рэарганізацый. Тут вопыт у апарату унікальны!

Празмерная шматпрыступчатасць кіравання для адміністрацыйна-каманднай сістэмы зручная і тым, што яна ў выніку ні за што ніколі не адказвае. Хто, назавіце, з яе апарату вінаваты ў тым, што наша некалі сінявокая Беларусь ператворана ў прамысловы палігон, зону неўтаймаванага будаўніцтва хімічных монстраў? Хто вінаваты ў спусташэнні Палесся, гэтага унікальнага прыроднага ландшафту, у ператварэнні соцень рэк у сцёкавыя канавы ядахімікатаў, у знікненні тысяч вёсак, у якіх адзінымі жыхарамі засталіся састарэлыя людзі? У вакханаліі над помнікамі архітэктуры, што ўпрыгожвалі некалі нашы невялікія ўтульныя гарады і мястэчкі, а цяпер сталі безаблічнымі «райцэнтрамі»? Канкрэтных вінаўнікаў няма. Як тут не ўспомніць непераўзыдзенага Райкіна: «...пінжак пашылі Мы».

Абласное звяно сёння — гэта і «ціхае» месца, дзе даседжваюць перадпенсійныя гады многія першыя асобы з раёнаў, «адбываюць» свае тэрміны некаторыя саноўныя «штрафнікі», праходзяць своеасаблівую стажыроўку вылучэнцы «наверх».

Аднак работнікі абласнога звяна зусім не гультаі. Сказаць так будзе яўным паклёпам. Іншы раз яны нават шмат працуюць, але... робяць не сваю справу, а часцей — гэта проста сізіфава праца.

Нядаўна адзін вясковы сваяк папрасіў мяне пацікавіцца ў Мінскім аблсабесе, як там яго пенсійнае пытанне. Справа ў тым, што ён аддаў у раён заяву з просьбай павысіць яму мінімальную персанальную пенсію. Адтуль накіравалі паперы ў вобласць, але вось ужо некалькі месяцаў адказу яму ўсё няма. Вось ён і хвалюецца. «Вашаму сваяку дабавілі да пенсіі пяць рублёў, — сказалі мне ў аблсабесе. — А што доўга, самі бачыце, колькі ў нас папер...»

Ці можна было вырашыць пытанне гэтага чалавека ў раёне? Менавіта тут яго і трэба было вырашаць, — тут, дзе людзей ведаюць лепш. Упэўнены і ў тым, што кваліфікацыя работнікаў райсабеса гэта дазваляе рабіць. Але каб так было (а гэта зручней і кліентам), трэба перадаць гэтыя правы ў раён. Тое, што імі сёння карыстаецца «далёкі дзядзька» — абсурдна і нельга вытлумачыць. Як і невытлумачальнае існаванне іншых абласных кантор, як бы яны ні называліся. Хіба нельга, скажам, Дзяржаграпрому рэспублікі напрамую выходзіць на раён? Сродкі сувязі, урэшце, прафесіяналізм яго спецыялістаў дазваляюць аператыўна і якасна давесці туды любую інфармацыю, гэтак жа наладзіць і адваротную сувязь.

А ўявіце, якія сродкі сэканоміла б рэспубліка, ліквідаваўшы гэта паразітуючае звяно каманднай сістэмы?

І яшчэ адно пытанне, якое ўзнікае ў сувязі з гэтай праблемай. Вярхоўны Савет краіны прыняў законы аб уласнасці, аб мясцовым самакіраванні. Мне асабіста незразумела, як прынцыпы гэтых законаў можна будзе ўціснуць у існуючую цяпер кіраўніцкую структуру рэспублікі. Раён, стаўшы паўнаўладным гаспадаром сваёй тэрыторыі і ўладальнікам практычна ўсяго, што на ёй размешчана, будзе мець у руках усе рычагі для сапраўднага самакіравання. Што пры такой сітуацыі застанецца вобласці? Пытанне вельмі актуальнае.

ЧАМУ Ж, нягледзячы на прасвятленне, мы працягваем усё яшчэ жыць як і раней — зноў верым чарговым абяцанням наладзіць наша жыццё ўжо ў бліжэйшым будучым, хоць гэта не што іншае, як свайго роду індульгенцыя для «абяцалкіных», якая дазваляе ўседзець ім яшчэ нейкі тэрмін? Адчуваем сябе як пад наркозам, слухаючы хітрыя прамовы пра сацыяльную справядлівасць і ліквідацыю наменклатурных прывілей. Шалёна, іншага слова цяжка падабраць, нападаем на кааператараў, якія бачым усе жулікі і падпольныя мільянеры, пры гэтым спакойна пазіраем на беднасць адзінокіх састарэлых людзей, што жывуць побач з намі. Маўчыць наша грамадскае сумленне, калі непасрэдны начальнік паводзіць сябе па-барску, грубы з людзьмі, злоўжывае службовым становішчам. Затое стараемся, калі трэба «асудзіць», а то і выгнаць з калектыву таго смельчака, хто паўстаў супраць гэтага.

Нядаўна апынуўся ў гасцях у старога прыяцеля. І вось якую расказаў ён мне гісторыю. Іх дом будаваўся ў свой час для няпростых жыхароў. Усё ў ім было па асаблівым праекце. Напярэдадні засялення тайна раскрылася, у выніку шэраг кватэр давялося аддаць законным чаргоўцам. Але пасялілі іх на верхніх паверхах. І вось ужо амаль дзесяць гадоў яны сядзяць на водным пайку, хоць куды толькі і каму ні скардзіліся. Адміністрацыйная сістэма жорстка помсціць тым, хто асмеліўся выступіць супраць яе няпісаных законаў.

Але характэрнае ў гэтай гісторыі іншае. Мае знаёмыя, пераканаўшыся ў бясплённасці «блуканняў па інстанцыях», адважыліся адмовіцца ад аплаты камунальных паслуг. Ведаючы, што адзін у полі не воін, абышлі суседзяў, хто, як і яны, бегаюць з вёдрамі на ніжнія паверхі, з прапановай падтрымаць іх «пачын». Нецэе праз тыдзень у іх кватэры чуецца тэлефонны званок: «Калі вы будзеце займацца падобнай прапагандай,— папярэдзіў іх мужчынскі голас,— можаце апынуцца ў жыллі. За пляцідь вам увогуле не спатрэбіцца»... Вось якія мы яшчэ сёння.

Не вельмі даўно давялося быць сведкам даволі рэдкага выпадку. У адной з вёсачак Міншчыны доўгі час у дрэнным стане была вуліца. Вясной і восенню яна затаплялася вадою, летам ад праходзячых па ёй аўтамашын і трактароў пыліла так, што і хаты, і агароды сталі белымі. Людзі звярталіся ў сельскі Савет, да старшыні калгаса, у раён, але іх не «чулі». Тады яны перакапалі вуліцу і не пусцілі па ёй транспарт. І што вы думаеце? Імгненна з'явілася тэхніка, вуліца «апранулася» ў асфальт.

Цяперашняя адміністрацыйна-камандная сістэма, нягледзячы на яе ўяўную маналітнасць, баіцца нават голасу асобнага чалавека, асабліва яго супрацьўльнасці, бунтарства. А калі гэты голас зліваецца ў хор, супрацьўляемасць і бунтарства ў хвалю гневу і абурэння, усе дзець яе прадстаўнікам нават за дубовымі кабінетнымі дзвярыма не заўсёды ўдаецца. Сёння гэта ўжо стала неаспрэчнай ісцінай, якая знаходзіць часам драматычнае пацвярджэнне. Успомнім хоць бы адстаўкі партыйных лідэраў у Валгаградзе, Цюмені, Чарнігаве...

На наша шчасце (а можа, і няшчасце), падобныя ўспышкі народнага абуджэння і актыўнасці пакуль не закранулі нашу ўвогуле ціхую ў гэтым плане рэспубліку. Але не задумацца ўсім нам, а ўжо тым больш апарату над характарам гэтых падзей, не зрабіць урокі было б яўнай блізарукасцю. Спадзявацца ж, што, маўляў, пранясе, нас не закране гэтая хваля абнаўлення — памылка. Падобныя працэсы адваротнага ходу не маюць.

Перадвыбарчую кампанію, якая прайшла ў рэспубліцы, партыйны і савецкі апарат, трэба прызнаць, выйграў. У ліку прэтэндэнтаў на дэпутацкія мандаты значна больш было начальства, тых, каго мы адносім да адміністрацыйна-каманднай сістэмы. Што ж. Няхай гэта будзе на нашым сумленні. Не змаглі мы перамагчы ў сабе звыклую нясмеласць і паслушэнства, калі нам навязвалі «патрэбных» кандыдатаў. Але ці можам мы сцвярджаць, што ўсе яны кар'ерысты, функцыянеры, гатовыя не на жывот, а на смерць біцца, ахоўваючы рубяжы гэтай сістэмы? Сумнівельна. Вельмі імклівы бег нашага часу, вельмі вялікую цану даводзіцца плаціць за выдаткі і супярэчлівасці ў перабудоўчых працэсах, каб пасіўна сузіраць непаваротлівасць, безыніцыятыўнасць, старое мысленне чыноўнікаў большасці рэспубліканскіх структур, што заседзеліся ў службовых крэслах.

На выбары народ ускладаў вялікія надзеі. Сёй-той выбарчую кампанію называў ледзь не апошнім шансам на змены ў нашым жыцці. Што ж, ад таго, якую «каманду» беларускіх парламентарыяў выбралі, залежыць вельмі многае. У першую чаргу — ход перабудовы. Спыніць яе, нават пры самым кансерватыўным саставе дэпутацкага корпуса, нельга. Народ гэтага ўжо не дапусціць.

Прэс-служба Міністэрства культуры БССР паведамляе

З нагоды юбілею Ф. Скарыны

Савет Міністраў рэспублікі прыняў прапанову Міністэрства культуры БССР аб правядзенні грашова-рэчавай латарэі з нагоды 500-годдзя беларускага асветніка і першадрукара Ф. Скарыны. Яна выпускаецца на суму 2, 5 млн. рублёў, кошт аднаго білета—50 капеек.

Распаўсюджванне грашова-рэчавай латарэі павінна садзейнічаць пачуццю асабістай адказнасці за чалавека, за адналенне і развіццё нацыянальнай культурнай спадчыны, якой сёння неабходна ўсенародная падтрымка і непасрэдная матэрыяльная дапамога. Сродкі ад рэалізацыі латарэі будуць накіраваны на папаўненне рахунку рэспубліканскага фонду развіцця культуры і мастацтва. Іх мяркуецца выкарыстаць для фінансавання рэстаўрацыі музейных рэліквій, гістарычных помнікаў духоўнай культуры, якія маюць непасрэдныя адносіны да жыцця вялікага сына беларускага народа.

Тыраж розыгрышу латарэі адбудзецца 7 верасня ў Полацку ў час правядзення юбілейных урачыстасцей на радзіме Ф. Скарыны.

Свята духавой музыкі

Адбылося пасяджэнне арганізацыйнага камітэта рэспубліканскага агляду-конкурсу духавых аркестраў і свята духавой музыкі, якое пройдзе ў канцы чэрвеня—пачатку ліпеня г. г. у Мінску і будзе прысвячацца вызваленню Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Такія агляды-конкурсы адбыліся ва ўсіх абласцях рэспублікі, на якіх вызначаны лепшыя калектывы, якія і прымуць удзел у свяце.

На пасяджэнні аргкамітэта абмеркаваны арганізацыйныя, творчыя і фінансавыя пытанні, звязаныя з падрыхтоўкай і правядзеннем агляду-конкурсу. Разгледжаны сцэнарый правядзення свята і план мерапрыемстваў, якія будуць праходзіць у беларускай сталіцы на плошчах і праспектах, каля абеліскаў і помнікаў, дзе адбудзецца гарадскі танцавальны баль і заключны канцэрт зводных духавых аркестраў абласцей рэспублікі.

Б. ПЕРНІКАЎ.

У рэвізійнай камісіі Саюза пісьменнікаў Беларусі

Як ужо паведамлялася, на X з'ездзе СПБ была выбрана рэвізійная камісія. У новы яе склад увайшлі пісьменнікі У. Верамейчык, В. Гігевіч, М. Гіль, А. Гардзіцкі, К. Жук, К. Камейша, Г. Кісялёў, В. Коўтун, А. Камароўскі, У. Ліпскі, А. Ліс, М. Мятліцкі, А. Пяткевіч, В. Рагойша, У. Скарынкін, І. Саламевіч, У. Сіўчыкаў, П. Ткачоў, М. Тычына, У. Федасеенка, М. Чаргінец, В. Шніп, Э. Ялугін. Нядаўна адбылося першае, арганізацыйнае пасяджэнне камісіі, на якім абралі старшыню, разгледзелі асноўныя накірункі працы на бліжэйшы час. Старшынёй рэвізійнай камісіі СПБ стаў В. Рагойша.

Алесь КАСКО

●

Хлопцы мае — белыя вароны.
Горад азірнецца — уздыхне
ці пагардай, быццам з-пад кароны,
з-пад брыля праніжа, не зміргне.

Не адвернуцца, ды дзе ў закутку,
ля глухое шэрае сцяны,
сціснуць скроні ў роспачы і смутку...
Белізна — з адценнем сівізны.

З-за сцяны нярэдка далятаюць
і да іх былыя галасы:
«Дзе ж улады? Ці варон страляюць?»
Не страляюць... Новыя часы!

Не баяцца брудных нагавораў:
мужныя, ачысцяцца ў вяках;
не ўваскрэсне, бог дасць, хіжы воран,
не спародзіць болей «варанка».

Толькі мала іх, яшчэ так мала...
Ім у тлумных вулках гарадскіх,
у перанаселеных кварталах
хочацца падобных да саміх.

Бліснe вера ў сэрцах іх збалелых —
весялеюць позіркі ва ўсіх,
і тады на вулках белым-бела,
светла скрозь на Белай іх Русі.

Свежы снег айчынны край палоніць,
росны май расквечвае сады?..
Хлопцы мае —белыя вароны—
ані з кім не розняцца тады.

Магчымыя рэвалюцыянеры

Перабудоўваць — а хоць паў-Зямлі! —
ці мала які
сёння ўзяўся б заўзятар.
Адно каб надзейнае крэсла далі,
прыслугу ў спаднічках,
слугу ў шынялі
і дадалі сотні тры да зарплаты...

Апошнія хвіліны Ігната Грынявіцкага

Ідзіце!.. Датрываю муку
адзін, без крыўды на сяброў.
Хай застаецца мая кроў
на жорсткім пецярбургскім бруку.
Сумленнем чысты перад богам,
я праўды ведаю цану.
Дык не пытайцеся, чаму
падняў руку я на «самога».
Тупая царская пыхлівасць
нікчэмней за халопскі лёс.
Хто да канца свой крыж пранёс,
таму адзін цар — справядлівасць.
А там... на цёмнай Беларусі...
яшчэ ўсё верыць мой народ.
Няхай! І там настане год,
які паўстаць яго прымусіць.
Магчыма, сведчыць потым буду
я, мёртвы, святасць, моц яго.
А вы... вы з ім не аднаго
змагчы патрапіце прыблуду.
Ідзіце!.. Абмінаць мусова
мясціну гэтую царам,
а кроў — хоць кропля — будзе вам
свяціць журботна і сурова.

З мастакамі на эцюдах

Горам прыйшло адкрыццё:
самыя важкія словы
вечныя трацяць асновы...
Фарбы! Пра што маўчыцё
над краявідам суровым?

Сеем, кахаем нанова,
але сядзіць, бы асцё,
розгалас палешуковы:
як нам вярнуць пачуццё,
што гэты край не часовы?

Скончыўся дождж прамянёвы,
звяла ў зародку дзіцё...
Знак ненадзейнай аховы —
цёплы сюжэт мастаковы:
жыта, жанчына, жыццё.

Пасляваенная балада

На сваіх усё руках:
сена ў копы — па імхах,
дровы ў санках — па лядку,
рэдка дзетак — па садку.

Рукі-ручанькі баляць:
і касіць самой, і жаць.

На сваіх усё руках:
ткаць і прасці — па дварах,
за ручнік — па медзяку,
па слязіне — на шчаку.

Рукі-ручанькі баляць:
ні прасіць, ні жабраваць.

На сваіх усё руках:
вестку — мужу ў Салаўках,
хлеб — матулі на палку,
хрэст — на картачку ў кутку.

Рукі-ручанькі баляць:
гора горам не падняць.

На сваіх усё руках:
дзетачак — па дактарах,
а самой — па скразняку
то ў палях, то на таку...

Рукі-ручанькі баляць:
цяжка свечачку трымаць.

●

Мудрыя маладыя творцы
грэбліва пазбягаюць
уздыбленых вуліц,
здратаваных газетных загонаў,
расплаўленых тэлеэкранаў —
таго, што нявартае
богаабраннікаў.
Іх кватэрны зацішак
дыхае наканаванасцю —
паказацца аднойчы народу
ў геніяльных «Аблавах»,
і «Знаках бяды», і «Сотнікавых»...
А пакуль што
мудрыя маладыя творцы
паблажліва ставяцца
да пілігрыма ўздыбленых вуліц,
ратая газетных загонаў,
сізіфа нясцерпных пытанняў
Васіля Уладзіміравіча Быкава.
І ён, трэба думаць,
вельмі ж усцешаны
найсправядлівейшым падзелам
беларускае працы.

Дзіцячыя ахвяры

Калі на двары ўсё цяплей
і скрозь мільгацяць матылькі,
мне бачацца душы дзяцей,
вунь тая — уласнай дачкі.

І што мне вясновы твой такт,
зямля, з тваім ладам усім!
Дачка не магла проста так
пакінуць мяне назусім.

Таму ў мяне столькі любві
да веселуна-хлапчука,
што ловіць — не ў сіле злавіць
маленечкага матылька.

Спаткаюцца, пэўна, яны
не тут, не цяпер — а калі
пазбудуся ўрэшце віны,
якую прыняў ад зямлі...

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА»

Развагі пра манапалізм у навуцы

Сямён ПАДОКШЫН,
доктар філасофскіх навук

У ДАДЗЕНАЙ публікацыі размова пойдзе не столькі аб добра вядомай спробе прафесара Л. С. Абэцэдарскага ўмацавацца ў якасці манапаліста ў беларускай гістарычнай навуцы, колькі аб свабодзе як фундаментальнай уласцівасці, асноватворным прынцыпе ўсякай, у тым ліку і навуковай, творчасці, а таксама аб тых сумных выніках у духоўным жыцці грамадства, у культуры і навуцы, да якіх прыводзіць дэфармацыя, парушэнне, скажэнне гэтага прынцыпу. Карацей кажучы, наш нарыс не столькі пра Л. С. Абэцэдарскага — канкрэтнага чалавека і вучонага, колькі пра тую дэфармаваную пазіцыю ў духоўным жыцці грамадства, беларускай навуцы, якую ён прадстаўляў. Думкі і ацэнкі, якія змяшчаюцца ў маёй публікацыі, не прэтэндуюць на ісціну ў апошняй інстанцыі. Яны адкрытыя для крытыкі. Мала таго, я запрашаю да актыўнага, зацікаўленага абмеркавання праблемы, якую я закрануў.

Паняцце «абэцэдаршчына» ўжо даўно лунала ў паветры навуковага і культурнага жыцця нашай рэспублікі, аднак само гэтае слова было вымаўлена параўнаўча нядаўна, наколькі памятаю, на старонках газеты «Літаратура і мастацтва». Не буду займацца высвятленнем, каму належыць прыярытэт у яго вынаходніцтве, але, здаецца, яно нарадзілася ў пісьменніцкім асяроддзі. «Абэцэдаршчына», на мой погляд, вельмі ёмістае паняцце, даволі ўдалае і актуальнае, асабліва ў нашы дні, калі пераглядаецца не толькі змест савецкай гуманітарнай навукі, але і спосаб, метад яе стварэння.

Але... аўтары, якія ўвялі гэта паняцце ў літаратурны зварот (дазволю сабе каламбур) сказаўшы «А», не сказалі «Б» і «Ц», гэта значыць, яны далі імя з'яве, але не высветлілі сутнасці гэтай з'явы, што — галоўнае. Асабліва цяпер, калі беларуская культура, гуманітарная навука перажываюць перыяд радыкальнага абнаўлення, а ў шэрагу выпадкаў і свайго другога нараджэння і станаўлення, калі неабходна пазбавіцца ўсяго таго, што ў ранейшыя (мінулыя) часы было крыніцай дэфармацый і застою ва ўсіх галінах.

Дык што ж такое «абэцэдаршчына»? Былыя студэнты Лаўрэнція Сямёнавіча сцвярджаюць, што ён з'яўляўся добрым лектарам. Я таксама неаднаразова слухаў яго публічныя выступленні і павінен сказаць — яны рабілі моцнае эмацыянальнае ўражанне. Л. Абэцэдарскі, як вядома, быў даследчыкам беларускай гісторыі XVI—XVII стст., аўтарам некалькіх манаграфій шматтомнай «Гісторыі Беларускай ССР», школьных падручнікаў па гісторыі БССР і інш.

На мой погляд, асноўная загана Л. Абэцэдарскага як вучонага заключаецца ў тым, што ён вельмі часта ішоў у сваіх даследаваннях не ад факта, а ад зададзенай канцэпцыі. На гэтым памылковым шляху ён быў вымушаны рабіць тое, што разбурае асобу вучонага: падганяць гістарычныя факты пад загадзя сканструяваную схему, а ўсё, што супярэчыць гэтай схеме,—адкідаць або не прымаць у разлік. Дзеля справядлівасці варта сказаць, што гэтым грашыў не ён адзін, але ён з'яўляўся найбольш тыповым прадстаўніком даследчыкаў такога роду.

Я не прэтэндую на вычарпальны гістарыяграфічны аналіз навуковых поглядаў Л. С. Абэцэдарскага, хоць патрэба ў такім аналізе вельмі наспела. Часткова гэта ўжо робіцца. Маю на ўвазе, напрыклад, публікацыі М. Біча «Канцэпцыя праўды» («ЛіМ», 9.IX.1989), А. Грыцкевіча «Прынцыпы і факты» («ЛіМ», 29.IX.1989) і інш. Лічу, што аналіз прац Л. Абэцэдарскага не павінен зводзіцца да агульнага адмаўлення яго доследных вынікаў. З аднаго боку, належыць высветліць тое, што ён унёс пазітыўнага ў беларускую гістарычную навуку, з другога — у чым ён памыляўся, але галоўнае, што ён наўмысна (знарок) скажаў, свядома фальсіфікаваў, кіруючыся як кан'юнктурнымі, так і кар'ерысцкімі меркаваннямі. Бо, калі ненаўмысная памылка ў навуцы не заганная, то свядомая, злонаўмысная фальсіфікацыя — гэта ўжо вялікі смяротны грэх. Нездарма лжывых гісторыкаў параўноўваюць з фальшываманетчыкамі.

Наўгад вазьму два даволі тыповыя прыклады «аргументацыі» Л. Абэцэдарскага. Вось як ён абгрунтоўвае свой тэзіс аб выключна літоўскім характары дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага. «У асобных выпадках, — піша ён у сваёй працы «У святле неабвержных фактаў» (Мінск, 1969), — буйныя беларускія феадалы, пераважна каталіцкага веравызнання, дапускаліся да высокіх урадавых пасад, але гэта не з'яўляецца сведчаннем, што Вялікае княства Літоўскае было беларускай дзяржавай. Вядома, што высокую ўрадавую пасаду падскарбія Вялікага княства Літоўскага (адпаведную пасадзе міністра фінансаў) у канцы XV — пачатку XVI ст. займаў яўрэй Аўрам Езофавіч Рабчыковіч, аднак было б недарэчна на падставе гэтага факта сцвярджаць, што у Вялікім княстве Літоўскім дзяржаўная ўлада належала яўрэйскім купцам і ліхвярам. Дзяржаўная ўлада ў Вялікім княстве Літоўскім заўсёды належала літоўскай феадальнай знаці». Такім, мякка гаворачы, сафістычным спосабам (сафізм — хлусня, мана, якая здаецца ісцінай) даказваць літоўскі і адмаўляць беларускі характар дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага — гэта значыць абсалютна не паважаць чытача, лічыць яго абмежаваным і прымітыўным.

А вось які «гістарычны прысуд» выносіць той жа аўтар Льву Іванавічу Сапегу, выдатнаму палітычнаму дзеячу і мысліцелю Вялікага княства Літоўскага: «Адным з укладальнікаў Трэцяга Літоўскага статута 1588 г. (а пісаць належала б — Статута Вялікага княства Літоўскага — але гэта скажэнне таксама наўмыснае, бо яно працуе на канцэпцыю Абэцэдарскага.—С. П.) быў Леў Сапега — буйны феадал, канцлер Вялікага княства Літоўскага, закляты вораг народных мас Беларусі. За ўдзел у паўстанні супраць уніі Сапега прыгаварыў да пакарання смерцю 120 жыхароў Віцебска. Ён вядомы і шмат якімі іншымі крывавымі расправамі над беларускімі сялянамі і гараджанамі. Рымскія папы Клімент VIII і Павел V усхвалялі Сапегу за тое, што ён прыкладаў усе свае намаганні, каб акаталічваць беларускі народ. Буржуазна - нацыяналістычныя фальсіфікатары гісторыі з замілаваннем усхваляюць яго як выдатнага дзеяча беларускай культуры за тое, што свае крывавыя законы і прыгаворы ён пісаў па-беларуску» (там жа, с. 53).

Сёння гэтыя вульгарна-сацыялагічныя разважанні чытаць смешна! Тут праўда свядома зблытана з відавочнай маной. Або Л. Абэцэдарскі быў пазбаўлены элементарнага пачуцця гістарызму, не ведаў даступных крыніц (а гэта было не так), у прыватнасці, вядомых прадмоў падканцлера Льва Сапегі да Статута Вялікага княства Літоўскага, у якім ён абгрунтоўваў ідэю прававой дзяржавы, і знакамітага ліста Сапегі ўніяцкаму архіепіскапу Іасафату Кунцэвічу, у якім канцлер ганіў (асуджаў) прымусовае схіленне беларусаў і ўкраінцаў да уніі, выступаў за свабодны рэлігійны выбар — або ён наўмысна фальсіфікаваў гісторыю, разлічваючы на «беспакаранасць», гэта значыць, на тое, што ў існуючых грамадскіх умовах яму не толькі ніхто не асмеліцца, але і практычна не зможа запярэчыць.

Цяпер, калі мы атрымалі шырокі і свабодны доступ да тэкстаў Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 года, а гэта значыць і да выдатных прадмоў Сапегі, — можна наглядна пераканацца ў тым, чаго варта вышэйпрацытаваная ацэнка Л. Абэцэдарскага.

І ўсё ж такі, на мой погляд, не гэта складае сутнасць паняцця «абэцэдаршчына». Ва ўмовах публічнасці і канцэптуальнага плюралізму кожная наўмысная дэфармацыя ісціны не выклікае сур'ёзнай небяспекі для навукі, паколькі яна недаўгавечная і нічога не можа прынесці аўтару, апрача канфузу, а ў лепшым выпадку — «герастратавай славы».

Дык усё ж, што такое «абэцэдаршчына»? А, можа, гэта сума асноватворных ідэй і канцэптуальных установак гісторыка Л. Абэцэдарскага — катэгарычнае непрыманне версіі аб балцкім субстраце ў фарміраванні беларускай народнасці, якая (г. зн., версія), на яго погляд, ёсць нішто іншае, як «хлуслівыя сцвярджэнні сучасных фальсіфікатараў

(Працяг на стар. 14—15).

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА»

(Пачатак на стар. 13).

гісторыі Беларусі», «элементарна непісьменныя выдумкі... прыхільнікаў антыкамунізма» (Л. Абэцэдарскі, «У святле неабвержных фактаў», с. 16); або яго перакананне, што тыя, хто абараняе пункт гледжання пра існаванне беларускай дзяржаўнасці ў эпоху Вялікага княства Літоўскага, — гэта «найміты амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў» (там жа, с. 38); або яго імкненне прыменшыць сувязі беларускай культуры XVI—XVII стст. з культурай Захаду («Ідэі заходнееўрапейскай рэфармацыі не знайшлі ды і не маглі знайсці ў Беларусі глебы для свайго развіцця» (с. 84); «І ў гісторыі кожнай галіны беларускай культуры таго часу на першы план выступае барацьба супраць заходняга ўплыву, звязанага з каталіцкай агрэсіяй»; «зусім відавочна, што амаль усе славутыя дзеячы беларускай культуры выраслі і загартаваліся менавіта ў барацьбе супраць уплыву каталіцкага Захаду» (с. 86); «час вызначальнага ўплыву каталіцкага Захаду на беларускую культуру быў часам яе заняпаду» (с. 94); або, нарэшце, яго ацэнка беларускага нацыянальна-вызваленчага руху XIX — пачатку XX ст. і газеты «Наша Ніва» і г. д.?!

Канешне, усё гэта кампаненты паняцця «абэцэдаршчына», але ж кампаненты другарадныя, не галоўныя, яны не вызначаюць сутнасць дадзенага паняцця. У нармальных творчых, дэмакратычных навуковых абставінах кожнай канцэпцыі можа быць супрацьпастаўлена іншая, альтэрнатыўная канцэптуальная ўстаноўка, і калі яна больш аргументаваная (а шэраг канцэптуальных палажэнняў Л. Абэцэдарскага грунтуюцца на тэндэнцыйна сабраных фактах), то і атрымлівае прызнанне ў розумах непрадузятых чытачоў, у навуцы ды ў грамадстве ў цэлым! І тут належыць адзначыць, што ў святле найноўшых даследаванняў многія сцвярджэнні і вывады Л. Абэцэдарскага сталі анахранізмам, захаваўшы сваю каштоўнасць хіба што дзеля гістарыяграфіі. Ніякай рэальнай небяспекі для навуковага прагрэсу яны не складаюць, калі, зразумела, не спрабаваць іх штучна рэаніміраваць ці прымусова ўкараняць у свядомасць народа, студэнтаў, вучняў.

Дык што ж такое, нарэшце, «абэцэдаршчына»? У чым заключаецца сутнасць дадзенага паняцця, яго, так сказаць, квінтэсенцыя? Мяркую, што падвёў чытача да спасціжэння сэнсу, які прысутнічае ў гэтым паняцці, а дакладней, з'явы даволі прыкметнай у нашым навуковым і культурным жыцці не толькі нядаўняга мінулага, але ж і сучаснага.

«Абэцэдаршчына», на наш погляд, гэта не столькі дэфармацыя гістарычных ведаў або зададзеная канцэпцыя, якая супярэчыць рэальным фактам гісторыі, колькі метад, спосаб самасцвярджэння ў навуцы, культуры, духоўным жыцці грамадства ў цэлым. Галоўнае ж у гэтым метадзе, спосабе — прэтэнзія на навуковую манаполію, імкненне да безумоўнай абсалютызацыі свайго пункту гледжання, надзвычайная нецярпімасць да альтэрнатыўных ідэй і думак. З усім гэтым непазбежна звязана спроба масіраванага падаўлення (заглушэння) сваіх навуковых апанентаў, аж да іх ідэалагічнай і палітычнай дыскрэдытацыі. Апошняе рабілася Л. Абэцэдарскім даволі проста, па вядомых ужо раней фармальна-лагічных правілах палітычнай барацьбы. Спачатку высоўвалася пасылка: такая канцэпцыя абгрунтоўваецца заходнімі вучонымі, якія, ва ўяўленні Л. Абэцэдарскага, усе без выключэння, з'яўляюцца «наймітамі амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў», «антыкамуністамі» або «буржуазна-нацыяналістычнымі фальсіфікатарамі». Потым прапаноўваліся другія пасылкі: некаторыя з нашых даследчыкаў часткова або цалкам падзяляюць дадзены пункт гледжання або нешта падобнае на яго, напрыклад, сцвярджаюць, што Вялікае княства Літоўскае з'яўлялася беларуска-літоўскай феадальнай дзяржавай. А адсюль вынікала, што апошнія з'яўляюцца свядомымі або несвядомымі памагатымі першых. Такая «логіка» пранізвае ўсю кнігу Л. Абэцэдарскага «У святле неабвержных фактаў». Такім вось чынам, без навуковай дыскусіі аўтар гэтай кнігі пераможна знішчаў сваіх рэальна існуючых або верагодных апанентаў і ўмацоўваўся на Алімпе беларускай гістарычнай навукі ў якасці яе заканадаўцы...

..У навуку я прыйшоў у пачатку 60-х. Гэта, як вядома, быў час «адлігі», калі паступова пачала ажываць наша грамадскае, культурнае, навуковае жыццё пасля доўгіх гадоў здранцвення і страху сталіншчыны. Тады мы, «шасцідзесятнікі», узрушаныя дакладам М. Хрушчова на XX з'ездзе КПСС, яшчэ не ведалі ўсяго таго, што ведаем сёння аб гэтым гістарычным перыядзе. Таталітарная каманднa-бюракратычная сістэма, якая фарміравалася з сярэдзіны 20-х гадоў і сцвярджала манапалізм як у палітыцы, так і ў эканоміцы, непазбежна прывяла да ўніtарызацыі і дагматызацыі ўсяго духоўнага жыцця савецкага грамадства. Менавіта ў гэты перыяд пачалі складвацца стэрэатыпы духоўных адносін, якія паступова сталі пануючымі ва ўсіх галінах культуры і навукі і ад якіх мы не можам канчаткова пазбавіцца і сёння: абсалютысцкія дамаганні на ісціну; нецярпімасць да іншадумства, альтэрнатыўнай ідэі і тэорыі; сцвярджэнне свайго пункту гледжання пры дапамозе «ідэалагічнай дубінкі», сацыяльна-палітычнай і маральнай дыскрэдытацыі сваіх апанентаў, імкненне прывязаць іх да рэакцыйных ідэалагічных і палітычных плыняў захаду; апеляцыя да дырэктыўных органаў і празрыстыя намёкі на неабходнасць адміністрацыйных вывадаў у адносінах да іншадумцаў; сацыяльная дэмагогія і бессаромнае абвяшчэнне сваёй персоны адзінай захавальніцай пануючых ідэалагічных каштоўнасцей і ідэалаў; стварэнне і прычэплiванне ўсялякіх ярлыкоў, якія былі або хлуслівыя, або нічога па сваёй сутнасці не азначалі, а часам, і проста не мелі ніякага сэнсу («меншавіцтвуючыя ідэалісты», «нацдэмы» і да т. п.).

Гэтая таталітарная сацыяльна-культурная сітуацыя як нельга лепш спрыяла актывізацыі «д'ябла самасцвярджэння». Менавіта ў гэты перыяд на паверхню выплываюць людзі амаральныя і беспрынцыпныя — кар'ерысты, якія імкнуцца да поспеху «любой ценой», прагныя да славы пасрэднасці, а то і проста гультаі або творча бездапаможныя дзеячы культуры і навукі. Грамадская атмасфера 30-х — пачатку 50-х гг. давала ім шырокія магчымасці для хуткага і лёгкага самасцвярджэння, палітычнай або навуковай кар'еры (прычым, без неабходнай і цяжкай працы, якая, як вядома, патрэбна для таго, каб заслужана зацвердзіцца ў навуковым ці мастацкім жыцці грамадства — дастаткова толькі выканаць «палітычны заказ», напісаць выкрывальны артыкул ці выступіць з адпаведнай прамовай на сходзе запалоханых вучоных або пісьменнікаў, хоць нярэдка многія з іх самі рабіліся ахвярамі свайго запалу)... І хоць пасля XX з'езда КПСС грамадская атмасфера істотна змянілася, але вось такі негатыўны сацыяльна-культурны вопыт ужо быў набыты і ён час ад часу даваў аб сабе знаць. Пасля кастрычніцкага (1964 г.) Пленума ЦК КПСС, а, магчыма, і раней, г. зн. з часу вядомага наведвання М. Хрушчовым мастацкай выстаўкі ў Манежы, на змену эпосе шумнага выкрыцця створанага намі куміра прыйшоў час яго ціхай, частковай рэабілітацыі і вяртання да некаторых характэрных для эпохі сталіншчыны метадаў рэгулявання духоўнага жыцця грамадства. Гэта адбылося і ў навукова-культурным жыцці Беларусі.

Л. Абэцэдарскі, наколькі мне вядома, не выступаў на навуковай ніве 30-х — пачатку 50-х гг., але, як паказалі наступныя падзеі, засвоіў некаторыя норавы гэтага часу. Сведчанне — яго публікацыі канца 50-х — пачатку 60-х гг. Далей — больш. У 1965 г. выйшла ў свет манаграфія А. Коршунава «Афанасій Філіповіч». На яе адгукнуўся часопіс «Полымя», змясціўшы рэцэнзію М. Прашковіча. Апрача іншага, у гэтай рэцэнзіі ў самым агульным выглядзе закраналася пытанне пра беларускую дзяржаўнасць у межах Вялікага княства Літоўскага, што выклікала энергічны пратэст Л. Абэцэдарскага на старонках таго ж часопіса. Ішоў 1966 год, яшчэ адчувалася свежае дыханне XX з'езда, а «эпоха застою» толькі-толькі пачыналася, і Інстытут гісторыі АН БССР па ініцыятыве Н. Каменскай вырашыў арганізаваць дыскусію з гэтай прычыны. Павінен сказаць, што гэта была цікавая дыскусія, у духу тых, якія сталі тыповымі праз дваццаць гадоў, у перыяд перабудовы. У час дыскусіі канцэпцыя Л. Абэцэдарскага сустрэла рашучыя пярэчанні з боку шэрагу навуковых супрацоўнікаў АН БССР і вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі (М. Алексютовіча, А. Мурнева, А. Грыцкевіча і інш.). На жаль, ні той, ні другі бакі не мелі дастатковых аргументаў для абгрунтавання свайго пункту гледжання, паколькі праблема дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага не была даследавана. Аднак манаполія Л. Абэцэдарскага была пахіснута.

Але ж не надоўга, паколькі час працаваў на яго, «эпоха застою» прагрэсіравала. Дзеля справядлівасці належыць сказаць, што Л.Абэцэдарскі праявіў зайздросную аператыўнасць у сцвярджэнні сваіх канцэптуальных поглядаў на беларускі гістарычны працэс, надрукаваўшы ў 1969 годзе ўжо цытаваную вышэй працу «У святле неабвержных фактаў». Менавіта ў ёй змешчана яго гісторыка-тэарэтычнае крэда, яго канцэптуальная ўстаноўка па пытаннях паходжання беларускага народа, дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага, беларускай культуры і рэлігійнага жыцця XVI—XVII стст., узаемаадносін Беларусі з Расіяй, Захадам і інш. Не буду падрабязна аналізаваць гістарычныя погляды Л. Абэцэдарскага, паколькі не ў гэтым сэнс маёй публікацыі. Скажу толькі, што па сваім характары гэта праца публіцыстычная, а не навуковая. Факты падбіраліся аўтарам тэндэнцыйна, падганяліся пад зададзеную канцэпцыю. Але ж самі па сабе канцэптуальныя ўстаноўкі Л. Абэцэдарскага не з'яўляліся сур'ёзнай перашкодай для развіцця беларускай гістарычнай навукі, наадварот, яны маглі б стымуляваць гэта развіццё, стаўшы прадметам дыскусіі, але ж пры ўмове: калі б быў выслуханы другі бок.

Але ж другі бок у сілу вядомых абставін не змог публічна выказацца. Праўда, праз некаторы час Інстытуту гісторыі АН БССР была запланавана тэма «Беларусь у складзе Вялікага княства Літоўскага». На працягу некалькіх гадоў была падрыхтавана праца, у якой, наколькі мне вядома, з прыватных размоў з яе былым кіраўніком Я. Карпачовым, праблема дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага вырашалася кампрамісна. Аднак гэтая праца не апублікавана і па сённяшні дзень.

Канцэптуальныя палажэнні Л. Абэцэдарскага набылі адыёзны характар у пік «застойнага перыяду». Яскравай праявай «абэцэдаршчыны» як духоўнага феномена гэтага часу з'явіўся яго артыкул «Нужны точные оценки», апублікаваны 17 мая 1973 г. у газеце «Советская Белоруссия».

За дзень да гэтага ў Аддзяленні грамадскіх навук АН БССР пад старшынствам акадэміка АН БССР К. Буслава ішло абмеркаванне першага тома шматтомнай «Гісторыі Беларускай ССР». Л Абэцэдарскі выступіў з крытыкай цэлага шэрагу трактовак гэтага выдання, якія разыходзіліся з яго канцэптуальнымі ўстаноўкамі. Аднак сваіх апанентаў ён слухаць адмовіўся і дэманстратыўна пакінуў залу.

Усё растлумачылася раніцай, калі выйшаў свежы нумар «Советской Белоруссии». У лепшых традыцыях вульгарнага сацыялагізму 30-х — пачатку 50-х гг. прафесар Л. Абэцэдарскі выкрываў шэраг аўтараў, у прыватнасці, пісьменніцу Вольгу Іпатаву, а таксама аўтара гэтых радкоў за тое, што яны ў сваіх творах асвятлялі жыццё і погляды выдатных мысліцеляў і культурных дзеячаў Беларусі — Ефрасінні Полацкай і Лаўрэнція Зізанія Тустаноўскага — якія, на «няшчасце», былі ў «злачыннай сувязі» з царквою, паколькі першая з'яўлялася манашкай, а другі — багасловам.

Вось некаторыя «перлы» з таго артыкула: «церковь — злейший враг науки и просвещения»; «Ефросинья Полоцкая была враждебна подлинной науке и подлинному просвещению»; «Ольга Ипатова выписала сусальный образ этакой княжны-демократки, томящейся от неудавшейся любви... Правда, Ольга Ипатова показывает, что смиренную монахиню время от времени, даже в преклонном возрасте, одолевают греховные помыслы»; «пересказ «житий святых», даже с гарниром любовной интриги... не отвечают ни задачам коммунистического воспитания молодежи, ни требованиям, которые предъявляются к историческому жанру художественной литературы»; «имя Ефросиньи Полоцкой всегда служило реакции»; «нельзя забывать, что и Мелетий Смотрицкий, и Лаврентий Зизаний и другие защитники православия прежде всего были богословами, стремившимися упрочить господство своей церкви над народными массами. Всякая идеализация этих защитников феодально-религиозной идеологии является в то же время и идеализацией церкви, преступления которой перед разумом, перед наукой, перед человечеством слишком велики». І гэта пісалася ў 1973 годзе!

Аўтар гэтых радкоў зрабіў такую спробу: склаў пісьмовае абвяржэнне поглядаў Л. Абэцэдарскага, выказаных у артыкуле «Нужны точные оценки», і азнаёміў з імі партыйны сход Інстытута філасофіі і права АН БССР, а таксама акадэміка-сакратара Аддзялення грамадскіх навук АН БССР К. Буслава і дырэктара Інстытута філасофіі і права АН БССР П. Пузікава, якія, дарэчы, пагадзіліся з маімі аргументамі, але параілі не пісаць вышэй, паколькі Л. Абэцэдарскі карыстаўся даверам у рэспубліканскіх дырэктыўных органаў — як кансультант па пытаннях беларускай гісторыі.

Дарэчы, аб дырэктыўных органах. На мой погляд, палітычнае кіраўніцтва ў сваіх ацэнках не павінна арыентавацца на той ці іншы навуковы аўтарытэт. Асабліва на тых вучоных, якія намагаюцца быць «большымі «каталікамі, чым сам Папа», імкнуцца, як Тарэлкін, ісці «паперадзе прагрэсу», падкрэслена дэманструюць сваю ідэалагічную і палітычную адданасць (часцей за ўсё за гэтым хаваецца элементарны кар'ерызм і прымітыўны сервелізм).

Я зрабіў спробу прааналізаваць погляды Л. Абэцэдарскага ў газеце «Советская культура», але спроба з публікацыяй альтэрнатыўнага пункту гледжання ў цэнтральнай газеце таксама пацярпела няўдачу. Л. Абэцэдарскі «святкаваў перамогу», а навуковая грамадскасць рэспублікі маўчала. «Эпоха застою» набліжалася да свайго піку...

Сёння, у перыяд радыкальнай перабудовы духоўнага і матэрыяльнага жыцця грамадства, з'явілася магчымасць адкрытага, сумленнага, у інтарэсах усёй нашай навукі — і прыродазнаўчай, і гуманітарнай — сказаць суровую праўду пра такі феномен, як «абэцэдаршчына», які, безумоўна, выходзіць за вузкія межы беларускай гістарычнай навукі. Для беларускай гістарычнай навукі «абэцэдаршчына» — гэта па сутнасці справы тая ж «лысенкаўшчына», але ўжо ў іншых грамадска-гістарычных умовах і, зразумела, з меншымі матэрыяльнымі і духоўнымі стратамі. Тое, што ў савецкай біялагічнай навуцы было трагедыяй, у беларускай гістарычнай навуцы ў большай ступені напамінала фарс. Але гэты фарс дорага ёй абышоўся, паколькі ён паслужыў адной з галоўных прычын даволі пасрэднага ўзроўню вышэйшай і школьнай адукацыі ў галіне беларускай гісторыі, адсутнасці глыбокіх і наватарскіх навуковых распрацовак па цэлым шэрагу праблем.

Калі гаворка ідзе пра навуковы плюралізм, узнікае пытанне: як жа так, ісціна адна, а нам прапануюць састарэлую і непрымальную ў наш час, у эпоху строгай эксперыментальнай навукі канцэпцыю «множнасці ісціны»? Зразумела, навуковая ісціна адна. Адмаўленне гэтага палажэння непазбежна заводзіць у нетры агнастыцызму, нігілізму, не дазваляе мець надзейных і верагодных ведаў, а гэта значыць, і навукі; паралізуе нашу дзейнасць, паколькі, кіруючыся канцэпцыяй «множнасці ісціны», немагчыма прымаць аптымальныя і канструктыўныя рашэнні.

Я не збіраюся ўдавацца ў абстрактныя разважанні аб суадносінах абсалютнай і адноснай ісціны, яе канкрэтнасці і рухомасці. Скажу толькі наступнае. Плюралізм у навуцы (маю на ўвазе галоўным чынам гуманітарную навуку — гісторыю, філасофію, літаратуразнаўства, мастацтвазнаўства і г. д.) — гэта самы плённы і аптымальны шлях да ісціны, які прадугледжвае творчае спаборніцтва за «права на ісціну» многіх і разнастайных ідэй, думак, поглядаў, канцэпцый, пунктаў гледжання, навуковых падыходаў. Шлях гэты нялёгкі і доўгі, яму спадарожнічаюць вострыя спрэчкі і дыскусіі, шчаслівыя імгненні прасвятлення і перыяды (палосы) горкага расчаравання, крушэння старых ісцін, адмаўлення ад ацэнак і поглядаў, якія ўсталяваліся. І сёння, як і ў часы Фрэнсіса Бэкана, актуальная думка пра тое, што ісціна — гэта дачка часу, а не аўтарытэту.

Плюралізм у навуцы — гэта спосаб выяўлення, адкрыцця ісціны, культуры духоўных і прафесійных адносін у працэсе яе пошуку, атрыбутамі, г. зн., неад'емнымі, характэрнымі якасцямі якіх з'яўляецца творчая свабода, цярпімасць, уменне канкрэтна і добразычліва весці дыскусію, уважліва слухаць апанента, унікаць у яго аргументацыю, паважаць пазіцыю і да т. п. Галоўнае ў дыскусіі—клопат пра ісціну, а не пра інтэлектуальную перамогу над сваімі апанентамі «любой цаной».

Яшчэ раз хачу нагадаць, што ў дадзенай публікацыі гаворка ідзе не столькі пра асобу Л. Абэцэдарскага, колькі пра «абэцэдаршчыну», як прынцып, сацыяльна-культурную з'яву, якая, на жаль, не зжытая і ў нашы дні, з'яўляецца перашкодай на шляху цывілізаваных адносін у навуцы, літаратуры, культуры наогул. Як у палітычным жыцці чалавецтва не вынайшла нічога лепшага, чым дэмакратыя, так і ў галіне навукі і культуры не было і пакуль няма нічога больш пленнага, чым свабоднае, творчае спаборніцтва, нічым не абмежаваная канкурэнцыя ідэй, канцэпцый, пунктаў гледжання, добразычлівасць і цярпімасць да ўсякага творчага іншадумства. Свабода як прынцып навуковай, літаратурнай мастацкай творчасці фарміравалася стагоддзямі, чалавецтва заплаціла за яе вялікую цану. Свабодзе творчасці ў сучасным, цывілізаваным грамадстве—а менавіта да такога мы сёння ідзём — няма і не можа быць альтэрнатывы. А калі яна ёсць — то гэта манапалізм, прадузятасць, нецярпімасць і ў рэшце рэшт — застой.

У навуцы, мастацкай культуры, таксама, як і ў палітыцы, — жыццёва неабходна апазіцыя, паколькі развіццё, як добра вядома, рэалізуецца праз супярэчнасць, барацьбу і ўзаемадзеянне процілегласцей. Гэта — азбука дыялектыкі, і ўсякае насілле над ёй, г. зн., спробы манапалізаваць права на ісціну, катэгарычна адвяргаць альтэрнатыўныя рашэнні, іншыя пункты гледжання — вядуць да дэфармацыі нармальнага, натуральнага працэсу развіцця навукі і культуры, а ў выніку — да застою і дэградацыі, бо ўсякая манаполія, як падкрэсліваў У. І. Ленін, нараджае непазбежна імкненне да застою і загнівання. Пры гэтым хачу падкрэсліць наступную думку: «абэцэдаршчына» можа выступаць ва ўсякім абліччы. Таму пераадоленне гэтай з'явы ні ў якім выпадку не з'яўляецца заменай адной манаполіі — іншай, манаполіі Л. Абэцэдарскага — манаполіяй, скажам, А. Грыцкевіча, М. Ермаловіча, Г. Галенчанкі, М. Спірыдонава і іншых сучасных і шырока вядомых даследчыкаў, якія ўносяць вялікі ўклад у працэс пераацэнкі каштоўнасцей беларускай гістарычнай навукі.

Толькі праз альтэрнатыўныя даследаванні, ідэі, канцэпцыі можа развівацца навука, у тым ліку і гістарычная, філасофская, юрыдычная, літаратуразнаўчая, мастацтвазнаўчая, філалагічная і інш. Кожнаму вучонаму абавязкова патрэбны апанент. Той, хто займаўся альбо займаецца даследчай дзейнасцю, добра ведае, што лепшыя думкі нараджаюцца ў палеміцы, а найбольш аптымальныя рашэнні праблемы прыходзяць не толькі ў працэсе самастойнага вывучэння першакрыніц, але і ў выніку крытычнага асэнсавання вывадаў даследчыка, які працуе ў адной з табой галіне.

«Абэцэдаршчына» — адна з праяў дэфармацыі духоўнага жыцця нашага грамадства. Яе вынікам было не толькі скажэнне прафесійных, але і этычных прынцыпаў навуковай дзейнасці, змяшэнне, блытаніна маральных каштоўнасцей, размыванне паняццяў дабра і зла ў навуковых адносінах, фарміраванне такога маральна-прафесійнага клімату, у якім, калі не ўсё, то многае было дазволена: неаргументаваныя, аднабаковыя і тэндэнцыйныя ацэнкі; вылучэнне дробных недахопаў і адмоўных бакоў у працах свайго калегі або апанента і затушоўванне, замоўчванне пазітыўнага і арыгінальнага зместу; нястрыманае захвальванне або агульнае (беспадстаўнае) ганьбаванне; павярхоўны і некампетэнтны аналіз і г. д. Усё гэта хоць і не з'ўлялася нормай навуковых адносін, тым не менш паступова пераставала шакіраваць навуковую грамадскасць. Канешне, многае тут залежала і залежыць ад індывідуальных маральных асноў таго або іншага вучонага, аднак жа, прызнаемся сабе, такія норавы паступова разбэшчваюць людзей і разбураюць навуку.

На жаль, Л. Абэцэдарскі ўжо не зможа мне запярэчыць, абараніцца ад даволі сур'ёзных абвінавачванняў. Да таго ж, я разумею, як непрыемна будзе яго блізкім чытаць тое, што тут напісана. Але я спадзяюся, што чаша шаляў, на якую кладуцца інтарэсы і будучае беларускай навукі і культуры, павінна пераважыць чашу, на якую я ўскладаю свае маральныя сумненні. У імя таго, каб надалей мы заўсёды маглі публічна дыскутаваць, а не абменьвацца меркаваннямі ў кулуарах; свабодна абмяркоўваць праблемы навукі, культуры, палітыкі, эканомікі; каб у нашым грамадстве ўзяў верх дух таварыскай цярпімасці і чалавечай добразычлівасці, а Л. Абэцэдарскі застаўся апошнім «вялікім манапалістам» у беларускай гістарычнай навуцы, — я рашыўся на публікацыю гэтага артыкула.

АЛЬТЭРНАТЫВА

(Пачатак на стар. 3).

Неабходна ўжо цяпер ствараць і нарошчваць буйныя прамысловыя аб'яднанні, што ўключаюць у сябе ўсе цыклы вытворчасці і рэалізацыі тавараў пэўнай наменклатуры і, па меры патрэбы, выкарыстоўваючы субпадрадныя структуры «нефармальнай эканомікі» (кааператывы, новыя віды індывідуальна-працоўнай дзейнасці і гэтак далей).

Такія аб'яднанні могуць мець неадчувальныя матэрыяльна - тэхнічныя фонды, аўтаномныя камерцыйныя банкі і ажыццяўляюць патранажную палітыку (дапамогу фінансамі, тэхнікай, людскімі рэсурсамі і г. д.) адносна рэгіянальных «аграрных паясоў», знаходзячыся, дзякуючы ўласным харчовым, перапрацоўчым камбінатам, на самазабеспячэнні сельскагаспадарчай прадукцыяй. Сацыялістычныя прамыслова-аграрныя карпарацыі фінансава заахвочваюцца Дзяржбанкам і каардынуюцца з дапамогай адзінага Гаспадарчага кодэксу гаспадарчазаліковымі галіновымі (міжгаліновымі) фірмамі маркетынгу і мэтавымі камітэтамі (службамі) навукова-тэхнічнай інфармацыі. Гэтыя пазаведамасныя асацыяцыі гандлююць, абменьваюцца на ўнутраным і знешнім рынках асноўнымі відамі выпускаемых тавараў, а таксама лішкамі сельскагаспадарчай прадукцыі пасля неабходных адлічэнняў у агульнасаюзны фонд.

Такія магутныя поліструктурныя аб'яднанні дазваляюць прымяняць перадавую сусветную тэхналогію, вышэйшыя дасягненні аўтаматызацыі і арганізацыі працы, даюць магчымасць значна павысіць іх прадукцыйнасць працы, што ў сваю чаргу дазволіць павялічыць заработную плату рабочых і абслугоўваючага персанала прыкладна ў 3—4 разы ў параўнанні з заробкам тых, хто заняты на раз'ядных некааперыраваных прадпрыемствах. Зарплата навукова-інжынерных работнікаў, арганізатараў буйной вытворчасці, кампетэнтных упраўленцаў павінна быць па К. Марксу суразмернай ступені складанасці і адказнасці выконваемых функцый і расці ў геаметрычнай прагрэсіі. З'явіцца і будзе расці, пакуль не паглыне ўсё зацікаўленае працоўнае насельніцтва, своеасаблівая рабочая і навукова-тэхнічная «эліта» (па працы, а не па пасадзе). Гэта будзе нармальна для высокарэнтабельных прадпрыемстваў, якія дасягнулі вяршынь непасрэднага абагульнення працы і выпускаюць прадукцыю, што цэніцца на сусветным рынку. Нямала грамадзян нашай краіны ды і іншых дзяржаў, бадай, палічаць за гонар стаць акцыянерамі прэстыжных асацыяцый, у лік якіх, напэўна, увойдуць розныя вытворчыя і пасрэдніцкія канцэсіі, шматгаліновыя фірмы са змешаным капіталам. Правы і абавязацельствы апошніх будуць забяспечваюцца цэлымі кодэксамі дагаворнага права эканамічна канвергаваных дзяржаў. Любы чалавек на радзіме павінен мець рэальную магчымасць стаць прадстаўніком працоўнай «эліты», і тады слова «эліта» страціць свой ранейшы сакраментальны сэнс.

Карэннае адрозненне «сацыялістычных манаполій» ад капіталістычных заключаецца ў тым, што першыя не з'яўляюцца манаполіямі ў поўным сэнсе слова (што падкрэсліваецца двукоссем), бо кантралююцца грамадствам. Сацыялістычныя канцэрны і карпарацыі ствараюцца добраахвотна працоўнымі калектывамі прадпрыемстваў і рэгулююцца дзяржавай шляхам падаткова - крэдытнай палітыкі. Уласнасць сацканцэрнаў і сацсіндыкатаў арэндная або акцыянерная. Мэта іх існавання — уздым жыццёвага і культурнага ўзроўню добрасумленных і творчых работнікаў, а таксама забеспячэнне сацыяльнай абароненасці непрацаздольнага насельніцтва, падтрыманне «вартых чалавека» (К. Маркс) умоў жыцця.

Упэўнены, што стварэнне канцэрнаў, карпарацый і сіндыкатаў апошні і адзіны шанц для нашай партыі захаваць свой аўтарытэт і ўплыў на грамадства. Ведамствы будуць «падсякаць» самастойныя вытворчыя асацыяцыі, прыводзіць іх на край банкруцтва. Праўда, спроба «транспартных кантор» уціхамірыць «самастойнасць» канцэрна «Варкута-вугаль» (ці не па тэлефонным званку з Міністэрства вугальнай прамысловасці?), не выдзеліўшы неабходнай колькасці вагонаў пад экспартны валютны вугаль, не прынесла жаданага поспеху. «Нарыльск-вугаль» доўга трымаўся.

Добрыя ўзыходы нядаўна даў, падтрыманы асабіста Мікалаем Іванавічам Рыжковым, канцэрн «Бутэк», які аб'яднаў 25 прадпрыемстваў, звязаных з вытворчасцю будаўнічых матэрыялаў (аб гэтым паведамілі «Известия» № 32, 1990 г., «Литературная газета», № 5, 1990 г.). «Бутэк» ствараe свой камерцыйны банк і гатовы да стварэння «дружалюбных банкаў - на паі». Прэзідэнт канцэрна М. Бачароў заявіў, што аб'яднанне гатова ўключыць у сябе сельскагаспадарчыя, бытавыя прадпрыемствы, школы, навуковыя цэнтры, розныя творчыя саюзы з тым, відавочна, каб стварыць для работнікаў своеасаблівай карпарацыі цэлую сістэму жыццёвага самазабеспячэння і культурнага росту. Добры пачын. Збываюцца мары «бацькі» кааперацыі А. Чаянава.

Мне думаецца, што тая «нефармальная эканоміка, якая пачне складвацца вакол прамысловага ядра» канцэрнаў з дапаможных, падсобных дробных і сярэдніх прадпрыемстваў з кааператыўнай, групавой, індывідуальнай (індывідуальна - групавой), акцыянернай уласнасці, дапаможа нам перамагчы, рэальна пераадолець эканоміку «ценявую», мафіёзную. Бо апошняя якраз і паразітуе на «познефеадальнай раз'яднанасці» гаспадарчых, арганізацыйна-ўпраўленцкіх структур, на некаторай аддаленасці і дзяржаўнай інстытутаў прававога кантролю, на «рыхласці» нявызначанай да канца эканамічнай палітыкі дзяржавы.

Ці ёсць у Беларусі аб'ектыўныя ўмовы для стварэння канцэрнаў і карпарацый (канцэрнаў-карпарацый)? Так, ёсць. Па-першае, у БССР нямала вялікіх прадпрыемстваў, якія выпускаюць прадукцыю, што карыстаецца попытам не толькі ў краіне, але і за рубяжом. Напрыклад, на базе комплекснага вытворчага аб'яднання «Інтэграл» можна было б стварыць шматпрофільны канцэрн, а на базе Мінскага трактарнага завода — спецыялізаваны.

Па-другое, у рэспубліцы склаліся арганізацыйныя перадумовы, так сказаць, «эмбрыёны» для нараджэння эканамічна самастойных вытворчых аб'яднанняў. Гаворка ідзе пра нефармальна ўзнікаючыя групы, асацыяцыі прадпрыемстваў Беларусі, што складаюць свайго роду кансультатыўныя саветы, неінстытуялізаваныя калегіі па абмене навукова-тэхнічным вопытам, тэхналагічнымі дасягненнямі і гэтак далей. Яркім прыкладам гэтага можа служыць «Асацыяцыя дзяржаўных прадпрыемстваў Мінска», якую ўзначальвае дырэктар аб'яднання «БелаўтаМАЗ» М. Ф. Лаўрыновіч, якому ўжо прысуджаны «тытул» прэзідэнта асацыяцыі. Ужо калі справа дайшла да «прэзідэнцкіх тытулаў», значыць засталося зрабіць толькі адзін крок, каб ператварыць даныя асацыяцыі ў прамысловыя (і прамыслова-аграрныя) канцэрны, кожны з якіх утворыць адзіную фінансава-эканамічную базу і будзе весці «адну гульню» на рэспубліканскім, саюзным і сусветным рынках. Няма сумнення, што хутка пасля гэтага паўстане пытанне аб характары і спосабе аб'яднання саміх канцэрнаў у больш магутныя фінансава-эканамічныя комплексы, напрыклад, у міжгаліновыя і міжрэгіянальныя фірмы.

Рынак усюды ёсць рынак, няхай нават і кіруемы фінансава-эканамічнымі (а не адміністрацыйнымі) метадамі.

I нарэшце, па-трэцяе, Беларусь можа паказаць прыклад і ў плане адпрацоўкі новых, інтэграцыйных форм інтэрнацыяналізацыі эканамічных сувязей паміж рэспублікамі. Скажам, стварэнне «трактарнага канцэрна» на базе Мінскага трактарнага завода запатрабавала б кансалідацыі мноства сумежнікаў і пастаўшчыкоў, размешчаных у розных рэгіёнах краіны (напрыклад, маторы для мінскіх трактароў цяпер пастаўляе і, напэўна, будзе пастаўляць Яраслаўскі маторны завод), і відавочна тыя цяжкасці, якія тут давядзецца пераадольваць. Але зараз гаворка не пра іх, а пра тое, што ў прынцыпе неабходна звесці ў адну падпарадкаваную адзінаму няспыннаму цыклу шматгаліновую сістэму ўсе фазы вытворчасці і продажу данага віду сельскагаспадарчай тэхнікі. Гэта значыць, давядзецца аб'яднаць і падпарадкаваць адзінаму кіруючаму органу, адзінаму фінансава-эканамічнаму цэнтру горназдабываючыя (горнаабагачальныя), металургічныя камбінаты, заводы па вытворчасці ўсіх частак і дэталей трактараў, усю сістэму сэрвісу, рамонту, абслугоўвання, сферы збыту і рэкламы данай прадукцыі. Не думаю, што, у прыватнасці, саюзнае дзяржзабеспячэнне і яго рэспубліканскія падраздзяленні будуць «у вялікай радасці» ад мяркуемага аблягчэння працы. Я ўжо не гавару, як адрэагуюць на «змяншэнне работ» галіновыя міністэрствы. Але ў Японіі няма дзяржаўнага забеспячэння і такой колькасці міністэрстваў, як у нас. Акрамя таго, функцыя ў японскіх міністэрстваў іншая...

Гаворачы ваеннай мовай — «наперад на міны», з надзеяй, што «каманда Прэзідэнта» знойдзе або пракладзе ў полі феадальна-ведамаснай рэгламентацыі і цэнавой эканомікі бяспечны праход.

Да 450-годдзя з дня нараджэння Васіля ЦЯПІНСКАГА

Пошукі, знаходкі

ТАЙНА ЦЯПІНСКІХ МАГІЛЬНІКАЎ

Востры асенні вецер апякае твар, і слёзы міжволі выбіваюцца з вачэй. Асабліва калючы скразняк тут, на пустэчы, каля руін былога касцёла. Побач — не надта шырокая стужка гравійкі-бальшака. Адсюль, ад цвінтара, добра бачна, як бальшачок выплывае з вёскі Цяпіна і цячэ на захад.

Прыжмурыўшыся, я пазіраю на аддалены пагорак. Гэта былы двор Цяпіна. Там і стаяў некалі маёнтак выдатнага беларускага асветніка і грамадзяніна, пісьменніка і кнігавыдаўца XVI стагоддзя Васіля Мікалаевіча Амельяновіча-Цяпінскага.

Не псеўданім. А між іншым, на старонках некаторых кніг па старажытнай беларускай літаратуры так і сказана, што Васіль Мікалаевіч Амельяновіч меў псеўданім «Цяпінскі». У «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» (том 5) маці В. Цяпінскага Матрона называецца «Мікалаевая Цяпінская».

Дзеля чаго ўся гэта гаворка? А дзеля таго, што ў пошуках апошняга месца жыцця В. Цяпінскага можа быць рашаючай, вызначальнай самая дробная, на першы погляд, дэталь. Напрыклад, звесткі з літаратурных крыніц, надпісы на надмагільных камянях з прозвішчамі Амельяновічаў, Жыжэмскіх (Соф'я Жыжэмская — жонка В. Цяпінскага) і г. д. маглі б аказаць вялікую паслугу ў вызначэнні месца пахавання В. Цяпінскага, імя якога стаіць побач з імёнамі Ф. Скарыны і С. Буднага.

Якім ён быў, той маёнтак, ніхто ўжо не скажа. Да сённяшняга дня ва ўсіх падручніках, слоўніках і манаграфіях памылкова ўказваецца, што родавы маёнтак Васіля Цяпінскага быў у вёсцы Цяпіна. Якая ўжо тут спадзеўка на характарыстыку маёнтка, калі нават месца яго знаходжання не ўказана дакладна! Маёнтак ніколі не стаяў у вёсцы Цяпіна. Адлегласць паміж вёскай і дваром — каля трох кіламетраў. Іх спрадвеку падзялялі поле, балаціна, рэчка, а таксама двое могілак.

Каля мяне стаяць вучні дзесятага класа Цяпінскай сярэдняй школы Саша Шамархан і Мікола Шасціткa. Ім, як і мне, вельмі хацелася б адшукаць магілу Васіля Цяпінскага. І вучні, і настаўнікі мясцовай школы з ахвотаю памагалі б у пошуках месца пахавання знакамітага земляка.

Праўда, прасцей і спакайней было б не брацца за гэтую справу наогул. У Віцебскім абласным краязнаўчым музеі пасміхнуліся: «А як вы па касцях вызначыце, хто ляжыць у магіле?» І мне зрабілася сумна ад гэтых слоў, бо знявагай да памяці выдатнага нашага асветніка патыхнула ад такога «жарту».

Што зробіш, калі нават прозвішча Цяпінскага некаторыя супрацоўнікі таго ж музея, работнікі Віцебскага гарвыканкома і асобных устаноў культуры вымаўлялі з націскам на другім складзе.

А між тым, стаіць на Віцебшчыне, за нейкіх сто кіламетраў ад абласнога цэнтра, вёска Цяпіна, а крыху далей — і сам двор Цяпіна. І з кім бы я ні гутарыў тут, мясцовыя жыхары вераць у тое, што Цяпіна названа было некалі ў гонар Васіля Цяпінскага.

Вядомыя даследчыкі жыцця і творчасці В. Цяпінскага лічаць, што прозвішча Амельяновіч — гэта бацькоўскае прозвішча. Але пэўных звестак пра бацьку Васіля Мікалаевіча не захавалася. Можна дапусціць, што гэта прозвішча і па маці. Бо «Польскі слоўнік біяграфічны» (Кракаў, 1938 г., том 4) называе Васіля Цяпінскага сынам «Мікалая Іванавіча з Цяпіна Цяпінскага, земяніна полацкага». Калі верыць слоўніку, дык выходзіць, што прозвішча «Цяпінскі» — не псеўданім.

І вось я і мае памочнікі Саша і Мікола гадаем, на якія могілкі пайсці спачатку: на панскія ці вясковыя? Справа ў тым, што могілак тут двое, іх падзяляе ўсё той жа бальшачок. Накіруемся на панскія.

На могілках даводзіцца прадзірацца праз густы хмызняк, які буйна разросся тут, схаваўшы ад людскіх вачэй і былыя магілы, і падмурак былой царквы Святога Міколы. Падумалася, што В. Цяпінскага маглі пахаваць каля царквы. Але ён не быў свяшчэннаслужыцелем і адмоўна адносіўся да папоў. З другога боку, В. Цяпінскі — сын свайго часу. Ён глыбока верыў, што рэлігійныя кнігі нясуць асвету народу. Да таго ж, жонка яго была ўроджаная князёўна. І калі яна, напрыклад, памерла раней, чым Васіль Мікалаевіч, то пахаваць яе маглі каля царквы, а пазней там жа — і самога Цяпінскага.

Аднак ніякіх слядоў (перш за ўсё — надмагільных камянёў) ля колішняй царквы няма. Праўда, камяні з цягам часу «тонуць» у зямлі. Так, з паўтараметровай глыбіні быў выкапаны надмагільны камень Фелікса Тапчэўскага. Дарэчы, зрабілі гэта не спецыялісты-археолагі, а энтузіясты-сяляне пад кіраўніцтвам І. В. Законнікава, бацькі паэта Сяргея Законнікава. Перад тым, як пайсці на могілкі, я быў у Серафімы Іванаўны Івашэнь, якой ужо больш за восемдзесят год. Яна шмат дзесяцігоддзяў пражыла ў хаце, што стаіць на беразе рачулкі Акоп, якраз насупраць пагорка, на якім быў маёнтак. Цяпер Серафіма Іванаўна жыве ў Цяпіне і расказала мне, што ведала пра панскія могілкі.

Аказваецца, незадоўга да Кастрычніцкай рэвалюцыі на гэтым кладзішчы было сем магіл з чорнымі надмагільнымі камянямі і дзве магілы — з шэрымі камянямі. Пасля рэвалюцыі марадзёры раскапалі магілы, шэрыя камяні, на якіх былі выбіты крыжы і нейкія надпісы, пайшлі на жорны. Пазней ужо сучасныя марадзёры на «Волгах» і «Жыгулях» укралі пяць камянёў з чорнага граніту, якія стаялі над магіламі членаў сям'і аднаго з позніх уладальнікаў цяпінскага маёнтка (у XIX стагоддзі) Разеншэльда-Паўліна.

Ідзём на вясковае кладзішча, дзе спрадвеку хавалі жыхароў Цяпіна і Запружанаў. На пагорку вартуюць спакой пахаваных тут клёны, елкі, бярозы. Заходні схіл могілак моцна размылі ліўні, і ў балаціну траплілі невядома па кім пастаўленыя каменныя помнікі.

І ўсё ж верыцца, што можна знайсці, калі добра пастарацца, апошні прытулак Васіля Мікалаевіча Цяпінскага...

Потым мы пабывалі на месцы, дзе стаяў некалі маёнтак. Што тут цяпер? Хмызняк. Усё, што можна было разбурыць і перайначыць, разбурана і перайначана. На месцы маёнтка — пустка. Возера зарасло, ад млыноў засталося некалькі камянёў, гасцінец парос травой, мост разбураны, ад ліп, бяроз і дубоў — адны ўспаміны. Затое непадалёк стаяць жывёлагадоўчыя памяшканні, іншыя гаспадарчыя пабудовы.

І ўсё ж мясцовыя жыхары (і не толькі яны) вераць, што з цягам часу будзе ўслаўлена імя Цяпінскага. Гэта ж недарэчна, злачынна, што дасюль ні ў Чашніках, ні ў Віцебску, ні ў Мінску няма ніводнай установы культуры, якая б насіла імя В. Цяпінскага. Няма шыльды з ягоным імем ля дзвярэй якой-небудзь школы, інстытута, друкарні, рэдакцыі, кнігарні і г. д. Імем яго не названа ніводная вуліца ў Мінску, Віцебску, Чашніках, Нясвіжы, Лідзе, Полацку. Няма тут і мемарыяльных дошак, аддзелаў у музеях, прысвечаных памяці В. Цяпінскага.

Думаецца, час вярнуць з Ленінградскай публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына адзіны экземпляр «Евангелля» з укладзеным у яго тэкстам «Прадмовы» В. Цяпінскага ў аддзел рэдкіх кніг нашай акадэмічнай бібліятэкі. Згадваецца лёс іншых экземпляраў «Евангелля». Адзін быў у свой час у бібліятэцы Антоніева-Сійскага манастыра Архангельскай губерні, дзе цяпер — невядома. Другі быццам бы знаходзіўся ў бібліятэцы Акадэміі навук СССР у Ленінградзе, а дзе ён цяпер? У 1915 г. беларускі бібліёграф Р. Зямкевіч у бібліятэцы К. Святаполк-Завадскага ў Крошыне знайшоў было партрэт В. Цяпінскага сярод старонак брэсцкай біблii 1563 года. Ды, на жаль, да нашага часу партрэт не захаваўся.

Вядома, старажытны фаліянт, на стварэнне якога В. Цяпінскі аддаў лепшыя гады свайго жыцця, вялікія сродкі «з убогае своее маетности народу моему услугую», у ленінградскай бібліятэцы зацікавіць якога-небудзь навуковага супрацоўніка, а для нас, беларусаў, тварэнне В. Цяпінскага не мае цаны. Тым больш, што «Прадмова» яго надзвычай сугучная нашаму часу — часу адраджэння роднай мовы і культуры.

1990 год для В. Цяпінскага — юбілейны. Нямала фактаў сведчыць, што сёлета — спаўняецца 450 гадоў з дня яго нараджэння.

Так, выдатны даследчык творчасці В. Цяпінскага М. Доўнар-Запольскі выказаў меркаванне, што ў 1564 годзе ў час судовага працэсу з Ю. Осцікам, В. Цяпінскаму было не менш 25-ці гадоў. Большасць астатніх даследчыкаў і Беларуская Савецкая Энцыклапедыя падаюць, што ён нарадзіўся каля 1540 года. «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» час яго нараджэння адносіць да 1530-ых або пачатку 1540-ых гадоў. «Польскі слоўнік біяграфічны», на які я ўжо спасылаўся, сведчыць, што В. Цяпінскі нарадзіўся каля 1530 года. Гравюрны партрэт В. Цяпінскага, які хутчэй за ўсё быў выкананы ў 1580 гадах, адлюстраваў твар пажылога, задуменнага чалавека, якому не менш як 40 год ад нараджэння.

Вывучаючы розныя літаратурныя крыніцы, я звярнуў увагу на некаторыя супярэчнасці, а то і неахайнасць. Напрыклад, Беларуская Савецкая Энцыклапедыя (том 11, стар. 164), змяшчаючы звесткі пра вёску Цяпіна, падае, што яна знаходзіцца за 7 кіламетраў ад Чашнікаў (і гэта правільна), а крыху ніжэй, праз 9 радкоў, вёска Цяпіна ўжо аказваецца «каля Лепеля», хоць ад Цяпіна да Лепеля каля 25-ці кіламетраў.

Далей. Вядома, што ў студзені 1604 года Полацкі гарадскі суд разглядаў справу аб падзеле маёнтка В. Цяпінскага паміж яго сынамі. А ў «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» ўжо чытаем, што Полацкі гарадскі суд разглядаў справу аб падзеле маёнтка не паміж сынамі В. Цяпінскага, а паміж сынамі і яго жонкай.

Аднак яшчэ больш супярэчлівыя звесткі дае «Слоўнік геаграфічны каралеўства Польскага і іншых краёў славянскіх» (Варшава, 1880, т. 1). У артыкуле пра вёску Цяпіна гаворыцца, што яна пад канец XVI стагоддзя была спадчынай Мікалая Стучкі, а ў 1597 годзе гэты маёнтак дастаўся сыну Стучкі Крыштофу. Ён у 1601 годзе прадаў маёнтак «...князю Станіславу Свірскаму за суму 1200 коп грошай літоўскіх. Князь Свірскі ў 1616 годзе разам са сваёй жонкай Аннай Лукомскай прадаў маёнтак з прыкупленымі землямі за 4000 коп грошай літоўскіх Крыштофу Свідле». Маёнтак яшчэ не адзін раз, у 1641, у 1675, у 1860 гадах пераходзіў ад аднаго ўладальніка да другога. Што з гэтага вынікае?

Па-першае, што ўжо ў 1597 годзе маёнтак не належаў В. Цяпінскаму. Значыць, у 1604 годзе яго сыны не маглі судзіцца за тое, што не належала іх бацьку. Па-другое, можна думаць, што сам В. Цяпінскі збыў маёнтак у канцы 1590 гадоў Мікалаю Стучку, а апошнія гады жыцця правёў у Латыгалічах. І калі ў студзені 1604 г. сыны В. Цяпінскага Абрахам і Табіяш судзіліся за «садзібу старую небошчыка отца іх», дык ці не судзіліся яны за Латыгалічы?

Не абысціся без дапамогі кампетэнтных людзей і ў першую чаргу археолагаў: усё-такі, напэўна, трэба правесці раскопкі на могілках у Цяпіне і Латыгалічах. Спадзяюся таксама на дапамогу літаратуразнаўцаў і гісторыкаў. Думаю, агульнымі намаганнямі можна вызначыць апошняе месца жыцця, а значыць — і месца пахавання В. Цяпінскага.

Барыс БЕЛЯЖЭНКА.
г. Віцебск.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и совета Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01644 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.